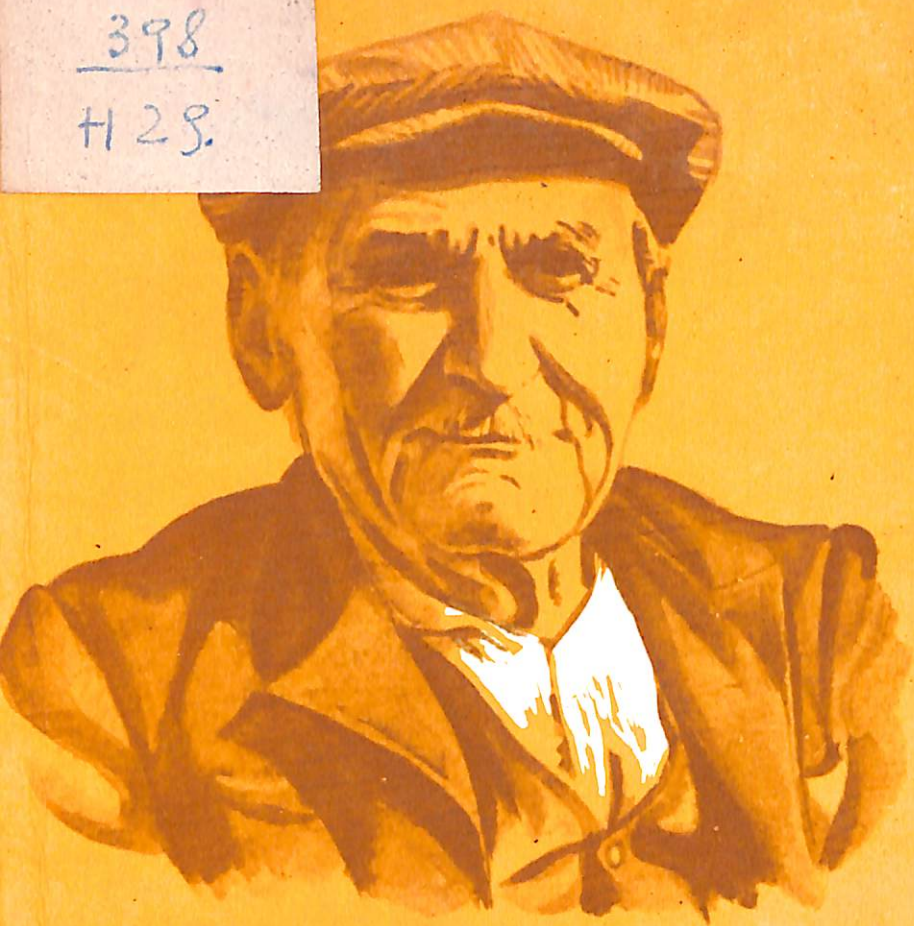

398

H 28.

XHA SELIMI I BRATAJT

BARDHOSH GAÇE

398

H 2 P.

BARDHOSH GAÇE

XHA SELIMI I BRATAJT

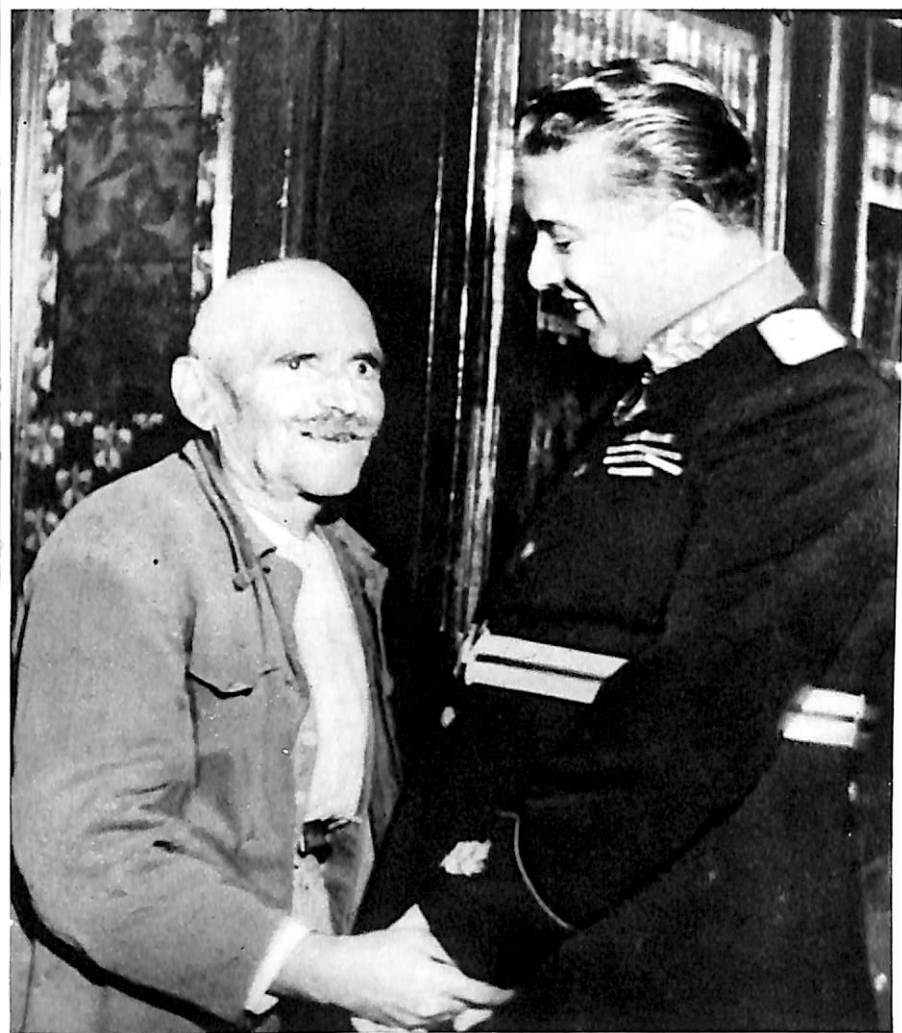

883
11

1983

INILIE ALEX
TRATASIT

**Redaktorë: Agim Shehu
Nexhmije Muça**
**Reçenzentë: Dritëro Agolli
Kozma Vasili
Qemal Haxhihasani**
Kopertina: Pleurat Dervishi

Udhëheqësi i dashur i Partisë dhe i popullit shoku Enver Hoxha.
në kabinetin e punës me xha Selimin, 1947.

TELEGRAM DËRGUAR FAMILJES SË PATRIOTIT SELIM HASANI (BRATAJ)¹

Brataj-Vlorë

4 dhjetor 1965

Familjes së të ndjerit, patriotit xha Selim,

Mësova me hidhërim lajmin për vdekjen e patriotit dhe rapsodit të shquar, këngëtarit zemërzjarr të trimërive legjendare të popullit shqiptar në luftërat për liri e pavarësi kundër pushtesve të huaj e tradhtarëve të vendit, birit të nderuar të popullit të Vlorës, xha Selimit tonë.

Marr pjesë në pikëllimin e familjes suaj dhe ju dërgoj ngushëllimet e mia të dhimbshme.

Le të jetë jeta e luftëtarit partizan, pjesëmarrësit qysh në ditët e para në Luftën Nacionalçlirimtare, vjershëtorit popullor, xha Selimit, një shembull frymëzimi për brezin e ri të vendit tonë!

Le të rrojë kujtimi i tij brez pas brezi në këngët e bukura popullore revolucionare që ai me dashurinë e zemrës thuri tërë jetën e tij për lavdinë e Partisë e të atdheut dhe që sot ia lë trashëgim të vyer popullit të vet që aq shumë e deshi dhe i këndoi.

ENVER HOXHA

1) Enver Hoxha, «Letra të zgjedhura», vëll. 1, f. 132-133.

NDERIM SELIM HASANI

Poezinë popullore e kanë krijuar ata mjeshtër të shquar të vargut që ne nuk ua dimë emrat. Ata kanë vetëm një emër, emrin e popullit poet. Me poezinë udhëton në shekuj shpirti i tyre i madh, i cili mahnit brezat që vijjnë njëri pas tjetrit valë-valë. Herë-herë në këtë udhëtim mes qindra anonimesh, shkëlqen edhe emri i ndonjë poeti që del si kërcu i madh i ndezur, duke e ruajtur të pashuar zjarrin e tij të veçantë.

Njëri nga këta është Selim Hasani nga Brataj i Vlorës. Ai nuk u interesua për emrin, po për këngën. E ngriti këngën dhe e dërgoi nëpër Labëri; kënga hyri shtëpi më shtëpi e stan më stan, fluturoi nëpër çetat, batalionet dhe brigadat partizane; e kënduan djemtë dhe vajzat në shtigjet e lirisë dhe në udhët e revolucionit dhe erdhi kënga gjer në ditët tona. Udhëtoi me këngë në gojë e me dyfek në dorë më 1920-tën, në Luftën e Vlorës, kur Selam Musai «zinte topin nga grika», udhëtoi në Drashovicë më 1943 dhe zuri istikamin, tek vërshëllyen plumbat dhe predhat duke e plagosur rëndë; udhëtoi me partizanët në Kurvelesh, Lunxh, Zagori e Përmet; eci me Brigadën V në Sulovë, Gramsh e Durrës... Prandaj kënga e tij bart erën e luleve dhe vërshëllimën e plumbave, gurët e maleve dhe dertet e njerëzve, pikëllimin për shokun e vranë dhe dufin për armikun e mundur, trishtimin për varfërinë dhe mallin

për ditët e lumtura, shqetësimin për gërmadhat e lëna nga pushtuesi dhe besimin në revolucionin dhe në socializmin. Me këtë, vargjet e xha Selimit janë dëshmi poetike të ngjarjeve të zakonshme të jetës dhe të ngjarjeve të mëdha historike, ku ishte dhe vetë pjesëmarrës. Këto dëshmi nuk janë regjistrime të thjeshta, por dokumente poetike me një figuracion të pasur të një origjinaliteti të veçantë, me një gjuhë plot lëng, me figura të ndezura, me kundërvënie të papritura e plot lëvizje. Tek i lexon vargjet e tij të duket sikur e ka thithur nektarin e shëndetshëm të gjithë poezisë popullore dhe pastaj, këtë nektar të transformuar përmes sitës së shpirtit të vet, ua ka dhënë këngëve të tij burrërore. Kështu, ai nuk përsërit ato që kanë thënë të tjerët, edhe të bukura të kenë qenë nuk i përsërit. Poeti popullor është krenar. Ai nuk pranon të thotë gjëra të stërthëna. Ato që kanë thënë kolegët e tij anonimë ai i përvetëson që në fëmijëri, siç përvetëson sjelljen, zakonet, mënyrën e jetesës, historinë, kulturën dhe filozofinë popullore. Këngëtari i popullit nuk e mëson këngën kur është bërë burrë me fëmijë, por rritet me këngën që në vegjëli. Pastaj këtë këngë e do si gruan dhe fëmijën. Dhe këngën e përkëdhel si të voglin. Një herë i kam folur xha Selimit për një këngëtar. Ai më dëgjo i heshtur me buzën pak në gaz dhe më tha: «Mirë këndon. Vetëm nuk e përkëdhel këngën. Sikur ta përkëdhelte do të merrte më shumë nam. Eh, kënga! Kjo lanete i do përkëdhelitë si vajza!»

Ta përkëdhelësh këngën nuk do të thotë ta sheqerosësh, por ta duash dhe ta çmosh: të të burojë nga shpirti vetvetiu. Kënga është si e qeshura dhe e qara. Njeriu nuk qesh dhe nuk qan më urdhër. Neve na mahnit poezia popullore, pasi ka dalë nga shpirti. E qeshura dhe e qara nuk imitohen. Dua të them se Selim Brati këndonte me fjalën dhe zërin e vet. Kjo fjalë dhe ky zë dallohej nga gjithë të tjerët. Atdheut, Partisë, popullit, bijve dhe bijave të tij ai do t'u këndoje me fjalën e vet të papërsëritshme. Janë të një poetike të rrallë popullore vargjet me patos qytetar, si këto:

E tunde, Parti, e tunde:
 Përpara si pak e zure,
 Me ca të rralla kobure,
 Ca prita, ca mina vure,
 Me djemtë e vajzat si nure,
 Ato që mbathën poture,
 Me dyfek, me sakature,
 Me opinga prej lëkure.

Një poezi lapidarike si këtë, me një origjinalitet të veçantë, me një mendim të qartë e plot lëvizje dhe me fjalë si gurë të rëndë e plot reflekse e ngjyra, nuk mund ta gjesh në poetët e tjerë popullorë: ata kanë vulën e tyre, xha Selimi ka vulën e tij. Këtu qëndron edhe bukuria, përndryshe do të kishim monotoni, siç ndodhë ndonjëherë në poezinë e kultivuar. Poezia e kultivuar ka variacione metrike në vargje, që nga vargjet tradicionale tetërokësh, gjashtërokësh, dhjetërokësh dhe gjer te vargjet jambikë dhe të lira. Por variacioni i metrit nuk të siguron variacionin e përmbajtjes, të mendimit dhe ndjenjës. Mund të përdorësh të gjithë metret dhe mund të mos jesh poet. Është si në pikturë. Mund të dish të vizatosh dhe të pikturosh e të mos jesh piktor. Poezia popullore i ka të kufizuara metret e vargut. Shkruhet me gjashtërokësh, tetërokësh dhe ndonjëherë me dhjetërokësh, ose me variantet e tyre. Por ajo është shumë e larmishme, pasi e ka përmbajtjen dhe mendimin e larmishëm, pasi e ka brenda shpirtin e madh të popullit, shpirtin shumëshkullor. Këto gjëra xha Selimi nuk i kishte mësuar në shkollë, por i kishte fituar në universitetin e folklorit. Prandaj ai nuk prante të këndonte vargje standarde, të përsëritura dhe pa fizionomi. Kur ne ia rrëmbenim armët armikut dhe me to e vinim poshtë, Selim Hasani nuk mund të thoshte: «O burra, t'ua marrim armët», por do të kushtronte me zërin e tij të pashëmbyllyer me ndonjë zë tjetër:

Mitralozat me tri këmbë
O djem, t'i marrim me dhëmbë!

Për tradhtarët e vendit që u bashkuan me pushtuesit, nuk mund të bërtiste dhe të shante me një gjuhë pa ngjyrë, pasi ajo nuk do të bënte efekt dhe nuk do të mbahej mend. Selim Brati do t'u fliste me gjuhën e poezisë therëse, duke dhënë edhe portretin e tyre, duke i nxjerrë ata nga hotelet ku hanin e pinin për t'ia treguar popullit. Ja se cilët janë këta «patriotë»:

Tradhtarët e vatani
Vijnë rreth hotel «Ballkanit»,
Shuan verën e dyqanit,
Vozat e Pavllo Bezhanit.

Poezinë, Selim Hasani i Bratajt nuk e shkroi, por e këndoi: Botohëj a s'botohëj, nuk donte të dinte. Shtëpi botuese për të ishin ata që e këndonin. Nuk vinte ai te redaktorët, vinin ata tek ai. Nuk do të rrinte me laps në dorë për t'i krehur vargjet, se as nuk i kishte shkuar ndërmend një gjë e tillë dhe as dinte ta bënte. Siç i vinte fjala, ashtu e thoshte. Fjalë e këngës fluturonte dhe ndoshta edhe këngëtarët e tjerë diçka i shtonin. Prandaj herë-herë ka edhe vargje të tepërta, ka edhe mbingarkësa me njëfarë agjitacioni të kohës. Por të gjitha këto pastrohen nëpër botime për të shkëlqyer më tepër xhevahiri. Është e çuditshme se edhe në këngët më të zakonshme shkëlqejnë ndonjëherë vargje të një force të madhe shprehëse. Po jap një shembull. Për të treguar varfërinë e punëtorëve argatë në të kaluarën, ai këndon:

Ku gdhihi, more të mjerë?
Në mullar kini hotelë.

Ose le të marrim tri vargje, ku jepet mundja e armiqve. Poeti na thotë se ja ç'u bëri ideali komunist armiqve:

C'i këpute bisqe-bisqe,
Mos i nga se i ujdise,
Xhadeve pa gunë, i nise.

ose:

Po ballistët nga na vanë,
Festebardhë e mantobranë?

Kënga e Selim Hasanit është anketa e biografisë së tij në mes të ngjarjeve të mëdha të kohës të Luftës Nacionalçlirimtare, të viteve të para të Çlirimit dhe të fillimit të marshimit të madh të socializmit. Mes gjithë këtyre ngjarjeve u ngrit kënga e tij dhe në vargje la gjurmë koha e jetuar nga poeti ynë popullor. Edhe sot ne i lexojmë dhe i këndojmë këngët e tij, që ruajnë freskinë dhe ngjyrën e ndezur të luftërave, trishtimeve, gëzimeve dhe ëndrrave tona. Vargjet e tij u bënë mësim nga shumë poetë popullorë të Labërisë. Ndonjëherë këto vargje merren dhe vihen të pandryshuara nëpër këngët popullore, por ne i kuptojmë se të ç'mjeshtri janë. Edhe po të ishte gjallë, xha Selimit nuk do t'i mbetej hatri, por do të thoshte: «Merrini, bij! Unë për ju i këndova! Pasuria private po të ndahet, pakësohet. Kënga po të ndahet, shtohet!» Jam i bindur që kështu do të thoshte mjeshtri i shquar i vargut popullor!

Selim Brati lindi me këngën, u rrit me këngën, udhëtoi me këngën dhe vdiq me këngën. Kur mbylli sytë përgjithmonë, atij i kënduan mbi trup ligje. Dhe pas vdekjes, kur udhëtari këngëtar kalon andej nga varri i tij, padashur këndon këngët e xha Selimit. Më 1965, kur vdiq Selim Hasani, shoku Enver në ngushëllimin që i jep familjes së poetit thotë: «Le të rrojë kujtimi i tij brez pas brezi në këngët e bukura popullore revolucionare që ai me dashurinë e zemrës thuri tërë jetën e tij për lavdinë e Partisë e të Atdheut dhe

që sot ia lë trashëgim të vyer popullit të vet që aq shumë e deshi dhe i këndoi!»¹

Ky trashëgim përherë do të shkëlqejë në valët e mëdha të këngës popullore labe, të këngës gjithmonë në lëvizje dhe në shqetësim, të këngës plot ëndrra stërgjyshore që na ngacmojnë dhe na prekin mendjet dhe zemrat, të këngës që është djepi i parë i poetëve që kanë lindur dhe do të lindin. Selim Hasani tani bën gjumin e përjetshëm, por shpirti i tij, i shkrirë në këngët, udhëton. Atje në Brataj, në varrin e tij, thonë se vjen në pranverë mëngjes për mëngjes një zog dhe këndon këngë. Thonë, por këtë zog edhe unë e kam parë. Mbase është një rastësi. Por edhe rastësi të jetë, përputhet me të vërtetën...²

Dritëro Agolli

1) Enver Hoxha, «Letra të zgjedhura», vëll. I, f. 132

2) Shih, gazeta «Zëri i Popullit», 30.3.1984.

MJEDISET KU U RRIT SELIM HASANI DHE KËNGA E TIJ

Selim Hasani (Minga) lindi në fshatin Brataj të Lumit të Vlorës, më 30 mars të vitit 1884, në një familje të varfër e atdhetare. I ati i tij, Hasan Minga, gjithë jetën e kaloi staneve duke kullotur bagëtinë. Me arën që kishin të ledhet e konakëve mezi bënë dy muaj bukë në vit. Herë si bari e herë duke djegur kaminat e gëlqeres në malet e Bratit, së bashku me moshatarët e tij, Selimi që në rini provoi të zezat e varfërisë. S'mori dot asnjë gërmë shkollë. Babai i Selimit mbahej mend si fjalëpakët, i zgjuar e i matur. Dinte shumë këngë, përralla e histori që kishin ndodhur në Lumin e Vlorës e Kurvelesh. Gdhendte çula dyjare e lugë nga druri i panjës. Vëllai i madh i Selimit, Matoja, ngrinte vargje e bejte e, së bashku me nënën, Haxhiken, hiqnin valle në dasmat e gëzimet e fshatit. Haxhikja ka qenë ndër (vajtojcat) e ligjërueset e gjëmave, e dëgjuar jo vetëm në Brataj, por edhe në krahinën e Mesaplikut.

Qysh në moshën 8-9 vjeç Selim Hasani njihej në fshat si fëmija që dinte t'i binte culës dyjare me mjeshhtëri. «Në rini ka pasur zë shumë të mirë, i binte culës dyjare dhe i pëlqenin lodrat, po sidomos tregimet dhe muhabetet e pleqve. Në këtë ambient, ndër shokë e miq, ai mësoi këngët popullore të vendit dhe u formua si rapsod.»¹ Nuk i kishte mbushur 13-14 vjeç,² e filloi të

1) «Rapsodë popullore», Instituti i Folklorit, Tiranë, 1968, f. 5.

2) Po aty.

ngrejë këngë sipas atyre modeleve të këngëve, «thumbave» e të «çpuarave» që kishte mësuar e këndonte nëpër dasma e kuvendime. Mësoi që herët ngjarje, histori e rrëfime për dëbimin e taksidarëve e të sipërmarrësve të kullotave në Mesaplik e Kurvelesh. Dëgjonte i etur historitë e tregimet e më të mëdhenjve dhe ato i rrëfente aq bukur, saqë bashkëfshatarëve u dukej sikur ngjarja u zhvillohej para syve. Xhaxhai i tij, Shuaip Sakoja, atdhetar i njohur, kishte vënë re me kohë se si Selimi ua rrëfente ngjarjet bashkëmoshatarëve me vargje. Prandaj duke biseduar edhe me Maton, vendosën që bisedat me Selimin të dy vëllezërit t'i bënin në vargje. Selimi zuri të këndonte që i ri në dasma e gëzime dhe fshatarët e Bratit vunë re se në mes këngëve të njohura po shfaqeshin edhe disa vargje, të cilat ai i krijonte aty për aty, si vazhdim i logjikshëm i këngës. Kur Matoja e pyeti Selimin përse e bënte këtë gjë, ai i tha se kështu këngët dalin më të qëlluara për të ndezur muhabetin. I nxitur edhe nga këngët që po ngrinte i vëllai, tok me rapsodët e tjerë të kësaj treve, që në atë kohë ishin të shumtë, si Demir Ago Mystehaku, Tarta Zeke, Ali Dinoja, Hysa Salati, edhe Matoja filloi vargjet e tij. Merrte brumë për këngët nga ngjarje e njerëz të fshatit, nga gëzimet e zënkat që krisnin nëpër mëhallë.

Një mëngjes në fshat u zunë katër bashkëfshatarë dhe Selimit i qëlloi të gjendej në vendin e ngjarjes. Kur shkante për në lumin e fshatit, xhaxhai e pyeti: «Ç'kemi andej atij mëngjesi?». Ai ia ktheu me vargje aty për aty:

*Xhafer Cania si thump thesi,
iu hodh Beqirit për mesi,
Kanani si ujë avdesi,
Sefedini qe serbesi.*

(domethënë, Xhaferi u grind me Beqirin, Kanani u tremb, Sefedini i ndau).

Aty nga vjeshta e vitit 1900, ai shkoi me nënën te

daja, Halili, i cili që i sëmure rëndë nga lija. Kur u kthye në shtëpi, Matoja e pyeti me vargje:

*Ç'bënte dajua inë,
atje në Xhublinë?*

Selimi iu përgjigj me atë monedhë humoriz:

*I Ziu Halil Hesap,
moshë 80 e lart,
e vuri lija qebap,
i ra lëkura si rrap,
pse s'e hoq të bën sevap.*

Me shaka e humor, Selimi luan me shokët e tij të fëmijërisë pas bagëtive, në çukat e stërkat e malit të Çekut e në Tranajo. Po asnjëherë ata nuk i zemërohehin. Një ditë, duke kullotur dhinë në mal me shokun e tij të fëmijërisë, Xhafer Canin, që vinte i dobët në trup dhe jetonte si mos më keq, i ngriti këtë këngë:

*O Xhafer, more Xhafer,
me gazep që kur ke lerë,
deje-deje si skifter,
s'e ngope barkun njëherë.*

Një ditë Selimi thurte opingat me tela te dera e stanit. Vjen dhe e thumbon një shoku i tij, Nuredini, duke i thënë se më mirë pa opinga se me ato, që s'kishte ku t'ia kapte qeni. Selimi ia ktheu:

*Nuredin, o nuri vetë,
bërë sharku fletë-fletë,
sikur e kanë ngrënë zgërbejtë.*

— Selim, mos më se do të më tallin të tjerët! —
tha ai. Por Selim Hasani vazhdoi të tijën, t'i shkonte
vargut në fund:

*S'është këngë, është vas,
të është ç'qepur sharku pas,
je bërë si ujku në mars.*

U bënë të njohura në këtë kohë këngët: «Moj e bija e nënës» dhe «Mbi shtëpi të shkova prëmë», të kënduara në një dasëm në lagjen Kongolëm rreth viteve 1911-1913, kur nusja po shkonte të dhëndri.

«Në korrik të vitit 1911, kur katërqind kryengritës u nisën nga fshati Brataj nëpër Lumin e Vlorës e Drashovicë, ai, (Selim Hasani — Red.), së bashku me të vëllanë dhe bashkëfshatarë të tjerë, u futën në radhët e tyre e morën pjesë në mitingun e madh të patriotëve të Jugut, tek ura e Drashovicës... Kjo lëvizje antiturke shënoi një ngritje të mëtejshme të ndërgjegjes kombëtare në përgatitjen shpirtërore të popullit për kryengritjen e vitit 1912 dhe ngritjen e flamurit nga Ismail Qemali në Vlorë.»¹

Më 28 nëntor të vitit 1912 Selim Hasani zbriti në Vlorë me bashkëfshatarët në ditën e shenjtë të ngritjes së flamurit. Aty pa me sytë e tij Ismail Qemalin, që i dha «dritë flamurit me shkabë» dhe «e bëri të llamit në mes të botës», «ta shohë bota bajrakun tonë». Nga gëzimi, Selim Hasani dhe fshatarët e tjerë shkuan rrugë më rrugë e sokak më sokak të Vlorës pas flamurit dhe thërrisnin: «Rroftë flamuri!»

Sa herë vinte festa e flamurit, xha Selimi merrte prapë udhën për në Vlorë. Takohej me shokët e tij e të rinjtë, të cilët kujtojnë për një ditë të tillë: «Bisedoj me një plak të thinjur 70-vjeçar, por i fortë si luan. Është xha Selimi, Selim Hasani nga Brataj i Vlorës, partizan i vjetër me tri medalje, patriot i flaktë. Ai mban mend shumë gjëra që i përkasin 28 Nëntorit 1912 e sidomos gojëdhana dhe vjersha që janë të tijat.»²

1) Gazeta «Zëri i Vlorës» «Me pushkë e këngë për Shqipëri-në», 20.I.1980.

2) Gazeta «Bashkimi», 29.11.1949.

Po në këtë burim lexojmë këto episode të S. Hasanit:

«Kur erdhi Ismail Qemali në Vlorë zemrat tona u ndezën flakë se ishin djegur për Shqipërinë. Nga ballkoni i shtëpisë plaku i thinjur nxori bajrakun e kuq me shqipe, neve s'na mbahej gëzimi dhe nga gëzimi na ridhnin lotët rrëke. Për të parën herë në qiellin e Vlorës valoi bajraku ynë i lirë.»

Në Paris, njëherë, bëhej një mbledhje dhe aty ishin mbledhur nga të gjitha shtetet. I thanë Qemalit: «Ç'janë këto punëra që bën? Ç'është kjo propagandë?». Ai u thotë: «Jam shqiptar dhe e dua Shqipërinë, kjo është propaganda ime». «Po, Shqipërinë», i thanë atij «e ka Turqia e ti je turk, nga do këputesh ti mënjanë?». Ai u përgjigj: «Jam shqiptar dhe biri i shqipes». Ndjaj unë i këndova:

*Qemal, shqiptarët të erdhë
kur të rrethosi Turqia,
Cili je, ti more burrë,
që merr pallatet e mija
Unë jam Ismail Qemali
Prapa, më vjen historia.*

... Datën nuk ia mbaj mend kur erdhi për herë të parë Ismail Qemali në Vlorë. Te shefi i Pashallarëve mbledhi parinë e gjithë fshatrave dhe u tha: «Qysh mund ta rregullojmë këtë punë që është: «çjap e ta bëjmë dash», e kemi Turqi e ta bëjmë Shqipëri». I ka dhënë përgjigje Murat Tartari nga Vranishti: «Vetëm mendja jote, se neve, atje ku e ke ti nuk arrimë dot.» Shumë u përpoq Ismail Qemali, po aty ishin shumë bejlerë e në gjuhën e tyre fshihej helm. Që atë ditë ai u nis për në Vllahi...

... Pasi qiti në dritë e flamurit flamurin në Vlorë, Ismail Qemali bëri një vizitë në kráhinën e Mesaplikut. Mesapliku e priti me bujari dhe e siguroi se ishin të gatshëm për ta mbrojtur me gjak flamurin e lirisë.

Ismail Qemali mori udhën për në Vranisht. Nga fshati ynë e shoqëruan Ahmet Cane Kamaj dhe Hysen Sherif Lila. Në Vranisht, ku ishin mbledhur nga dy përfaqësues nga çdo fshat e bënë një mbledhje në konakun e Veli Ademit. Sa herë vjen 28 nëntori, unë kujtoj fjalët e Ismail Beut, të gjalla: «Shqipërinë e kemi me vete, dhe kështu do ta mbajmë ne shqiptarët. Për këtë ne japim edhe gjakun, edhe jetën.»¹

Në vitet 1912 e njohur është në krahinën e Lumit të Vlorës edhe kjo këngë e thjeshtë e Selim Hasanit, vetëm këto katër vargje:

*Flamuri ynë me shkabë,
o flamur, more,
llamburitë në çdo anë,
të qiti Malua mejdan...*

Sipas kujtimeve të bashkëkohësve të rapsodit, kjo është valle e kënduar. Rreth viteve 1938 kur hiqej valle, fshatarët e Bratit e të Mesaplikut thoshin: «Atë vallen bratçe të Selimit, që ka ngritur atëherë...»

Në ditët e para të dhjetorit të vitit 1912 Qeveria e Vlorës krijoi forcat e para të armatosura, të cilat i dërgoi për të ruajtur kufijtë e zonës së Vlorës. Çeta e Bratit, ku bënte pjesë edhe luftëtari Selim Hasani, u vendos në brëgun e majtë të Vjosës, në kodrat e fshatit Armen. Selimi furnizonte çetën me ushqime. U nis një ditë së bashku me komandantin e çetës, Ahmet Kamaj, për në fshatin Picar. Rruga mes moçaleve e kënetës ishte e vështirë. Nëpër ara rropateshin bujqit e mjerë. Selimi pyeti komandantin se të kujt ishin ato ara. Të agait, i tha ai. Dhe Selimi ngriti këngën «Aty arë e këtu arë», ku, midis të tjerash thuhet:

*Aty arë, e këtu arë,
s'ka lënë pëllëmbë pa marrë,*

¹) Gazeta «Bashkimi», 29.11.1949.

*ky agai ynë i shkretë,
hëngërka sa shtat'a tetë,
e pika gjithë një det.*

Varfëria është si një darë në duart e agallarëve për të mbajtur nën zgjedhë fshatarët, thoshte Selim Hasani. Ai shihte se si një fshatar nuk lejonte të shkonte rruga e fshatit te një copë toke bri shkëmbinjve, se i prishnin të mbjellat. Për këtë u ndez një rrahje. Qe viti 1913. Xha Selimi, kundër grindjeve të kota, thuri vargjet:

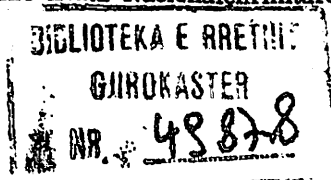
*U shkëlën Serajt u munçe (të gjithë),
Rrahë X... çifutçe,
ca me shqelma, ca me grushte,
prishnë katimin e turqve.*

Pikërisht në këtë shtrat shohim se «poezia e Selim Hasanit nisi ushtrimet e para, bëri të vetat ngjarjet e ndodhitë e përditshme të fshatit tonë malor, u ushqye edhe ajo, po me ato derte e halle, po me ato mersele e vasijete, që krisnin nëpër mëhallë, me ato thumba e të gërrisura gati të zakonshme nëpër miqësira, dasma e vdekje».¹

Në fshatin Brataj, ashtu si dhe në fshatra të tjera të Labërisë qe një zakon i këndshëm që shumë fshatarë flisnin me vargje. Në humor fshihej jeta e gjallë, hallet, zakonet, dramat.

Shkuan katër fshatarë në një shtëpi në Kongolëm për muhabet. (Sa hynë, i pari fshatar thotë: Derëziu o Kongolëm; fshatari i dytë: Xhaferri me një takëm; fshatari i tretë: bërë shtëpia hamëm dhe në fund Selim Hasani ua kthen: në mes i shkon një llagëm, domethënë brenda rridhte çka binte jashtë. Një herë tjetër i vëllai. Matoja, një fshatar, Dervishi, si dhe Selimi shkuan në

1) Fatos Arapi, «Selim Hasani dhe Lufta Nacionalçlirimtare», «Nëntori», Nr. 10 1973, f. 36.

një dasmë në Smokthinë. Aty u thanë të këndonin një këngë. E filloi këngën Matoja me vargun e parë: Besimi, dhëndëri inë; ia ktheu Dervishi; po zbardhon si përcëllimë, dhe e vazhdoi Selimi: si kopaç i zi në brinjë.

Shkaktarët e shfrytëzimit të fshatarëve që e shkojnë jetën me «tre ledhe në kocimare.../ke ndarja dhjetë kozare/ të gjithë të pavinare...» e bënë atë të pohojë se fshatari mezi merr një «gjysmare» bëreqet e në rastin më të mirë «pesë grosh i bën kësula njëzetë e pesë i bën guna».

Në këto vite fshatarët përleshën me sipërmarrësit e taksidarët. Këngën «Andare-via të thonë», Selim Hasani e ngriti për një ngjarje të rëndësishme në jetën e fshatarëve të Bratit. Ata nuk i dhanë bëreqet si taksë taksidarit, por e përcollën me «thumba» e «hostenë» në formë revolte. Kjo ngjarje ndikoi edhe në fshatrat përreth: Tërbaç, Vranisht e Kuç, Bolenë e Lepenicë, për të mos paguar taksat.

Në mars të vitit 1913, kur çeta e fshatit Brataj së bashku me çetát e fshatrave të Rrëzës me porosi të Ismail Qemalit, u dërguan në zonën e Kurveleshit për të luftuar kundër shovinistëve grekë edhe Selim Hasani mori pjesë me armë në dorë me bashkëfshatarët e tij. Ismail Qemali, për të drejtuar luftimet në Qafën e Uretës, midis Çorrajt e Kuçit, caktoi luftëtarin Memo Metja nga Brati. Selim Hasani ngriti këngën «Atje do ngri ni flamurë», e cila përjetëson porositë e Ismail Qemalit. Kënga u bë e dashur në radhët e luftëtarëve.

Po në këtë kohë rapsodi ngriti edhe këngët e para për trimat dhe trimëritë e tyre. Për këto ai thoshte që ishin «këngë tamam», se «bejte fshati kishte bërë që kur ishte 14 vjeç.»¹

Atë copë tokë bri shkëmbinjve Selim Hasani dhe i ati e lëronin me parmendë dhe me qe. Fshatarët siguronin bukë vetëm për 2-3 muaj të vitit. Ajo që u mban-

1) «Rapsodë popullore, — Selim Hasani», Instituti i folklorit, 1966, f. 5.

te frymën gjallë ishte blegtoria. Por në dhjetorin e 1914-ës kur Italia pushtoi Sazanin e Karaburunin e zbar-koi në Vlorë, edhe ajo kafshatë që ishte mbjellë e pritej të korrej nga fshatarët në verë, u mbeti në grykë. Fshati Brataj u bë qendra e pushtuesve, si nyja që lidhte gjithë krahinën.

Pushtuesit nxorën jashtë nga shtëpitë shumë fshatarë dhe ndërtesat i përdorën për qëllimet e tyre. Ata filluan të ndërtonin fushime repartesh, transhe, fortifikata, poligone. Kështu shkatërruan edhe atë pak tokë që fshatari i Bratit mezi ia kishte rrëmbyer malit. Selim Hasani me shokë i mbyllën dhitë në vathë e me pikëllim të madh shikonin fortifikimet ushtarake, që prishën kullotat në majat e Boshe, në qafë të Paliskës, në Vaskë e deri në Ledhe, në vargun e lugjeve. Për përgatitjen e këtyre objekteve duhej edhe lëndë druri. Xha Selimit dhe fshatarëve të tjerë u pikonte në zemër kur shikonin pushtuesin që priste pyjet e fshatit. Prandaj më 28 Nëntor të vitit 1916, nën drejtimin e demokratit revolucionar Halim Xhelo, në fshat u organizua demonstrata anti-italiane. Pushtuesit pushkatuan Elmaz Xhebron. Ata internuan për katër vjet në Itali Myrte Memon, Damën Xhelon dhe Goxho Alinë. Rapsodi u prek thellë nga fatkeqësia e bashkëfshatarëve të tij. Atëherë ngriti një këngë të bukur për këta djem të fshatit, që e këndonin vatër më vatër të shtëpive të Bratit. Në ato pak vargje që njihen edhe sot thuhet:

*Myrte, Goxho e Damën,
N'internim i kanë shpënë,
qaj, mor, qaj fshati i tërë,
Ç'na e helmuanë vendë.*

Në janar të vitit 1919, komanda pushtuese italiane, duke parë qëndresën e masave popullore, shpalli zonë lufte tokat e pushtuara dhe ndaloi qarkullimin pa leje nga një krahinë në tjetrën. Fshatarët e Bratit, për të lëvizur brenda fshatit dhe për në fshatrat fqinj duhej të

pajiseshin me leje qarkullimi. Bile edhe për të shkuar në mulli të Berzes duhej të merrnin leje në komandë. Fshatarët filluan të largohen nga qendra e fshatit dhe i ndërtuan kasollet e tyre pranë arave, ledheve e staneve.

Pushtuesit deshën të italianizonin edhe shkollën. Një ditë, në oborrin e shtëpisë së xhaxhait, Selimi gjeti njërin nga fëmijët me një libër italisht në dorë. Xhaxhai e qortonte djalin që të mos fliste italisht rrugës kur ktheheshin në shtëpi, madje i kishte këputur ca pëllëmbë se e kishte parë që i kishte folur një ushtari italian.

— Pse e rreh djalin? — i tha Selimi.

— Ja, shikoje, — i tha xhaxhai dhe i zgjati librin që mbante në dorë. Në kapak shkruhej: «Ju jeni stërnipërit e Skënderbeut, i cili, kur vdiq, Shqipërinë ia la amanet Italisë, prandaj italianët si miq po vënë tani në jetë amanetin e tij.» Selimit i hipi gjaku në kokë dhe nga nervozizmi ia grisi kapakun librit. Në të gjithë fshatin prindërit filluan t'u flisnin fëmijëve që të mos takohen gjëkund e as rastësisht me ushtarët italianë, të mos flisnin italisht. U treguan fëmijëve qëllimet e italianëve. Fshatarët e Bratit u mbështetën te patrioti revolucionar Halim Xhelu Tërbaçi. Në atë kohë ai ishte sekretar krahinor në Brataj, qëndronte afër fshatarëve e u tregonte rrezikun e qëllimet e Italisë. Një ditë Selimi dhe Ahmet Cane Kamaj me disa bashkëfshatarë të tjerë, tek rrinin te shkëmbi i Bratit, dëgjonin Halim Xhelon që u mësonte fëmijëve këngë patriotike. Të dy patriotët panë njëri-tjetrin. Ahmeti i hodhi dorën në sup Selim Hasanit duke i thënë:

— E more vesh? Halim Xhelua nga Tërbaçi po na tregon edhe ne se Shqipëria është gjallë.

— Ashtu është, o Ahmet, — iu kthye Selimi, duke iu përgjigjur me vargje:

S'lidhet shqipja në litare.

I thonë shqipe shqipëtare...

SELIM HASANI NË LUFTËN E VLORËS TË VITIT 1920

«Kur kujtoj Selim Hasanin në luftën e Vlorës më 1920 them: Me plumb dhe këngë ne shtimë mbi Italinë» thotë veterani Muço Delo, Hero i Punës Socialiste.

Shtëpi më shtëpi e stan më stan bisedohej kokë më kokë për krijimin e çetës së fshatit. Në çetën e fshatit u rreshtuan 70 veta. Komandant u caktua Memo Metja. Në rreshtat e çetës zunë vend dhe dy vëllezërit, Matoja dhe Selimi. Ata hodhën martinat në sup dhe bënë tutje, ku kryste pushka, drejt Vlorës. Luftuan për-krah bashkëfshatarëve në Kotë, Gjormë, Kallafet e Kallanë e Kaninës. Në Kotë ata panë me sytë e tyre luftëtarin hero Kanan Mazen, me nofull copa-copa që bënë te kërدينë mbi pushtuesin. Në këto luftime u vranë dy nga bashkëfshatarët e tyre. Komandanti Memo Metja, u qëndronte pranë. Trimat «snajperë», siç i quante ai, i kishte prerë plumbi i armikut. Selimi tek i pa trupat e tyre të mbuluar me gjak, iu afrua pranë dhe, duke u ledhatuar fytyrën bashkë me të vëllanë, Maton, ia morën këngës:

*S'iu tund këmba kur luftoi,
italianët i drithmoi,
Lumin e Vlorës nderoi.*

Këndonin e mbanin iso edhe luftëtarët e tjerë.

— Bukur i qëllon këngët ti, Selim, po ia kalon dhe Matos, — bëri shaka komandanti i çetës.

— E, o komandant. Jo vetëm me plumba, por edhe me këngë ne qëllojmë mbi Italinë, — ia ktheu Selimi.

Mbrëmja kishte rënë në luginë. Në këmbët e kodrave dëgjohej shushurima e ujit të Shushicës dhe zilet e karvanit të mushkave, që shkonin për në udhën e Kaninës. Italianët zunë kodrat në ullishtat përballë. Luftëtarët me dyfeqe mbi supe u kishin marrë Kotën e Drashovicën dhe tani kishin zënë pozicionet e reja. Në sulmin që kishin bërë një ditë më parë ishin vrarë dy bashkëfshatarë të tyre. Një tjetër, u plagos rëndë dhe u la në fshatin fqinj. Që nga pozicionet fshati nuk ishte larg. Ja, tek dukeshin edhe mullarët e ullinjtë. Midis ullinjve ishin shtëpitë.

Në qiell u dukën gjurmët e ndritshme që fishekzjarret-sinjal linin pas. Te çezma në bërri të rrugës u dëgjuan ca zile mushkash.

— Ç'janë ato? — pyeti komandanti i çetës.

— Fshatarë të Sherishtës, — tha Selim Hasani, që ishte takuar me ta kur po mbushte ujë në çezmë.

Komandanti Memo Mete, ulur te trugu i një ulliri, këndonte këngën e Zenel Gjolekës të Grykës së Kuçit. Dikush i foli nga ana e përroit. Ai u ngrit dhe bëri tutje nga pozicionet, me cigare në buzë. Gjithë atë natë as Kanina, as fshatrat përreth nuk patën gjumë. Të nesërmen ndaj të gdhirë u bë sulmi. Gjylet binin në Vreshtat e Mëdha. Te shtëpitë në fund të kodrave, gratë po mbushnin ujë në çezmë. Një predhë erdhi e u ngul te kanali i rrugës.

— U shofshin! — tha Xhikoja. Kështu e quanin gruan, që luftëtarët e çetës së Bratit kishin dërguar në fshat për të strehuar të plagosurit. Ajo bëri tutje nga pozicionet e luftëtarëve. Predhat e gjyleve kishin përzhitur ullinjtë e vende-vende, u kishin këputur degët. Kur doli në qafë të fshatit, në ullishtat përballë, pa luftëtarët në pozicione. Iu kujtua 1912-a. Edhe ajo kishte

genë në Vlorë, kur plaku Ismail Qemali ngriti flamurin. Ja, matanë atyre kodrave ishte Vlora.

Pranë një gorrice të djegur ajo pa dy arka me fishekë gjysmë të mbuluara nga dheu dhe ca gaveta të ushtarëve të huaj. I nxori të dy arkat me municion në një ledh dhe pastaj i ngarkoi. Ishin të rënda. Mori me vete edhe një gavetë.

Kur po zbriste në përrua, dëgjoi gjylet e tjera që ranë në vreshta. Ktheu kokën pas. Atje tej u hapën dy gropa të mëdha. Komandanti Memo Metja hodhi sytë poshtë, nga udha e Sherishtes.

— Ç'është ai njeri te përroi që po vjen drejt nesh? — pyeti ai.

— Do të jetë ndonjë nga ata të fshatit, — u përgjigj dikush.

— Bëni tutje, se qenka ngarkuar! — u tha Memoja luftëtarëve. Ata hodhën vështrimin nga ledhi i përroit. Mato Hasani ia bëri me kokë të vëllait. Selimi u ngjiti mbi llogore dhe bëri tutje nëpër ullinj. Pas tij shkuan dhe dy të tjerë. Komandanti i çetës u gëzua kur pa municionin. Ai e shtrëngoi fort në kraharor Xhikon.

— Si është Hasani, moj? — e pyeti për njërin nga të plagosurit.

— Mbrëmë ishte më mirë. Nënë e ka vënë në odën e saj. — tha Xhikoja.

Përballë luftëtarëve të çetës së Bratit dhe çetave të tjera, qëndronte kalaja e Kaninës. Në mendjen e Selim Hasanit, që ndau fishekët dhe zuri pozicionin te një ledh pranë ullinjve, kishin mbetur të gjalla fjalët e komandantit Sali Vranishti: «Dëgjio, Memo Mete, Kaninën do ta shtjemë në dorë deri nesër a pasnesër. Me trimë të tillë në e kemi Kaninën në dorë.»

Ja tek ishte kalaja e Kaninës. Ja dhe komandanti i çetës së Bratit, Memoja, që kalonte llogore më llogore. Atë pasdreke u erdhin municion dhe luftëtarët e shpërndanë në të gjitha pozicionet. Luftëtarët dhe pushtuesit ishin aq afër njëri-tjetrit, saqë dhe blsedat midis tyre dëgjoheshin mirë.

«Kalaja duhet marrë gjallë a vdekur», u kishte thënë komandant Memoja përpara se të fillonin sulmin. Selimi dhe luftëtarëve të tjerë u kishte bërë përshtypje të madhe trimëria e kapedan Sali Vranishtit, i cili kishte rrethuar portën e kalasë. Kjo ishte ndër bisedat e para që luftëtarët tregonin llogore më llogore. Selim Hasani qëndronte përballë frengjisë së kalasë. Sinjali i sulmit nuk ishte dhënë. Përmbi murin anësor të frengjisë nxori kokën një ushtar italian dhe iu drejtua luftëtarëve të çetës së Bratit:

— O, albanez! Po të zura, do të të këput plumbin ty dhe Memo Metes.

Selim Hasanit i hipi gjaku, u ngrit mbi llogore e i bërtiti:

— Dëgjo, more! Po të kapëm, në hell do të të shkojmë ty dhe gjeneralin tënd.

Komandant Memoja i tërhoqi vëmendjen Selimit se nuk duhej të dilte mbi llogore. Po atë nuk e mbante vendi.

— Kur do të fillojë sulmi? — pyeste Selimi komandantin.

— Më të ngrysur.

Selimi në llogore kushedi sa herë e mbushi çibukun e shqoptë me duhan. Pastaj dikush i tha: «Po merrja, mor Selim, merrja të këndojmë!» Dhe ai, pasi vështroi njëherë mbi Sazanin dhe Karaburunin që e kishin akoma në duar italianët, hoqi thellë në zemër dhe filloi këngën e njohur «Kanina ndënë kala».

Kënga u përhap llogore më llogore, sikur paralajmëroi fillimin e betejës.

Erdhi 3 shtatori i vitit 1920. Të gjithë luftëtarët patën zbritur në festë, në Sheshin e Flamurit. Luftëtarët e Bratit kënduan aty këngën e njohur «Nuk e bëjmë kabull na»; e cila është e gjallë edhe sot. Selimi ishte kthyesi i këngës. Atë e ngriti aty për aty i vëllai, Matoja. Zëri i ngrohtë, kumbues e karakteristik i Selim Hasanit i bëri luftëtarët ta shikonin në dritë të syrit.

Kënga përhapej shesh më shesh e rrugë më rrugë të
Vlorës, me ison e saj të zgjatur.

*Nuk e bëjmë kabull na,
të jemi për nënë botë,
llafi Qemalit që tha,
historia ashtu thotë.*

.....

Thonë se bejlerët e Risilisë u betuan për t'u hak-
marrë ndaj Mato e Selim Hasanit. Dërguan edhe njerëz
në Brataj për t'i vrarë, por s'u arrinte plumbi gjer aty.

Trimëria popullore la gjurmë të thella tek ai, pran-
daj dhe ngriti këngë për të e njëkohësisht pohonte:

«Kënga do gatuar mirë, se edhe mielli është i mi-
rë. Që nga Ismail Qemali ka ndodhira të mëdha, ndaj
dhe unë kur ngre një këngë, e vras mendjen që kur
ta këndojmë, të na duket vetja sikur jemi në luftë ...»

VUAJTJET, HALLET E LUFTËRAT NË KËNGE

Selim Hasani, me një hejbe në krah e me mushkën e tij, zbriti në Vlorë. Ishin muajt e parë të vitit 1923, kur në të gjithë fshatrat e Vlorës ra kriza e bukës. U end në pazar tri ditë rresht, po një karroqe misër nuk gjeti dot. Shpresëhumbur mori udhën drejt fshatit. Aty te xhamia e Tabakes i doli ballë për ballë bushkëfshatari Goxho Aliu. E dinte se Goxho Aliu bënte pjesë në Shoqërinë «Bashkimi», që kishte krijuar në Vlorë patrioti i shquar revolucionar Avni Rustemi. Për këtë shoqëri Selimit i kishte folur edhe një tjetër bashkëfshatar. Në këtë shoqëri atdhetarë kishte edhe fshatarë të tjerë nga Brataj. Goxho Aliu i tregoi Selim Hasanit për mitingun e protestës që bënë 3000 fshatarët e rrethit të Vlorës disa ditë më parë, më 19 mars 1923. Ata sulmuan depot e spekulatorëve dhe ndanë bereqetin falas. Selim Hasani dëgjonte Goxhon tek fliste për qëllimet e shoqërisë «Bashkimi» dhe m'bushej me krenari. Shqipëria kishte njerëz që ia dinin hallet dhe i dalin zot. Ka Shqipëria njerëz që luftonin kundër taksave. Taksat, ato e rrethonin njeriun që nga lindja gjer në vdekje. Xhelepi — taksë për çdo kokë bagëti, vergji-taksë për çdo shtëpi, e dhjeta — taksë për çdo prodhim bujqësor, edhe për barin, edhe për kashtën. Taksat për martesë, për lindje, për vdekje, për hoxhën ...

«Këto, more Goxho, e bëjnë jetën tonë një varr të hapur ...», i pat thënë Selim Hasani. Ata bisedo-

nin dhe ecnin të dy në rrugën e spitalit me hejbet bosh. Atëherë Goxho, Aliut iu kujtuan vargjet e një kënge, që njerëzit e këndonin kur lindte fëmija:

*E zeza në derën time,
kush do t'i ngopë me hime!*

Arritën në Qafën e Koçit. Ballë tyre doli gryka e Lumit të Vlorës, që ziente nga hallet e vuajtjet e fshatarëve të Labërisë.

— Në jetën tonë shfrytëzimin dhe mjerimin na i sjellin «oxhaqet», o Selim Hasani.

— Ashtu është, o Goxho. Ndjaj duhet t'u vëmë pushkën këtyre oxhaqeve, se ndryshe më shumë do të na zihet fryma, — ia ktheu Selim Hasani dhe e pa drejt në sy. I folën mushkës dhe morën udhën për në fshat.

Në nëntorin e vitit 1937 në familjen e Mato dhe Selim Hasanit bisedohej për revolucionarin Halim Xhelu Tërbaçi. Ky patriot kishte vdekur. Pas asaj dite shumë fshatarë të Bratit, të cilëve ai u kishte folur sa e sa herë për «flamurin e Smail Qemalit» dhe «Shqipërinë e lirë», për «Opingën e popullit fukara» që do të bëhet zot, morën udhën për në fshatin Tërbaç, në familje e te të afërmit e tij për të ngushëlluar. Selim Hasani u hoqi mushkës e dhive zilet në shenjë zie dhe i lëshoi në bokërrimat e Sirolakut. Pas disa ditësh, daja i Halim Xhelos zbriti në qendrën e krahinës në Brataj, e në udhë takoi Selim Hasanin, i cili s'kish veç dy ditë që ishte ngritur nga shtrati.

— Pse s'më ke ardhur në shtëpi, o Selim Hasani? — e pyeti ai.

— E pse të të vija, — iu përgjigj Selimi.

— Më vdiq nipi, Halimi, e u çkulën nga anë e anës dhe erdhën.

— Aha, për këtë të ka mbetur qejfi? Unë do të vija në shtëpinë tënde dhe po të vdiste ndonjë shoku yt, ndërsa Halimi është edhe i yni. Jemi edhe ne për t'u ngushëlluar, e jo vetëm ti.

Për të përjetësuar kujtimin e Halim Xhelos, Selimi ngriti këngën «Halim Xhelo komunisti».

Fshatarëve të Bratit nuk u hiqeshin nga mendja fjalët e Halim Xhelos, bisedat e takimet me të për flamurin dhe për Ismail Qemalin. Selimi me shokë, te fjalët e bisedat e Halimit kishin gjetur një dritë për të parë nga vinin hallet e vuajtjet dhe te sytë e tij kishin parë një shpresë për të ardhmen.

Ditën e 28 Nëntorit, tek fliste në sheshin e Bratajt kryetari i komunës, Selimi e bashkëlufëtaret e tjerë ndienin një lëmsh të madh në fytyrë.

— Këta na i pinë gjakun dhe i zënë dritën flamurit tonë që nuk lllamit, u tha Selimi bashkëfshatarëve.

— ... Madhëria e tij, mbreti Zog, tregon kujdes të madh për Shqipërinë dhe shqiptarët. Për këtë ai ka meritë si atdhetar i madh, si patriot nga i cili duhet të mësojmë. Ja, ky flamur që valon sot në sheshin e komunës sonë është ngritur me urdhrin e tij ..., dëgjohej zëri i kryetarit të komunës në sheshin e fshatit Brataj.

Fshatarët e ardhur nga Brati, Tërbaçi, Vranishti, Gjormi, Lepenica, Velça, Ramica e Smokthina, bënë një poterë, ndërsa kryetari i komunës, duke vazhduar bisedën më tej, iu drejtua rapsodit Mato Hasani:

— Ja, ti Mato, sot ke rastin t'i këndosh të madhit Zog.

Matoja i hodhi një vështrim Selimit dhe ky ia ktheu:

— Këta na e turpërojnë flamurin, Mato.

Të dy vëllezërit i dhanë dorën njëri-tjetrit. Bashkëfshatarët hapën udhën dhe Mato Hasani doli në krye. Kryetari i komunës dhe qeveritarët po e shikonin Mato Hasanin që kishte marrë në duar flamurin dhe i ledhantonte kokën, shkabës. E shtriu në hapërirë dhe filloi të këndojë aty për aty:

*Shkabë e zezë kryelartë,
përse gojën e ke hapë?
Armia të kërkohet të kap!*

Selim Hasani dhe fshatarët e tjerë të Bratit e pa-
suan nga sheshi i fshatit me një iso të zgjatur. I thi-
rrën disa herë në komunën e Bratit për këto «trazira»
që shkaktoun kundër qeverisë në krahinën e Mesaplikut
dhe i paralajmëruan se do t'u tretnin kockat në burgjet
e Vlorës.

Në vitet 30', kur gjendja e masave popullore sa
vinte e keqësohej Selimi nuk mund të rrinte pa kën-
duar për vuajtjet e dertet: Jemi rritur me të keqe /Me
bejlerë e në oxheqe. Për këto vite ai pohonte më vonë
me të drejtë: «Në kohën e Zogut unë dhe këngët e mia
kemi qenë të vdekur e të pakallur.»

Po vuajtjet iu shtuan edhe më shumë popullit më
7 prill të vitit 1939. Selim Hasani ndodhej në Dukat.
Natën e kishte gdhirë në stanet e Tërbaçit. U hidhërua
shumë kur mori vesh pushtimin e Shqipërisë nga Italia
fashiste. Fshat më fshat e në tërë krahinën u përhap
kënga e tij e njohur, e kënduar nga grupi i Bratit.
Pastaj ajo u përhap edhe në Gjorm, Velçë, Ramicë, Se-
vaster, Kotë, Drashovicë, Dukat, Tërbaç, Vranisht, Kuç.
Kallarë, Bolenë, Vermik, Armen e fshatrat e tjera të
Kurveleshit.

*Qaj, moj Sjelë aty tek moli,
nga Sazani vjen pamporri,
fashizmi në Vlorë doli,
bërtet Duçe bagabondi:*

— Do ta bëj fushë futboll!

*Barbarë, mos e harroni,
Njëzetën pse s'e kujtoni?
Me dhen e me dhi do shkoni,
me bucela do ngarkoni,
tokën tënë do pleroni.*

Bashkëfshatarët e tij shikonin te kjo këngë fillimin
e revoltës së tyre. Ata bënë sa e sa qyfyre e shaka me
rapsodin, kur kapitulloi Italia fashiste, dhe me ushta-
rët fashistë që punonin nëpër fshatrat e Labërisë për

bukën e gojës. Një nga këta ushtarë mori edhe Selimi për të lëruar arën me që. Po ai ishte dembel.

— Hë, lëro, jepi parmendës se nuk të bien vithjet! — i thoshte xha Selimi. Ai merrte parmendën e bënte tutje. Xha Selimi, në rrëzë të ledheve të arës ia merrte këngës «Në Vlorë Italia doli».

— Ç'është kjo këngë? — e pyeste Xhovani, kur dëgjonte që aty flitej për Italinë.

— Është kënga juaj, Xhovani. Ne, shqiptarët, kështu ua këndojmë këngën atyre që vijnë për të na pushtuar.

NJE KENGË NË BURGUN E BRATAJT

Në mbrëmjen e 27 Nëntorit të vitit 1942 në shtëpitë e lagjes Kongolem këshilli nacionalçlirimtar lajmëronte për mitingun që Qarkori i Partisë për Vlorën do të organizonte në krahinën e Mesaplikut. Matoja doli nga konakët dhe e gjeti të vëllanë, Selimin, duke mbyllur vathën e dhive. Atë natë, në ato shtëpi të gurta në shpatin e maleve, s'kishte gëzim më të madh sesa ajo që në fshat kishte ardhur Besniku.* Gjithë fshati e dinte ku ishte ai atë natë; ja, në atë shtëpi të thjeshtë të Derajve, në rrëzë të malit. Sa zbardhi dita e 28 Nëntorit shoku Hysni Kapo, i shoqëruar nga anëtarët e këshillit të fshatit, zbriti për në vendin e quajtur vreshtat e Tojes, diku pranë shkollës së fshatit. Që aty iu dërgua një letër marshallit të karabinerisë italiane, Guxonit, me anë të një pionieri të shkollës fillore. Marshalli shkoi në vendin e takimit. Hysni Kapoja, duke iu drejtuar në emër të popullit të krahinës së Mesaplikut, e paralajmëroi atë:

«Në emër të popullit shqiptar milicia dhe karabineria fashiste janë të izoluara në kazerma dhe nuk lejohen të bëjnë as më të voglën lëvizje, përndryshe do të përdorim armët. Nga ana tjetër nuk u lejojmë të ngrini as flamurin italian, as atë shqiptar. Populli do të ngrëjë vetë flamurin kombëtar dhe do të festojë përvjetorin e

*) Pseudonimi i shokut Hysni Kapo.

pavarësisë kombëtare.»¹ Marshall Guxoni s'kish ç'bënte para një ultimatumit të tillë energjik.

Pjesëtarët e njësitit të Çetës Plakë e fshatarët e Bratit u nisën nga lagjja Mahmutaj kur dielli sa kishte dalë. Në ballë të fshatarëve të Bratit ecte Hysni Kapoja, duke mbajtur flamurin në duar. Ndërsa dy luftëtarë të Çetës Plakë të Vlorës mbanin një pllakatë mbi të cilën shkruhej «Vdekje fashizmit e tradhtarëve». Në sheshin e fshatit po grumbulloheshin grupe fshatarësh duke kënduar këngë labe, revolucionare e patriotike. Vinin nga Smokthina, Tërbaçi, Vranishti, Velça, Gjormi, Lepenica. Midis grumbullit të njerëzve që rrethonin flamurin e mori fjalën Besniku:

«Armiku ka ngrënë grushte të rënda nga lufta e popullit shqiptar, por mos harroni se ai është akoma i fortë dhe në fuqi. Për t'ia arritur fitores dhe çlirimtë përgjithmonë, na duhet të bëjmë sakrificë akoma më të mëdha nga sa kemi bërë deri nashti.»²

Kjo ngjarje e vitit 1942 i mbeti në mendje Selimit. Kur ecte me bashkëfshatarët e tjerë pas flamurit nëpër rrugët e fshatit, iu kujtua ajo ditë e 28 nëntorit 1912, kur rendnin nëpër rrugët e Vlorës pas flamurit të Ismail Qemalit.

Tek e shikonte flamurin me shkabën e zezë, në mes të popullit të fshatit dhe të krahinës së Mesaplikut, iu mbushën sytë me lot.

— Ç'shikon ashtu, Selim? — i tha bashkëfshatari Damen Xheloja.

— Shikoj flamurin e Ismail Qemalit që e mbajnë në dorë djemtë e Partisë, — iu përgjegj rapsodi.

— E tha mirë Besniku, o Selim. Vetëm lufta e nxjerr në dritë flamurin e Shqipërisë.

— Mirë e ke, o Damën. Vetëm pushka i jep dritë flamurit të Shqipërisë, — tha Selimi. Pranë tyre erdhi bashkëfshatari Laze Nuro*.

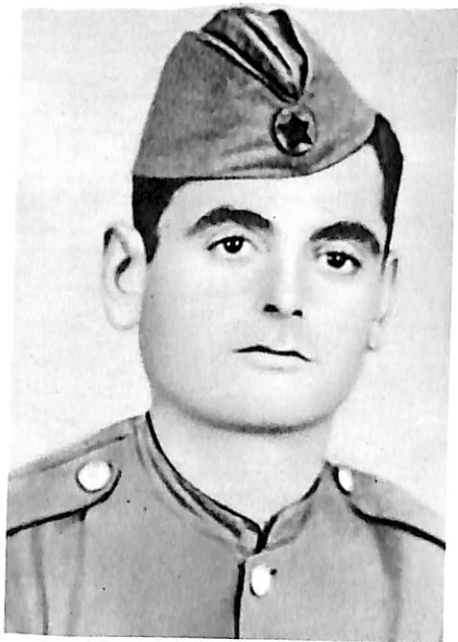
1) Arkivi i Muzeut historik të Vlorës.

2) Arkiv i Muzeut historik të Vlorës.

* Dëshmor i Luftës Nacionalçlirimtare.

* Hero i Popullit.

Selim Hasani më 1962.

Hito Selimi, djali i xha Selimit, rënë në Mamurras kundër bandave kriminale, më 14 shtator 1951.

Selim Hasani me të
shoqen, Sofien, duke
gdhendur dyjare, curle
e vegla të tjera muzi-
kore popullore.

Xha Selimi me një grup
bashkëfshatarësh.

— Po merrja një kënge, o Selim, merrja, të bucasë mbi shkëmbinjtë e Bratit! — i tha Lazja dhe iu afrua pranë.

— Po hajdeni, djemtë e babait, hajdeni t'ia marrim njëherë! Dhe Selimi, siç e kishte zakon, e ngriti aty për aty këngën e tij për flamurin me shkabë e yll:

*Flamur, të mbuloi zia,
o flamur, more.
Që kur erdhi Italia,
të vu sëpatat e tia,
po do t'i heqë rinia,
ndaj po bën luftën Partia.*

I vëllai, Matoja, duke i hedhur dorën në qafë, nuk e la këngën të mbaronte me kaq. Shihte me mallëngjim flamurin e lirë dhe aty për aty shtoi:

*Tundu, tundu, o flamur,
marshalla ç'lëshoke nur,
përmbi shkëmb e përmbi gur!*

Atë ditë, në sheshin e fshatit, kënga e Selim Hasanit u këndua disa herë. Rapsodi popullor Sinan Gjon-dedaj tregon: «Në vitet e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare këtë këngë e kemi kënduar pas luftimeve në Gjirokastrë, Përmet, Elbasan, kur kaluam Shkumbinin e gjetkë. Pasi u plagosa, më shtruan në spitalin partizan të Pezës. Një ditë, këtë këngë e dëgjova të kënduar edhe nga disa të plagosur partizanë të Divizionit I Sulmues që ishin në spital. Në një bllok e kishte të shkruar edhe Hysen Çinoja, Hero i Popullit, nga i cili e mësuam edhe partizanë të tjerë.

Në janar të vitit 1943 në Vlorë kishin ardhur forca të mëdha bashibozuke, nën komandën e kriminelit Halil Alia. Ata sulmuam trevat e çliruara të Mesaplikut. Te një çezmë ku Selim Hasani po i jepte ujë gomarit, ata u turrën me shamatë e me potere.

— Heu, ç'janë këta? — pyeti Selim Hasani njërin që u ul në një gur aty pranë e rrinte rëndë-rëndë.

— Kanë ardhur për me shtrure Vlorën e Labërinë, — tha Halil Alia.

— Gabim kanë bërë, — ia ktheu Selimi. — Popullin nuk e shtroi dot Italia, e jo këta ...

Më vonë Selimi mori vesh se ai me të cilin bisedonte ishte Halil Alia.

Në marsin dhe në prillin e vitit 1943, pas aksionit të Selenicës, Selim Hasani mori pjesë me çetën e fshatit në tërheqjen e materialeve të zëna italianëve dhe i fshehën në një dyqan. Postkomanda e Bratit u lajmërua nga prefektura e Vlorës se materialet ndodheshin në Brataj e duhej të gjendeshin patjetër. Karabinierët italianë arrestuan 70 burra të fshatit, që do t'i pushkatonin sa të gjendeshin materialet e municioni. Por gratë trimëresha, për tërë natën, i shpunë materialet në mal. Pas disa ditësh fashistët i nxorën fshatarët, por mbajtën shtatë më të moshuarit në burgun e postkomandës. Midis tyre edhe Selim Hasanin.

«S'ka gjë, djemtë dolën e do të luftojnë për Shqipëri edhe për ne, që jemi pleq», dhe për të bërë shokët me humor në burg, ngriti këto vargje me qesëndi, që u përhapën gojë më gojë:

*Italia ç'burra muarr,
ç'i deshi tymet e shuar,
Razi Mazen hundë pluar,
dhe Selimnë e përcëlluar,
Rrofshin djemtë, se e fituam.*

NË BETEJËN E DRASHOVICËS DHE NË SPITALIN PARTIZAN TË RAMICËS

Ato ditë shtatori të vitit 1943, Selim Hasani ishte luftëtar në çetën e Bratit. Më 12 shtator mori pjesë në luftimet për shpartallimin e garnizonit armik në Selenicë. Pas betejës, çeta mori urdhër për t'u nisur në Mavrovë. Në kodrat dhe pyjet e Treblovës ndenjën një copë herë për të pushuar. Aty partizanët ia morën labçe këngës «Ç'heq e ç'vuan, mo i mjerë», të cilën Selim Hasani e ngriti për jetën plot vuajtje e halle të minatorëve të Selenicës. Dhe kënga mori udhë si zakonisht.

Në brigjet e Shushicës, te rrepet e moçme në Drashovicë, lajmi për plagosjen e Besnikut u përhap si vetëtimë. Ata e njihnin sekretarin politik të Qarkorit të Partisë për Vlorën. Dikush kishte ndenjtur në stanet e Shushicës e tregonte për netët që kishin kaluar atje. Një tjetër tregonte se si atë natë dimri në fushën e Lubonjës kishin kaluar lumin e fryrë nga ujërat e borës që po shkrinte.

Selim Hasani e partizanë të tjerë të batalionit të Rrëzës dëgjonin bashkëluftëtarët dhe sillnin ndër mend takimet me të. Po ato ditë, aty në Allogoret e luftës, kur ai dëgjoji për plagosjen e shokut Hysni Kapo, ngriti këngën e famshme popullore «Moj Mavrovë e Drashovicë», e cila u përhap në të gjithë Labërinë si «qarkore», si «buletin» i atypëratyshëm për betejën frontale,

epopenë e luftës së Drashovicës. Ato vargje i dilnin nga shpirti Selim Hasanit.

Muço Deloja, komisar i batalionit të Rrëzës, një ditë shkroi një copë letër: «Në qoftë se ju vijnë lajme për Beşnikun, më njoftoni! Islam Harizi është plagosur rëndë, dhe ndodhet në pozicionet e armiqve; duhet ta tërheqim patjetër. Unë ndodhem te mulliri».

Selim Hasani e mori letrën dhe nëpër natë çau, shtegun me driza e ferra në Qafën e Dardhëve dhe mori udhën për te ledhet, buzë arave nga ana e Peshkëpisë. Luftëtarët i mbanin ato pozicione fort, sepse aty armiqtë u sprapsën disa herë.

Ecte bregut të Shushicës dhe pas gjysmë ore u gjend tek arat përpara mullirit të fshatit. Nata po thyhej. I vetmi vend i mbrojtur që duhej të mbahej fort ishin ato ledhe dhe ai mulli buzë lumit. Sa çeli dita, dy predha mortajash krisën poshtë arave duke dhënë flakë. U ndezën edhe shkurret e drizat që ishin pranë.

— Hë, ju shoftë lufta, ju shoftë! — shante xha Selimi nëpër dhëmbë.

Te ledhet buzë lumit u ndez lufta. Forcat e shumta ishin përqendruar në atë krah dhe gjermanët filluan të zmbropsen.

— Kjo është dita e fundit në këtë breg, — tha Muço Deloja dhe urdhëroi tre partizanë të zënë pozicionet më tutje. Një mortajë me zhurmë të thatë krisi nja njëzet metra para tyre. Një tjetër ra fare pranë dhe Selim Hasanit. Ajo e kishte goditur në të dyja këmbët. Filloi t'i rrjedhë gjak. Sado i plagosur edhe në nofull, edhe në krah, me qetësi të madhe tha: — S'ka gjë, haka e nënës më zuri, se kur isha i vogël nuk lija dy gurë bashkë dhe ajo e varfëra më thosh «Të hëngërt mortaja, Selim!». Dhe ja ku më gjeti. — Shokët s'kishin si të mos qeshnin. Muço Deloja e hodhi në krah dhe u thirri dy djemve nga Mesapliku:

— Çojeni te mushkat e hipeni për në Lapardha! Djemtë e mbështollën me një velenxë rapsodin partizan, të cilit po i rridhte shumë gjak. E çuan deri në buzë të lumit të Shushicës. Për t'u bindur në ishte

gjallë apo jo (aq keq qe plagosur), shokët ngritën cepin e velenxës dhe e pyetën si ishte. Ai u përgjigj me vargjet: «Drashovicë e ura mbanë, /ç'bëre moj, ti pag belanë?/ plagose Selim Hasanë/...» dhe shpërtheu gazi te të gjithë. Hipur mbi mushkë, Selim Hasani mori udhën në bregun e lumit, drejt grykës së Kotës.

Në korrik së bashku me çetën ai luftoi në Selenicë. Sa u gëzua atë ditë kur çetën e Bratit për trimërinë e saj e përgëzoi Besniku.

Në gusht mori pjesë në luftimet që u zhvilluan në Tragjas kundër fashistëve e ballistëve. Më 12 shtator 1943 përsëri mori pjesë në luftimet e Selenicës për shpartallimin e garnizonit armik. Më 14 shtator — në luftimet e Mavrovës. Më 16-20 shtator Selim Hasani luftoi përkrah shokëve në Vodice, Drashovicë, Sherishtë ... dhe ja tani, i plagosur shkante në spitalin partizan.

Xha Selimi qëndroi dhjetë ditë në një shpellë. Safa, e shoqja, dhe Hitoja, i biri, i qëndronin te koka dhe ia mjekonin plagët me ilaçet e vendit, derisa ta çonin në spitalin partizan të Ramicës. Rruga ishte ca e gjatë, ndaj ata u nisën herët. Në samar i vunë një shilte. Meqë plaga i dhimbte, xha Selimi hipi çobançe. Hitoja ecte përpara, mbante mushkën për kapistalli dhe habitej si nuk e dëgjoi një herë të rënkonte, me ato **plagë të rënda.**

— **Mushkën mbaje nga Qafa, mbi shkëmbinj, në rrugën e staneve, se nuk dihet, piqemi me ndonjë nga ata të Ballit, bir i babait.**

— **Mirë, baba, do të dalim mbi urë, — i tha i biri.**

Ata ecën nëpër mjegullën e mëngjesit që hapej në dy anët e lumit të Shushicës. Nënë Safa e qëllonte mushkën me një shkop thane. Pas dëgjohej zëri i saj: deee, deee! ... Kur hodhën urën mbi lumin e Shushicës dhe dolën në një shesh te gurët e Smokthinës, Hitoja ndali mushkën që t'i shkurtonte kapistallin. Dëgjoheshin zëra dhe të qeshura. Xha Selimi hoqi pushkën nën samar dhe e mbajti gati. Kur u afruan, ata e njohën dhe i folën xha Selimit. Ishin luftëtarë të fshatrave të tjera.

— Vdekje fashizmit, xha Selim! — i thanë partizanët që nxitonin në shtegun midis gurëve.

— Liri popullit! Pushka top ngado që të shkoni, — ua ktheu ai.

Mushka bëri përpara në udhën mes pyjeve. Po Selim Hasani e mbante kokën pas e shikonte ata djem «skifterë» që vinin nga lufta dhe prapë shkonin në luftë. Te dera e spitalit partizan doli doktor Ibrahim Der-vishi. Xha Selimi e njihte doktorin qysh më 28 Nëntor të vitit 1942, kur erdhi me Besnikun dhe organizuan mitingun në fshat. E kishte njohur edhe kur ngriti infermierinë e parë partizane në shtëpinë e Damën Xhelos, në Brataj. Tani, Qarkori i Partisë e kishte udhëzuar që spitali të ishte në thellësi të maleve, sepse gjurmohej nga ballistët. Selim Hasanit i kishte mbetur merak vrasja e Damën Xhelos. «Do t'ia marrin hakun djemtë e Partisë, doktor, — thoshte shpesh xha Selimi. — Për mua është plagë tjetër kjo vrasje e Damën Xhelos». Doktorin e donte shumë Damën Xhelon. Ato ditë plagën e kishte më mirë. Shpesh i shkonin për ta parë edhe të plagosurit e tjerë, së bashku me xha Sejdinin, një partizan i plagosur 60 e ca vjeçar nga Gorrishiti. Gjithë ditën gjer vonë në mbrëmje ata u tregonin histori e këngë të plagosurve.

Të plagosurit kishin qejf të këndonin, e me ta këndonte shpesh edhe doktori, Donikā e Neshireja, infermieret e spitalit.

— Po na gjetën në befasi ballistët, gati na ke, doktor, ta shkrepim këtë të uruar mbi ta e t'i bëjmë kërmë, — dëgjonte ai zërin e xha Selimit, që dilte nga shpella në faqen e kodrës, ku bënin rojë partizanët e plagosur.

Nga fshatrat e Labërisë çdo ditë vinin dhe binin ushqime e veshmbathje për të plagosurit. Një ditë disa fshatarë nga Ramica iu lutën Selim Hasanit t'u ngrinte një këngë.

— Afrohuni e ngrini zërin; mbani iso ta dëgjojë edhe doktori e infermieret jashtë shpellës këtë këngë për spitalin partizan e doktor Brahimin:

*Në Boder përmbi Smokthinë,
të plagosurit i mblodha,
do t'ua bëj mirë jatrinë,
se kam ilaçe të holla,
Drashovicë e Peshkëpi,
italianëve ua mora.*

Qysh atë ditë të plagosurit e këndonin shpesh këtë këngë. Doktorin tek e dëgjonte u thoshte infermiereve:

«Kënga e xha Selimit dhe humori i tij me të plagosurit është ilaçi më i mirë për t'i shëruar».

Në spital ndodhej i plagosur rëndë komandanti i batalionit të dytë të Brigadës V Sulmuese, Mevlan Der-vishi. Doktor Ibrahim kishte netë që e gdhinte pranë tij, por plaga ishte e rëndë. Nëpër shpellë dëgjoheshin rënkime të mbytura.

— E, doktor, si duket, do të shpëtojë gjallë? — e pyeti xha Selimi një ditë. Doktorin iu afrua pranë dhe i hodhi dorën në sup. Xha Selimi dalloi në sytë e tij të mavijosur shqetësimin për të plagosurit. Për trima të tillë sa e sa herë Selim Hasani thuri këngë e hodhi vallonë në Brataj e në tërë Lumin e Vlorës!

Plagët e tij, që kishte marrë nga mortaja, po mbylleshin, por ende nuk ishin shëruar. Kur e përcolli doktorin dhe infermieret, xha Selimi qëndroi te shtegu, hodhi sytë nga mali i Çikës dhe i Çipinit.

— Andej duhet të jenë shokët, doktor. Dhe ca kohë, e do t'i gjej prapë, bir i babait. — Doktorin e puthi dhe e përqafoi. Pastaj iu kthye infermiereve: — Sa njerëz të mirë! Me këta e ke luftën të fituar!

XHA SELIMI DHE NIPI I TIJ BAKO TAFILI

Bako Tafili ishte djali i Xhikës, motrës së Selim Hasanit, që qe martuar në fshatin Gjorm. Në këtë fshat kishte futur përçarjen armiku i popullit dhe i Partisë, Sadik Premtja. Xha Selimi shkoi shumë herë në shtëpi të së motrës dhe bisedoi që Bakoja të lidhej me Luftën Nacionalçlirimtare, me Partinë Komuniste, dhe nipi po e përligjte besimin e tij.

Një mëngjes Bakoja kishte marrë herët udhën për në Brataj. Një bashkëfshatar i tij nga Gjormi, i gënjyer nga Lahe Nuroja, ballist me damkë, i informonte ata për njerëzit e Partisë në fshat.

Xha Selimi, që e dinte këtë gjë, i tha të nipit të bisedonte me bashkëfshatarin dhe t'i thoshte se ajo rrugë që kishte zënë ishte qorre dhe të çonte në greminë. Bako Tafili ia dërgoi fjalët e dajos bashkëfshatarit të tij, i cili hoqi dorë nga rruga ku kishte hyrë. Më vonë, kur xha Selimi e pyeti Bakon se ç'thoshte «miku», ai iu përgjigj: Miku më tha se do të marr një belxhik, si më tha xha Selimi, e do t'u bije vënçe qenërve ...

Xha Selimit i kishte mbetur në mendje dita e fundit kur ishte takuar me nipin. Atë natë Bakoja zbriti nga shtegu i dhive, kur bagëtitë po futeshin për në vathën e tyre dhe erdhi në shtëpinë e xha Selimit. Bako Tafili vishej me të leshta dhe mbante në kokë qylaf të bardhë,

— Sonte do të shkoj në Tërbaç, dajo. Nesër do të vij herët.

— Mirë, bir i babait, pushka top, — i tha të nipit.

Të nesërmen Bakoja u kthye pa rënë drita, po nga ai shteg që u duk dhe në mbrëmje. Tri bombat e dorës dhe pushkën i vuri në dritare. Hitoja, djali i xha Selimit, i donte shumë armët. Ai kish mësuar të mbërthente e të zbrëthente jo vetëm pushkët po edhe mitra-lozat. Nënë Safa u shtroi pak shëllirë dhe nga një kokërr qepë. Hitoja iu afrua armëve dhe mori në dorë një bombë.

— Ç'bën ashtu, more bir, — i foli xha Selimi. — Ua paske mësuar gjuhën edhe atyre. Hitoja e la në vend bombën dhe u largua përjashta. Miloja, djali tjetër i xha Selimit, i ulur pranë Bakos dëgjonte bisedat e tyre. Bakoja nxori nga xhepi një stilograf dhe ia zgjati Milos, i cili e mori në duar dhe po e shikonte Bakon drejt e në sy.

— Mbaje, Milo! Pas luftës do të mësosh të shkruash e lexosh në shkollat e Partisë.

Papritur u dëgjuan ca pushkë. Bako Tafili e la bukën dhe doli në oborr.

— Ç'janë ato armë? — tha xha Selimi.

— Dajo, po iki unë, të puthemi tani, se luftë është e nuk i dihet kur do të takohemi. Qëndise mirë atë këngën për Sadik Premten që më ke premtuar, se do t'ia tregoj Laze Seferit, atij shokut tim.

— Kur të vish e ke gati këngën për «maçin e Stambollit», more bir!

Por xha Selimi nuk e takoi dot më të nipin. Pas dy ditësh, mori lajmin që trimi Bako Tafili ishte vrarë. Atë mbrëmje që i prunë lajmin e vrasjes së nipit, doli në oborr të shtëpisë dhe u foli fëmijëve të mblidheshin, se do të këndonin një këngë për Bakon. Ata nuk e dinin që Bakoja ishte vrarë, por e morën vesh nga vargjet e këngës.

Dhe kënga e xha Selimit për të nipin mori udhë afër të tjerat, fshat më fshat. Një ditë, e ëma e Bako Tafilit kthehej nga Velça në shtëpi. Aty gjeti edhe xha

Selimin që kishte qenë në Kotë për një hejbe misër, se kishin ditë pa bukë. Ajo hyri në shtëpi dhe u gëzua që gjeti të vëllanë.

— Erdha, Selim, erdha, po u vonova në va të lumit, se kish ujë.

— Hë, po ç'kishim andej nga Velça?

— E, ja, takova dhe djalin, Bakon.

— Ku?! — u habit xha Selimi.

— Ja, atje në Krater të Velçës, shokët e tij partizanë ia kishin marrë asaj këngës «Të kërkon Delo Balili, o Bako, birbilo». Ndenja një copë herë me ta, u çmalla ... sikur u takova me Bakon ...

LUFTOJMË QË E BUKUR TË NA BËHET KËNGA DHE JETA

Nëntor i vitit 1943. Xha Selimi ecte nëpër rrugën shkëmbore dhe kur arriti tek ura e vjetër e fshatit, hodhi vështrimin në shpat për të parë shtëpitë. «Atje duhet të jenë, në shpellë», mendoi me vete për gruan dhe fëmijët. Sa e kishte marrë malli për ta, sidomos për Hiton, i cili kishte filluar të këndonte me grupin e rinisë së fshatit. I biri shpesh i thoshte: «Hë, baba, na bëj ndonjë këngë për ata «trimat» e Lahe Nuro ballistit, se pastaj ia gjejmë vendin në të rinisë.» Dhe xha Selimi ua bënte qejfin. Ai i ngrinte këngët aty për aty, ata i shkruanin dhe i përhapnin. Fëmijët e pritën babanë me gëzim të madh. Shtëpia e tyre ishte bujare. U kish-te ardhur një partizan i plagosur.

— E gjejnë, e gjejnë, moj Safë, shtëpinë tonë nje-rëzit e Partisë. Të vijnë se ajo është shtëpia e tyre, — tha xha Selimi kur e shoqja i tregoi për partizanin e plagosur. Një kandil dhe prushi i zjarrit në vatër ndriçonin disi errësirën e konakut. Xha Selimi hyri në derën e shpellës e, pasi hodhi vështrimin pranë vatrës, pa partizanin e plagosur të mbuluar me një gunë të vjetër.

— Po ku je, more bir i babait, — i tha duke iu af-ruar te koka; i mbështeti dorën në ballë dhe nuk e la të ngrihej. I largoi rrobat dhe i pa në mes të shpatullave plagën që po i shërohej.

— Paskë marrë plagë të rënda!

Nënë Safoja u fut në derë të shtëpisë me kandil në dorë.

— Hollë është mbuluar ky djalë! — i tha së shoqes. Nënë Safa s'kishte rroba të tjera. Xha Selimi atëherë mori kandilin nga dora dhe i tha:

— Na, hidhi këtë pallton time të vjetër se e mban ngrohtë.

Xha Selimit i biri i kishte lexuar komunikatat, ndaj e dinte gjendjen e luftës. Tek dëgjonte dhe djaloshin plagosur, një zjarr i brendshëm sikur e digjte. Atë ditë partizani dëgjonte të bijtë e xha Selimit, që këndonin një këngë trimërie të grupit «Qazim Ademçe» të Smokthinës. U afrua dhe mbante iso. Xha Selimi kishte qenë te rruga, me një shok të çetës territoriale. Kur djemtë nuk këndonin mirë, i qortonte. Ndërsa tani, tek i dëgjonte kokë më kokë te stiva me dru, ashtu shtruar e ëmbël, u afrua ngadalë e mbajti edhe vetë iso.

— Ja kështu, o djem, ka lezet kënga.

Partizani iu lut xha Selimit të ngrinte një këngë të re, se kishte dëgjuar që ai i stiste aty për aty.

— Do t'ua dërgoj dhe shokëve të mi, — shtoi ai. Xha Selimi u ul mbi një gur, humbi sytë tutje nga malet e Labërisë, Gryka e Kuçit e poshtë në rrjedhën e Shushicës dhe filloi: «Lufta më dyzet e trenë».

Partizani i plagosur e shkroi këtë këngë në bllokun që mbante nën kokë. Pas ca ditësh ua dërgoi shokëve të tij.

— Sa e bukur, kjo këngë, xha Selim, — i thoshte partizani.

— Ndaj luftojmë, more bir, që e bukur të na jetë kënga dhe jeta... i përgjigjej xha Selimi. Partizani pasi u bë mirë u nis për në çetë, por nuk iu hoq nga mendja xha Selimi dhe shtëpia e tij bujare.

Për atë ditë dhjetori të vitit 1943, një ish-partizan i çetës së Bregut tregon:

«Ishim në luftime me gjermanë e tradhtarë në zonën e Mesaplikut. Një ditë, kur qemë ulur mbi përra-

lle e shkëmbenj, partizani Laze Seferi* na tha: «Ja, ky është xha Selimi i Bratit! Ejani të këndojmë një copë herë!» Dhe ashtu bëmë. U grumbulluam rreth tij. Te dëgjoja rapsodin duke kënduar dhe duke treguar historitë e këngëve mendoja se edhe unë, që isha nga Bregu, nuk i dija aq mirë atë pasuri të çmuar të këngëve himarjote dhe historitë e tyre, ashtu siç i dinte dhe i tregonte xha Selimi i Bratit.

— I këndon bukur këngët labçe ti, xha Selim. Po të rrimë me ty, duhet të këndojmë gjithë ditën, se në këngë na kujtohen shokët e rënë, — i tha Laze Seferi.

— E, more bir, sa herë të kam thënë, kënga, po s'i vuri shpatullat mbi luftën dhe gjakun e trimave, nuk ta sjell në hundë erën e barotit, për t'u hedhur tutje istikameve, mbi armiqtë.

Çeta partizane e Bregdetit, që bënte pjesë në batalionin «Halim Xhelo», mori urdhër për shpartallimin e forcave balliste e tradhtarë që ndodheshin në Lumin e Vlorës dhe në grykën e Mesaplikut. Ballistët, xhepistët dhe tradhtarët kishin zënë pozicione të forta. Komanda e batalionit e studioi planin e tyre dhe u drejtoi zjarrin nga të gjitha anët. Pas spastrimit të tradhtarëve në Gjorm e Lepenicë, forcat partizane të batalionit vazhduan spastrimin e tyre në të gjithë krahinën. Mbetën shumë armë, municione, ushqime e materiale të tjera ushtarake.

— Ua bëtë mirë, bir i babait, që i vutë përpara si lopë dhe ua latë kockat brinjave të Shushicës, — i tha xha Selimi partizanit Laze Seferi.

— Kështu do t'ua bëjmë të gjithë armiqtë, xha Selim. Ja, ti ke parë shumë luftëra, por Parti s'kemi pasur. Partia po ngre më këmbë gjithë popullin, ndaj do ta fitojmë. Ti e pe vetë në Drashovicë. U mbush Shushica me gjak.

— E, more bir. Toka jonë s'e mban dot të huajin, ndaj djeg e përvëlon.

* Dëshmor i Luftës Nacionalçlirimtare.

— Xha Selimi ngre këngë të bukura, — tha Laze Seferi.

— Pse, ti pak të forta i ngre këngët, o Laze?

Lazja uli kokën pastaj hodhi vështrimin te shokët. Në çetën e Bregut dhe në batalionin «Halim Xhelo» kishte grupe të këngës labe dhe të këngës himariote. Grupi himariot ia mori këngës së Nase Benit. Xha Selimi u afrua pranë tyre.

— E, more djem, si thotë kënga e si e kërcitët ju dyfekun, janë trimat e vendit tonë, — tha ai dhe, duke i hedhur dorën në qafë partizanit Laze, ia mori këngës.

Kur mbaroi kënga, të gjithë partizanët iu mblodhën rreth. Ai filloi t'u fliste për këngën e vjetër himariote, piluriote, vranishtjote, kuçjote... Ajo që u bënte përshlypje partizanëve ishte se xha Selimi dinte vargjet e shumë këngëve e historitë e tyre. Pasi kënduan dhe një këngë të partizanit Laze Seferi, partizanët iu lutën xha Selimit të këndonte edhe një këngë tjetër. Xha Selimi ia mori shtruar-shtruar këngës së tij për epopë legjendare të Drashovicës:

Ç'janë këto gjyle të rënda,
atje poshtë nga Sirokëmba.

Pas këngëve, partizanët morën udhën për në Gjirokastrë, Poliçan, Përmet. Atje forcat e batalionit «Halim Xhelo» do të bashkoheshin me grupin e katërt e të pestë dhe do të sulmonin Këlcyrën, ku ishin grumbulluar shumë forca balliste e zogiste. Xha Selimit i mbetën në mendje «ata djem levendë» që luftonin kudo me trimëri të madhe.

PARTIZAN NË BRIGADËN E V SULMUESE

Më 20 janar të vitit 1944, në Bramyshnje të Tërbaçit, u formua Brigada V Sulmuese. Xha Selimi kishte marrë vesh nga shokët e Qarkorit të Partisë së Vlorës për grumbullimin e forcave vullnetarisht dhe kishte vendosur të shkonte vetë. Po plaga i dhimbte shumë e nga të ftohtit nuk i qe mbyllur mirë.

— Dërgo Hiton, të vejë me Partinë në brigadë, — i tha bashkëfshatari Goxho Aliu.

Dhe xha Selimi ashtu bëri. I vuri bustinën me yll të kuq të birit, i dha pushkën, e puthi dhe e përcolli deri te rruga. Po Hitoja nuk u pranua se ishte i vogël e, ca më keq, se nga trupi ishte shtathollë. Në Bramyshnje Hitoja pa rreshtimin e Brigadës dhe i mbeti peng që nuk e pranuan në radhët e saj. Hyso Nuroja, një partizan i vjetër i çetës territoriale të fshatit, bëri shaka me djaloshin duke i thënë se do t'i vijë radha Hitos, por kur të rritej edhe pak! Kjo shaka i mbeti gozhdë djalit të xha Selimit.

Ai ishte anëtar i Rinisë Antifashiste, shpërndante letra konspirative, municione, ilaçe në Gjorm, Lepenicë, Mesaplik, Brataj e gjetkë. Bashkëfshatarët tek e shikonin nëpër monopätet e udhët e Vlorës apo në rrugën malit për të partizanët, thonin «Ja, kaçiatori», se ishte i shpejtë.

Pas ca ditësh xha Selimi rrëmbeu dyfekun, e hodhi në súp e doli te dera. Safa, sa e pa iu afrua.

— U nise, të qoftë e mbarë udha! Këtej mos ki merak, se i mbaj unë fëmijët.

Ai e përqafoi të shoqen dhe fëmijët dhe shkoi në radhët e Brigadës V Sulmuese.

Sa takoi komisararin, shokun Besnik, iu ankua:

— Nuk bëtë mirë, shoku komisar! Hiton nuk duhet të ma kishit kthyer! Po më kthyet edhe mua, do të prishem me ty dhe me komandantin!

Dhe xha Selimi mori udhët e luftës me pushkë në sup e këngë në buzë.

Xha Selimi bënte pjesë në batalionin e dytë, që ishte në krahun e majtë të formacionit luftarak. Partizanët luftuan me heroizëm e trimëri në zonën e Qesaratit, Luarasit dhe të Psarit të Zi. Këto forca, së bashku me batalionin «Hakmarrja», shpartalluan forca të mëdha ballistësh, shumë prej të cilëve i zunë robër dhe i çuan në shtabin e brigadës. Disa të tjerë i kishin grumbulluar te dy gorrica dhe u bënë roje. Partizanët ua kishin marrë këngëve. Haki Gjonedaj tregon se kur u afruan te xha Selimi, ai u ngrit në këmbë, e mbështeti pushkën te një ledh aty afër dhe hoqi një valle që u ka mbetur në mendje. Në fillim, pas tij në valle u kapën dy-tre partizanë, pastaj të tjerë dhe kështu rrethi i valles u zgjerua. Disa nga vargjet e asaj valleje të kënduar ishin:

*Moj, Parti zoti të faltë,
djemtë i mblodhe në brigadë,
luftë ditë e luftë natë...*

Rreth valles u grumbulluan dhjetëra partizanë të kompanisë e të batalionit.

Komandanti i kompanisë, një burrë i shkurtër e shpatullgjerë, kaloi aty afër dhe tek e pa xha Selimin duke kënduar me shokët, pasi hoqën vallen, u ndal e tha:

— Të shkojmë te gorricat të shohim si janë katan-disur ballistët.

— E ç't'i shohim, o shoku komandant. Një turi kanë «derrat», si ata, që kemi kapur dhe herë tjetër në Gjorm dhe në Dukat.

Partizanët ia dhanë të geshurit. Të tjerët që ishin në anë të ledheve u afruan ta dëgjonin më mirë. Aty pranë po kalonin disa ballistë të tjerë, të cilët shoqëroheshin nga dy partizanë.

— Ja, shikoji, xha Selim, dridhen e falen sikur e kanë lepurin në bark.

— Çfarë the? — iu kthye xha Selimi. — Jo, o shoku komandant. Kur këndojnë belxhikët tanë, lepuri atyre u zbret në këmbë e ia mbathin pa nam e pa nishan.

— Ia mbathin si «Azis strategu»* i Memo Metos, — plotësoi komandanti i kompanisë.

Brigada XV dhe njësi të tjera partizane do të niseshin për në Veri. Selim Hasanin, Goxho Alinë dhe partizanë të tjerë i kishin thirrur në shtab. Komandanti i brigadës, Shefqet Peçi dhe komisari, Hysni Kapo, u thanë:

— Brigada ka udhë të gjatë. Luftëra të tjera të vështira e presin. Ju e bëtë detyrën tuaj. Tani kthehuni në çetën territoriale se dhe atje i duheni Partisë.

Xha Selimi që nuk e priste këtë iu kthye komandantit e komisarit:

— Erdha gjer në Shkumbin dhe të më ktheni? Dahleni, more djem se s'është kështu. Kush ia ka dhënë këto formata Partisë për mua? Jam argasur me luftëra unë! Është e katërta kjo që bëj. E dini, apo nuk e dini?

Dhe kish bërë be se tamam «nashti e ndiente veten më të fortë», se «këtej e tutje do të bënte kërdrinë fare mbi gjermanët». Po qe e kotë. Besniku i kishte thënë më në fund se ky është një vendim që është marrë nga komanda dhe, të mos i bindesh do të thotë të shkelësh disiplinën. Xha Selimi deshi s'deshi u detyrua të kthehej. Po mendjen atje e mbante, te shokët e batalionit, te par-

* Një nga krerët e Ballit Kombëtar.

NË OPERACIONIN ARMIK TË QERSHORIT 1944 DHE «EPOPEJA E BALLIT KOMBËTAR»

Selim Hasani bëri udhë të gjatë nëpër male, pyje, lumenj e fshatra. Kur doli në fshatin Velçë iu shfaq përpara gryka e Lumit të Vlorës me gjithë madhësinë e vet.

— «Do t'i çojmë letrat në Ramicë sonte, mendonte me vete, duke ecur udhës. Sonte, more, medoemos. Kështu më porosi ti Besniku. Sa të mbërrish të shkosh drejt e në Ramicë, në këshill e t'ua dorëzosh në dorë letrat se janë me rëndësi.»

U ngrit nga ajo buzë ledhi ku ishte ulur për t'u çlodhur dhe mori rrugën për në Ramicë. Nxitonte që darka ta zinte në Brataj. Në këshillin e Ramicës njerëzit u gëzuan kur morën letrat e Besnikut.

Xha Selimit i kujtoheshin fjalët e komisarit: — Edhe atje në Brataj na duhesh ti xha Selim, edhe atje është njësoj si këtu, në front.

Ishte 11 qershor 1944. U dha sinjali: tri pushkë dhe një bombë. Sinjali u përsërit fshat më fshat të asaj kra-hine. Xha Selimi mori pushkën e tij e doli te shkëmbi buzë honit, shikoi nga gryka e Drashovicës dhe tha me vete: Prapë, moj e uruar, do të fillosh të këndosh këngën tënde. S'i lëmë gjermanët të ngjiten grykës së Mesaplikut.

Te shtegu i shtëpisë i folën shokët e qetës territoriale. Ato male, skërka e gryka Selim Hasani me shokë i njihte pëllëmbë për pëllëmbë. Njëzet pushkë oshin

gjithsej. Zunë shkëmbinjtë e Qyramengës, në udhën nga po vinin gjermanët e ballistët. Fshatarët e tjerë do ta drejtonin zjarrin e tyre nga maja e Çekut, në Trapin e Zi e Rrypat e Shelegëve. Maja e Qyramengës, 1864 m mbi nivelin e detit, u bë varr për armiqtë. Sulmet e ballistëve e të nazistëve fshatarët e Bratit i sprapsën me zjarrin e tyre të dendur dhe me shkëmbinjtë që rrokullisnin nga lart. Ballistët, duke parë që s'e mirrnin dot atë lartësi, dhanë sinjalin me raketë dhe kërkuan mbështetje nga ortakët e tyre, siç thoshte Selim Hasani për ushtarët nazistë, për t'i mbështetur me zjarr artilerie. Filluan goditjet e artilerisë nga bregu i lumit të Shushicës në lartësitë e Qyramengës e të Stogoit, të cilat u mbuluan nga tymi dhe flaka. Hedhja e Brigadës VI Sulmuese në kundërsulm e detyroi armikun të tërhiqej i çorganizuar dhe me humbje të mëdha. Armiqtë e dogjën dhe e shkatërruan fshatin, shtëpitë e arat, por populli i Bratit e i krahinës së Mesaplikut qëndroi i patundur. Në këto luftime u vra trimi Bajram Nexhipi. Xha Selimi me bashkëfshatarët iu ndodh pranë dhe e puthi në ballin e skuqur nga gjaku.

— U vravë, bir i babait, po gjaku juaj do t'ia forcojë themelet Shqipërisë. — Dhe aty për aty i qëndisi vargjet e asaj këngë aq të njohur, që këndohet në të gjithë Lumin e Vlorës:

*Bratin e zuri kusyri,
gjermani luftën e zuri,
topat tek shkolla i vuri,
iqëllon lart nga Pingadhuli,
u dogj dheu, u tret guri.*

Në këtë luftë u shqua për trimëri luftëtari Xhafer Cania, i cili ishte pranë Selim Hasanit. Ai njërin sy e kishte humbur nga punët e rënda që kishte bërë në jetë dhe kështu Selim Hasani në këngën që i ngriti aty në llogorë, ku luftonin së toku, i tha këto vargje:

O Xhafer Cania ynë,
Në fitofshim dot lirinë,
në Zvicër do ta vemë synë.

Një natë shtatori të vitit 1944 Selim Hasani ishte ndodhur në Sevaster. Sa ishte gëzuar plaku që kishte takuar Shevqet Musarain, i cili kishte ardhur ato kohë në ato anë! Xha Selimi e njihte Shevqetin dhe atë natë diskutuan rreth «këngës së gjatë», «Epopeja e Ballit Kombëtar». Por prapsepapë xha Selimi nuk e mësoi dot se kush e kishte ngritur atë «këngë». Shevqet Musarai e ngacmoi disa herë plakun. Në bisedë e sipër, xha Selimi i tha:

— E, more bir i babait. Në këtë këngë mua më duket sikur ja, më delnin përpara ata ballistët që kam njohur në këto anë. E i them djalit: E shikon, ky «Buburicka» e ditka mirë të ç'marke janë ballistët...

Të gjithë qeshën në atë dhomë të thjeshtë të atij fshatari të varfër të Sevasterit. Çoç i dogji muhabeti plakut të Bratit se e dinte që Shevqeti ngrinte këngë dhe vjersha e shumë herë ai ia kishte tjerrur edhe xha Selimit, sidomos nga ato që kishte bërë kur ishte në shkollën tregtare. Por plaku mendoi se kushedi kush do të ishte «Buburicka». Biseda rrodhi në të gjitha ngjarjet, pastaj ndaloi te komunikata që kishte në dorë një i ri i fshatit, e cila fliste për luftimet e Brigadës V e të Divizionit I në Veri. Aty në Sevaster, duke biseduar me Shevqet Musarain, dikush i dha lajmin plakut të Bratit se në luftë, diku në kufi, në fshatin Morinë të Kukësit ishte vrarë shoku i tij i luftës, Goxho Aliu.

— Të rrallë i kishte shokët Goxho Aliu, — thoshte Selim Hasani. Ndaj nisi të tregonte për vuajtjet e tyre e për luftërat ku kishin shkuar tok nga Mesapliku gjer në Shkumbin...

Pas ca ditësh, kur ishin kthyer nga Kongresi i Rinisë i Helmësit në krahinën e Mesaplikut, dha shfaqje grupi teatral i rinisë të qarkut të Vlorës. Një natë ata e kaluan në shtëpinë e Selim Hasanit në lagjen Kon-

golëm. Perlat Hasani, njëri prej anëtarëve të komitetit qarkor të rinisë vlonjate, në kujtimet e tij thotë:

«Aty nga fundi i muajit shtator 1944 ndodhesha te rapsodi i famshëm Selim Hasani nga Brataj. Më kishte thirrur për darkë. Në bisedë e sipër i thashë plakut 60-vjeçar se një shok i Partisë ka sajuar një vjershë të gjatë për organizatën e Ballit dhe ia recitova nga kreu në fund. Plaku u kënaq shumë se edhe ai ishte humorist i vërtetë. Nga është ky Buburicka, — pyeti xha Selimi. — Nuk e di, — iu përgjegja, — ku mund ta dish nga është. Duhet të punojë brenda në qytet, ndaj nuk e tregojnë emrin.

— More, more, — tha xha Selimi, — ky duket se është nga Brataj ose Smokthina, tamam gjuha që flasim ne. Pastaj kërkoi filloje edhe një herë aty te pulat, të keqen babai, sa e bukur qenka! Dhe unë fillova aty ku e deshi rishtaz xha Selimi:

Nga vatë ju burra, / ju humbtë vula, / harram i paçi / byrek e pula.

Pas një jave ndodhesha në Sevaster. Aty më erdhi në mend një bejte e xha Selimit, që e kishte kurdisur për një ballist, i cili gjatë operacioneve me gjermanët s'kishte lënë gjë pa plaçkitur në Brataj:

*I shtinte pulat nga trari,
e s'na la as rracë gomari.*

Pas Çlirimit u takova me xha Selimin në Vlorë. Pyetja e parë që më bëri qe nëse e kisha mësuar kush ishte ai që kishte shkruar atë vjershë për Ballin.

— Është Shevqet Musaraj, i biri i Halim Musarajt nga Matogjini, — i thashë.

— Mos, more! Edhe më dogji mua që do ta kish bërë ai, prandaj edhe pyeta. Pastë uratën! E kish kurdisur ashtu siç desha unë, — më tha xha Selimi. Po edhe unë ama pas një jave që dëgjova vjershën e Shevqetit, ia kurdisa mirë... E mësove apo jo?

— Po, po, xha Selim, e mësova menjëherë, — i thashë. Ma sollën në Sevaster, shumë e bukur ishte.

NË VITET E PARA TË ÇLIRIMIT TË VENDIT

Çlirimi i Atdheut qe gëzimi më i madh për xha Selimin. Edhe pse i moshuar, ai mori pjesë në ndërtimet e urave dhe të shtëpive të djegura e të shkatërruara nga lufta në krahinën e Mesaplikut.

— Do të bëjmë edhe socializmin, si në Bashkimin Sovjetik të Stalinit, — thoshte rapsodi dhe i kënaqej shpirti tek shikonte rininë e fshatit në punë. Mes të rinjve e bashkëfshatarëve Selim Hasani mori pjesë në rregullimin e urës së Gjormit dhe të rrugës Vlorë-Kuç. Të rinjtë e Mesaplikut, kur punonin për rindërtimin e urës së Gjormit i kërkuan xha Selimit t'u ngrinte një këngë.

*Shqipëri, moj e uruar,
shumë ke heq e ke vuar,
je djegur, je përvëlur;
populli duke ndërtuar.*

Sa e sa herë brigadat e punës të rinisë, jo vetëm në Lumin e Vlorës, por edhe në ndërtimin e rrugës Durrës-Tiranë, Peqin-Elbasan, e kanë kënduar këtë këngë!

Xha Selimin e caktuan rojë në shtëpinë e kulturës në Vlorë. Ndenji pesë a gjashtë muaj dhe shkoi prapë te trojet e shtëpisë së djegur, në bregun e Kongolëmit. Kur e pyesnin, u thoshte: E po, s'rrija dot si hu gardhi në derë të vatrës së kulturës. Edhe ditën e pazarit, nuk më linin të lozja nga vendi brenda orarit e të piqesha me fshatarët që vinin nga ana e anës në Vlorë.

Në vitin 1946 në shtëpinë e Selim Hasanit, disa herë të djegur nga lufta, punuan disa ustallarë për rindërtimin e saj. Midis tyre ishte dhe një fshatar nga Smokthina, të cilit Selimi i ngriti këtë këngë, ku shpreh me humor e realizëm varfërinë e viteve të sapodalë nga lufta:

*I shkreti Hajro Sheh,
punë e tija mersele,
ndërton shtëpitë ndër ne
dhjetë ditë e bukë s'pe,
ndahej qulli me qemshe,
edhe magja mykur qe.*

Në tetor të vitit 1947 xha Selimi me bashkëfshatarët e tjerë zbritën në festën e Drashovicës ku do të vinte edhe Komandanti, shoku Enver Hoxha. Kishte takuar minatorët e Selenicës dhe, ja tani, vetë Komandanti po vinte drejt tyre, në sheshin e rrepeve. Midis popullit të Labërisë ai takoi e përqafoi edhe Selim Hasanin, që po hiqte valle e këndonte për Partinë e Shqipërinë e re. Selim Hasani tek shikonte e dëgjonte Komandantin që fliste në tribunë i kujtoheshin udhët e luftës, «shokët e trimat partizanë», «çetat e batalionet», «djemtë e Partisë levendë», këngët që kishte ngritur për ta e për Partinë në ato ditë të vështira të operacioneve armike e betejave të ashpra për çlirim. Ja tek ishte vetë Komandanti që fliste përpara popullit.

Të gjitha ato për të cilat fliste Komandanti, «për trimat e luftës», «Stalinin e madh», «jetën e re», «Shqipërinë bahçe me lule» ai i futi te kënga e tij e bukur kushtuar shokut Enver Hoxha, «Si bilbili në selvi».

Tek ligjëronte udhëheqësi i dashur i Partisë e i popullit, një shok i komitetit të Partisë për Vlorën i tha xha Selimit se ishte caktuar për të marrë pjesë në mbledhjen tematike që do të organizohej në Vlorë për nder të Komandantit. Ai ishte ulur pranë rapsodit popullor Xhebro Gjika dhe babait të dëshmorit Spiro Gjikhuri. Komandanti shëndetin e parë e ngriti për popullin he-

roik të Vlorës. Të gjithë u çuan në këmbë dhe thërrisnin: «Rroftë Komandanti!» Këngët labçe të ngritura aty për aty e ndezën flakë sallën. Në fillim xha Xhebroja, ky luftëtar i vjetër nga Tërbaçi, ia nisi këngës:

*O popull, vet'e kërkove,
këtë ditë madhështore,
more pushkën e luftove
Komandantin vetë e nxore,
Shqipëria popullore.*

Kënga e xha Xhebrës u pëlqye shumë. Selim Hasani i hodhi dorën në qafë shokut të tij dhe pastaj e përqendroi vështrimin te Komandanti, i cili ngrii gotën e tha për xha Xhebron: «Ta pimë shëndetin e këngëtarit që ka qenë një luftëtar i mirë dhe që sot është një punëtor i palodhur.»¹

Pastaj nisi Selimi këngën e vet. Të gjithë dëgjonin se të dinin që ai i «qëllonte» këngët. Në fillim këndoi «Në njëzetë e katër maj». Kjo këngë u duartrokoi gjatë dhe ai lexoi në sytë e të gjithëve sikur i thonin të këndonte një tjetër, ta dëgjonte edhe një herë Komandanti. Dhe s'ua prishi, këndoi këngën: «Ç'bën, moj Shqipëri s'ermaja».

«Kjo vjershë e thjeshtë e kënduar nga një çoban i maleve të Vlorës, që ndoshta nuk di dhe të shkruajë, tregon shpirtin kryengritës dhe fisnik të fshatarëve tanë që nuk janë mposhtur kurrë dhe në kohët më të zeza të historisë sonë. Kurrë nuk pushoi davaja — thotë ky këngëtar i thjeshtë i popullit dhe për çudi të të gjithëve, Shqipëria luftoi çdo okupator, luftoi shtetet më të fortat të Evropës imperialiste, luftoi ata që kishin ushtri të mëdha dhe flota të tmerrshme, por asnjëherë s'pranoi të përkulej nën robërinë e tyre»². Sa herë e ka kujtuar Selim Hasani këtë ditë dhe ajo mbeti në kujtesën e tij «ditë e shenjtë».

1) Gazeta «Bashkimi», 3 tetor 1947

2) «Literatura jonë», tetor 1947

NETË GUSHTI TË VITIT 1948

Xha Selimi ishte ulur në qoshen e dhomës e kujtonte me djemtë e tij udhët e luftës dhe ditën e fitores, nëntorin e 1944-ës. Lufta ishte fituar me gjak e sakrificë. Armiku nazifashist la kokat nëpër këto brigje e gërxhe. Ja Murroja, qeni i shtëpisë së xha Selimit, si pinte hirrë në një helmetë nazisti, që Hitoja e kishte zgjedhur midis një grumbulli helmetash në Drashovicë. Ato ditë Selim Hasanit i kishte ardhur një letër nga të rinjtë vullnetarë të brigadës «Zonja Çurre», që punonin për ndërtimin e hekurudhës së rinisë Durrës-Peqin. Të rinjtë dhe të rejat shkruanin për këngën «Natë e ditë të punojmë» se e këndonin jo vetëm ata, vullnetarët e brigadës së Vlorës, por edhe shokët e brigadës së Tepelenës, Përmetit e Skraparit. Në kursin kundër analfabetizmit në qytezë mësuesi një ditë, në një dërrasë kishte shkruar vargjet: Natë e ditë të punojmë, / shckë, vullnetarë të shkojmë, / Shqipërinë ta lulëzojmë! — dhe ua shpjegonte të rinjve të brigadës së Sarandës se këtë këngë e ka ngritur xha Selimi që rron në Brataj të Mesaplikut; se ai ka ngritur edhe këngë të tjera për Komandantin e Shqipërisë... (Këtë këngë e kishte shkruar Hitoja në një letër dhe ia kish dërguar një shokut të tij të grupit të këngëve të Bratit që ishin vullnetarë në hekurudhë). «Djemtë punojnë për ta ndër-tuar Shqipërinë e re, — mendonte plaku, — dhe armiku vërtet theu qafën, por prapa ai ka lënë rrënjë, të cilat duan të lëshojnë degë.»

Ja, atyre maleve ku ishin strehuar partizanët dhe Hitoja e djemtë e tjerë të fshatit kishin çuar ushqime e veshmbathje, letra e trakte, tani aty-këtu fshihnin kokën banda të Ballit Kombëtar dhe të Legalitetit. Ata kërkonin dhe ndihma nga «miqtë» dhe «aleatët» e fuqive të huaja që të minonin e të rrëmbenin pushtetin. Këto bisedonte xha Selimi me djemtë, ndërsa në qiell u dëgjua një zhurmë aeroplani që mori tutje mbi malet e Kurveleshit. Këta aeroplanë hidhnin fletushka, ku i bënin thirrje popullit të ngrihej kundër pushtetit të tij. Ndaj plaku gulçonte e hiqte në zemër.

— Është kockë e vjetër shqiptari dhe s'i ha kollaj këto, more djem! Komandanti na ka thënë ta mbajmë barutin të thatë dhe ne e kemi pushkën top, — u thoshte xha Selimi.

Hitoja, që kishte mësuar të shkruante e të lexonte, mbante në dorë një fletore të nënë Safës. Ajo kishte mbajtur disa shënime për organizatën e gruas së fshatit gjatë Luftës Nacionalçlirimtare dhe në ditët e para të Çlirimit. Diku djaloshi ndali dhe lexoi me zë të lartë, ta dëgjonin edhe të tjerët. «Tani fshatarët po rregullojnë shtëpitë e djegurat nga lufta dhe ustallarët gjetën një grusht me gëzhoja italiane. Si këto gëzhoja mbaj mend se morëm një arkë me fishekë gjatë operacionit, te shtëpia e Gjysh Muhametit dhe e dërguam për në Mesaplik. Tek ura e fshatit i çuam natën. Kishim marrë edhe dhjetë palë çorape e tetë triko e xhamadanë, që i kishin bërë gratë e fshatit. Vena Brokaj hoqi trikon e saj dhe kështu ato u bënë nëntë triko. Ashtu bëra dhe unë. E hoqa trikon time dhe e futa në hejbe. — Do t'u duhen djemve se po afron operacioni, më motër, — më tha Vena, dhe rrugës kujtonim ata që kishin ikur nga fshati në luftë».

— Mos e humbni këtë fletore se do t'u duhet, more djem! — tha xha Selimi. Atje kishte emra të grave të fshatit, trikot që kishin dhënë për luftën, ndihmat dhe materialet e tjera. Por atë çast bisedën e ndërpreu një batore armësh që u dëgjua matanë lumit të Shushicës.

— Ç'të jetë kjo, — tha plaku dhe doli në dritare.

Krismat u dëgjuan përsëri. Veshi i stërvitur i xha Selimit e ndjeu se matanë lumit, në Ballaban, po kërciste pushka.

— Pushkën! — i tha djalit dhe doli së bashku me të në udhën e fshatit për tek ura që lidh Bratin me Smokthinën. Gjithë fshati u zgjua. Me përvojën e kaq luftërave ata, pa zhurmë, rrëmbyen armët dhe morën udhën tutje. Edhe Shushica që gurgullonte në këmbët e atyre maleve ishte e shqetësuar si vetë njerëzit. Forcat e Sigurimit të Shtetit i kishin bërë pritë kriminelit Lahe Nuro dhe një bande diversantësh. Ky lajm u përhap gjithandej, shtëpi më shtëpi dhe lebërit zunë shtigjet. Pas betejës, në të gdhirë, u vra në përpjekje ish-partizani Hyso Nuro. Në brigjet e këtij lumi Hysos i ishte vrarë edhe i vëllai, Laze Nuro, zëvendëskomandant batalioni në Brigadën V Sulmuese.

Pranë trupit të Hyso Nuros atë mëngjes u gjendën Hitoja dhe një djalë nga Ramica. Hitoja u ul në gjunjë, i ledhatoi plagën në cepin e ballit dhe i ngriti kokën me pëllëmbën e dorës së tij.

— Tani më erdhi radha edhe mua, Hyso!

— Do ta mbrojmë pushtetin popullor me gjak. Po si na iku kështu Hysua?! — thoshte xha Selimi dhe vriste mendjen të thurte me atë dhimbje vargjet e një kënge. Kënga që ngriti u mor vesh brenda javës në Ramicë, Smokthinë, Brataj, Lepenicë, Velçë, Bolenë e gjetkë.

*Të bijtë e Nuros u vranë,
jetën për Partinë e dhanë.*

Hitoja, tek dëgjonte këngën e të atit, solli ndër mend punët që kishte bërë: bari me dhen, punonjës telefoni, infermier, punëtor në guroren e Drashovicës. Në të gjithë punët kishte punuar me dëshirë. Po atij i pëlqente shumë të ishte ushtarak. Ndaj iu lut të atit të shkonte me forcat e ndjekjes të MPB. Xha Selimi nuk i tha asnjë fjalë, veçse e puthi në sy e në ballë të birin dhe nga gëzimi zbriti gjer në Vlorë për ta përcjellë në krye të detyrës.

«Dhe nisi për djaloshin Hito Minga ajo jetë mundimësh, privacionesh e sakrificash aq të përngjashme me ato të partizanëve dikur. Dhe u mat ai, si qindra shokë të tij, kushedi sa herë me vdekjen, jetoi ditë e net me radhë i izoluar nga stubi bore në shtigje malesh dhe shpella ujqish, pa bukë, pa zjarr, pa rroba, në pritë, në përgjim të bandave të diversantëve. Zbuloi planet dhe lëvizjet e tyre dredharake, u ndesh me vdekjen grykë më grykë dhe vuri në rrezik jetën e tij, që populli të jetonte e të gëzonte i lirë.»¹

Xha Selimi gëzohej shumë kur mernte letra nga komanda që djali i tij i kishte «zbatuar porositë e babait» dhe «i kishte zbardhur faqen përpara Partisë e Komandantit».

Në kujtimet e tij në një bllok të zhbravitur Hito Minga shkruante: «Sa e sa herë me shokët e njësitit në shpellaq me borë, në repart e qafa malesh këndoja edhe këngët e babait. Një këngë e tillë ishte dhe ajo «Dërgon Titoja spiunë», të cilën babai e ngriti për shokët e mi para ca kohësh kur isha me leje në shtëpi.»

1) Shevqet Musaraj, «Mbahet babai kryelartë», revista «Në shërbim të popullit», Nr. 1, 1979.

XHA SELIMI DHE MALËSORI I HOTIT NË MAJ TË VITIT 1950

Atë maj të vitit 1950 xha Selimi, tek rrinte në oborrin e shtëpisë në fshatin e tij, mori lajmin e gëzuar: Do të shkonte në Tiranë, të votonte në emër të popullit të Vlorës, aty ku do të zgjidhej deputet udhëheqës i dashur, shoku Enver Hoxha. Hodhi pallton krahëve dhe u nis për në Vlorë, në Komitetin e Partisë. 28 Maji i 1950-ës xha Selimin e gjeti në Tiranë. Qysh herët në mëngjes ishte ngritur së bashku me një shokun e tij nga Hani i Hotit e do të votonin për Komandantin. Malësori i Hotit kishte ende në mendje tabelën e madhe që ishte vënë në tringun e gështenjës, ku bëheshin mbledhjet e fshatit në Hot e shkruhej: «Lufta për realizimin e planit është luftë për një jetë më të mirë për popullin». Dhe në mendje plaku bluante diçka. Ky plani dashka të na sigurojë beze, opinga, sheqer, vajguri. Po të na i sjellë ujët e maleve e të rudinave në katund; fshatarët e berrat s'kanë me u djegë ma për ujë si janë djegë deri më sot! Po mendja nuk i mbushej kollaj se do të zgjidhej një çështje kaq e madhe, prurja e ujit në katundet e Malësisë së Madhe.¹⁾

Dhe po nuk e prunë ujët e bjeshkëve, do të spojnë malin si në Dajt, — i tha xha Selimi.

— Mos, more! — iu kthye plaku i Hotit dhe i rroku dorën xha Selimit. — S'ka gja që s'ban Partia dhe Komandanti.

1) Shevçet Musaraj, «Literatura jonë» nr. 6, 1950.

Malësori i Hotit i tregonte xha Selimit për jetën e re të fshatit, për shkollën që kishte hapur Partia. Pastaj biseda rrodhi te «mbrojtja e Shqipërisë nga qentë e Titos, që po na ngatërrojnë atje në kufi».

— Nuk na çart qeni Tito ne, se kemi Komandantin të fortë, — tha malësori i Hotit.

— Kur foli Komandanti për Titon e zagarët e tij, unë u thashë disa bashkëfshatarëve: Tani Titoja u lidh si qeni në zinxhirë, ~~gjatë~~ ia ktheu xha Selimi. Selim Hasoni dhe malësori i Hotit duke i hedhur krahët njëri-tjetrit në sup, bënë tutje për nga kutia e votimit, te zona elektorale nr. 108. Ora s'kishte vajtur akoma 6 e mëngjesit dhe malësori i Hotit e xha Selimi shikonin ndërtimet e reja të Tiranës, bulevardin, shatërvanin në lulishte përpara komitetit ekzekutiv. Oshëtimat e sirenavave në kryeqytet lajmëroi për hapjen e kutive të votimeve. Delegatët këndonin e brohoritnin për njeriun më të dashur të Shqipërisë.

Pleqtë u futën në qendrën e votimit. Pranë kutisë ishte fotografia e Komandantit, rrethuar me trëndafilë dhe lule të njoma. Malësori i Hotit iu afrua kutisë së votimit, e zuri me të dy duart dhe e puthi me dashuri fotografinë e Komandantit. Pas tij e puthi xha Selimi. Malësori i Hotit u kthye nga kutia pa kandidat dhe tha: «Kjo është kutia boshë, Selim. Për ne popullin e varfër bosh ka qenë tërë jetën...» Xha Selimi shtoi:

— Bosh e lëmë, dhe do ta lëmë këtë kuti, gjersa të vdesim, se votat do t'i japim për Komandantin. Pastaj xha Selimi bëri tutje nga shokët e grupit të Vlorës, që po e thërrisnin.

Në mes të atyre njerëzve dikush e kapi për krahu dhe bënë tutje. Po xha Selimi nuk e lëshonte malësorin e Hotit. Aty për aty xha Selimi shpërtheu në këngë:

*O Selim se të kërkojnë,
atë të këndosh që të dëgjojnë,
Enver Hoxhën e votojmë...*

— Të lumtë goja, bre burrë! — iu hodh në qafë

plaku i Hotit, xha Selimit kur mbaroi këngën. Pastaj e pyeti: — Si thue, he burrë, a kemi me u pa me Komandantin? Malësori e shikonte xha Selimin në të dy sytë, sikur e kishte ai në dorë.

— E, ç'më pyet mua, a i vrarë! Sëmjos di unë më shumë nga ti! E di programi atë punë, s'e dimë ne.

— Hallall i kjoftë programit! Po a s'ban me i kja hallin atij programit? Se për tazonë, asht marre me u kthye në katund pa takue Komandantin.¹

Të dy, plaku i Hotit e xha Selimi, tek ishin në radhë të parë të delegatëve shikonin nga udha e hapur. Pionierët që e panë të parët Komandantin, vrapuan t'i dhuronin lulet. Xha Selimi dhe plaku i Hotit bënë përpara.

«Të dy pleqtë që janë në radhë të parë të delegatëve e humbasin durimin. Këmbejnë shpejt e shpejt nga një vështrim në mes të tyre, dhe sikur e bënë me fjalë, u shkëputën nga kolona e shokëve.

— Disiplina është disiplinë. — tha nëpër gojë xha Selimi. Po edhe të tilla raste s'vijnë kollaj për ne.

— Edhe ty të lumtë goja! — ia priti malësori i Hotit. Se kenkemi të dy në një mendje. — Dhe që të dy u hodhën e zunë nga një shteg të mirë.

Xha Selimi priti dhe përqafoi i pari Komandantin. S'iu ndodhën lule, as dhurata për njeriun e dashur që takoi, po vetëm dy vargje:

*Rroftë Enver Hoxha që thonë;
Shqipëria, gjet të zonë?*

Më tej, malësori nga Hoti i doli përpara Komandantit e pasi e përqafoi, i tha: «Tu një të jeta, se djalë ma të mirë s'ka pasë ndonjëherë Shqipnia! Shoku Enver, e kam shtëpinë afër kufinit, po kurrë ma të fortë s'e di vedin e ma të sigurt shpin se sot. Nuk i kena aspak

1) Shevqet Musaraj, «Literatura jonë», nr. 6, 1950.

2) Shevqet Musaraj, «Literatura jonë», nr. 6, 1950.

frigë qent e Titos, se jena të fortë e kena mik Stalin».¹

Atë pasdreke delegatët i çuan për të vizituar kombinatin e tekstileve që po ndërtohej dhe stacionin e misrit në Kamëz.

— Mos, more, — thoshte xha Selimi, — më kishte thënë mua djali se në Tiranë, po ndërtohet një fabrikë e madhe për beze e basma për popullin po nuk ma merrte mendja si do të jetë!

— Nuk do ta harroj sa të jem gjallë këtë fabrikë, e kam me ba çmos me ardhë edhe një herë, por të mbarohet krejt — tha malësori.

Të dy pleqve ulur tek oborri i Pallatit të Brigadave, nuk u harroheshin fjalët aq të dashura të Komandantit kur u tha te kutia e votimit se do të ishte kurdoherë biri i popullit, një ushtar i thjeshtë i popullit dhe i Partisë, që do të luftonte me të gjitha forcat deri në vdekje për popullin dhe Partinë.

Ja tani, ata prisnin përsëri të takoheshin me Komandantin në Pallatin e Brigadave.

«Jashtëzakonisht i madh është entuziazmi i delegatëve, të cilët të zënë dorë për dorë me Komandantin në mes, lozin valle. Vjershëtari i njohur popullor Selim Hasani nga Bratajt e Kurvelëshit deklamon një vjershë të tijën kushtuar gjeneral armate Enver Hoxhës.»²

Të nesërmen xha Selimi u nda me malësorin e Hotit Me gëzim të madh ai u kthye në Vlorë dhe mori rrugën për në Brataj. Bashkëfshatarët iu lutën t'u tregonte për takimin me Komandantin. Ai u foli me gëzimin më të madh për Komandantin, për kombinatin e tekstileve «Stalin», për lagjet e reja... Donte si e si t'i kënaqte. Pastaj, e vazhdoi bisedën me këngë. Të gjithë u mblodhën rreth tij dhe kënduan:

1) Gazeta «Bashkimi», 29 maj 1950.

2) Gazeta «Bashkimi», 29 maj 1950.

DITE FESTE NË DRASHOVICË

Ishte 14 shtator i vitit 1952. Nga gjithë fshatrat e Labërisë po zbrisnin leberit me këngët e tyre për tek ura legjendare, pranë rrepeve të moçëm. Selim Hasani hodhi sytë në të dy brigjet e lumit, pastaj te ura ku u plagos nga mortaja atë ditë shtatori të 1943-shit.

Në kodrat e Kallafetit krisën batare pushkësh. Këto krisma i tërhoqën vëmendjen rapsodit dhe ai bëri tutje nga rrepet e moçme.

— Hajde, xha Selim, hajde t'ia marrim një kënge, — i thanë ca të rinj nga Ramica. Ai i përshëndeti dhe u ul pranë tyre te trangu i një rrapë degëgjërë dhe ia nisi shtruar-shtruar: «Moj Parti, t'u shtoftë nami,/ S'u tunde nga istikami».

Xha Selimi këndonte dhe herë-herë hidhte vështrimin mes njerëzve nën rrepe se mos i kishte ardhur i biri, Hitoja.

Tri ditë më parë, tek arra bri shtëpisë e ledheve në Brataj, i kishin lexuar letrën që i biri i shkruante nga Kruja. Atë copë letër babai ia mbante në xhep, me ato fjalët që i kish shkruar i biri: «Baba, shokët e repartit më kanë thënë se do të më japin leje për të ardhur në festën e Drashovicës. Sa shumë do të gëzohem kur të takoj ty, shokët e bashkëfshatarët për të cilët më ka marrë malli! Ti, baba, patjetër do të kesh ngritur ndonjë këngë të re. Mos harro se dhe unë do të këndoj në grupin e fshatit.» Kishte pesë ditë që e kishte nisur Hito Minga atë letër për në shtëpi.

Atë mëngjes, herët, kur do të nisej për në shtëpi, shokët e uruan:

— Udhë të mbarë! — Të fala xha Selimit dhe i thua j të ngrëjë ndonjë këngë të re për ne, se ia marrim së toku me armët tona.

— Patjetër, do t'u bie ndonjë këngë të re, — ua ktheu Hitoja.

Dhe Hitoja rrëmbeu çantën e doli në udhën mes shkrepave. Po zilja e telefonit ra me një sinjal të vazhdueshëm, të tendosur. Krisma pushkësh u dëgjuan në luginë.

Ai dhe shokët duhej të shkonin në krye të një de-tyre të papritur. Në shpellat e Mamurrasit kishin rënë në gjurmët e një bande diversantësh.

Në atë pritë buzë përroit dhe shpellës së Mamurrasit, — tek shtrëngonte në gjoks automatikun, fuste dorën në xhepin e xhaketës dhe dora padashur i prekte në paketat e cigareve që i ruante për t'ia dhënë të atit kur të kthehej në shtëpi. Ato paketa i kujtonin atë këngë të dashur të babait të tij. «Titon me gjithë spiunë,/ për gryke si meç i zumë.» Me automatikun të mbështetur në gjoks, Hitoja me shokë zuri shtegun mbi lumë. Dhe pritën ashtu një copë herë. Pastaj breshëria e automatikut të Hitos i hodhi të gjithë në sulm në grykën e shpellës. Flakët përzhitën edhe shkurret e gështenjat përreth. Dy orë vazhdoi beteja. Duke iu afruar grykës së shpellës Hitoja ua bëri me shenjë shokëve të dëgjonin zërat që brenda saj. Po atje nuk dëgjohej asnjë zë. Hito Minga doli nga shkëmbi dhe u hodh në grykën e shpellës. Midis 16 diversantëve që ishin shtrirë të vrarë, njëri ishte ende i gjallë. Ai nxori revolen dhe shtiu mbi Hito Mingën. Te dera e shpellës Hitoja, duke u mbështetur për rrasën e shkëmbit, belbëzonte këngën më të dashur të babait, «Moj Parti, t'u shtoftë nami».

Shokët e ngritën në krahë dhe e çuan ashtu peshë në repart. E donin shumë Hiton. Të nesërmen trupin e tij e nisën për në fshat.

Në sheshin e rrepeve të moçëm të Drashovicës nje-rëzit grupe-grupe ua kishin nisur këngëve të tyre të

dashura. Xha Selimi dhe bashkëfshatarët, e tij u ngritën nga rrapi shekullor dhe bënë tutje për nga podiumi i festës, sepse po afronte ora e mitingut. Vështronte andej-kënde, po Hiton nuk e pa dot në festë xha Selimi. Tek bënte atë copëz udhë buzë Shushicës, iu kujtua përsëri i biri t'ia merrnin njëherë këngës bashkë. Sa i kishte marrë malli! Hitoja i donte këngët shumë. Që gjatë luftës, ai i lutej të atit të ngrinte ndonjë këngë që ta këndonin në grupin e organizatës së rinisë komuniste të fshatit.

Nga i ati dhe xhaxhai i tij, Matoja, kishte mësuar shumë këngë të kryengritjeve kundër Tanzimatit dhe të luftës së 1920-ës.

Njerëzit po grumbulloheshin në miting. Selim Hasani hodhi shikimin përpara.

— Kanë ardhur nga Tirana, — tha Matoja.

— Paska ardhur Besniku, — tha plaku dhe bëri tutje në mes grumbullit të njerëzve për ta takuar e për të kujtuar kohën e shkuar.

«Kish marrë fund tashti për Selim Hasanin ajo jetë zie dhe mjerimi në shpëllën e Stogonisë buzë Shushicës, rrëzë maleve të Vetëtimës, ku kishte banuar vite me radhë. Po' prapë ishte e pamundur që në këtë valë gëzimi të mos u kujtohej udha gati 70 vjeçare e mundimeve. Ja ku i shfaqej si nëpër mjegull shpella e errët që buronte ujë, kusia me hithra të ziera varur në kramastar, Safa, shoqja besnike e jetës tek përpëlitej nën ethet e lindjes dhe fëmija i parë Hitoja, tek lindi në atë shpëllë. Gëzim i madh pat qenë ky djalë për prindërit, por edhe plagë në zemër njëkohësisht. I që shtuar familjes edhe një gojë, Me se do të ushqehet dhe rritej ky fëmijë? Megjithatë fëmija u rrit si i ati, me lakra pa vaj dhe bukë lëndësh, lisi, se mungonte misri. Dhe kishte arritur moshën e 14-vjeçarit ai, kur ishte ndezur lufta kundër fashizmit dhe tradhtisë. Kishte njohur çizmen e rëndë të të huajit gjatë operacioneve kur i vinte zjarrin fshatrave dhe vriste e varte pa gjyq djelmë dhe vajzat e popullit. Kishte parë të atin e plagosur në luftën e Drashovicës dhe i kishte ndenjor mbi

kokë gjersa u shërua. E kishte pushtuar Hiton e vogël një urrejtje e thellë ndaj armikut dhe një dashuri e madhe për luftën partizane.»¹ Këto mendonte xha Selimi për të birin e jetën e tij, tek dëgjonte të deleguarin e Komitetit Qendror të Partisë, shokun Hysni Kapo, që fliste përpara popullit në sheshin e rrepeve. Nën rrepet e moçëm u ulën të hanë drekë. Njerëzit i luteshin xha Selimit dhe ai ua merrte këngëve njëra pas tjetrës. Kur mbaronte këngën, i thonin: «Të këndoftë zëmra, xha Selim!» Pastaj xha Selimi u kthye nga i deleguari dhe shokët e tjerë, duke mbajtur gotën në dorë.

«Kam parë disa luftëra unë, se jam i vjetër, po kam parë edhe shumë trima kam jetuar, folur dhe kam luftuar bashkë me ta. Më kujtohet Sali Murati, Toto Bolena, Kanan Mazja, ai djali i bukur e trim si asllan që ia prishi bukurinë plumbi i hasmit. E kam ndër sy Selamin e gunat mbi telat me gjemba dhe italianët kur i hodhëm në det. Po partizanët e partizanet e këta të sotmit që erdhën pas tyre e bënë beli se të ç'gjaku ishin dhe ku e morën fuqinë. Hajdeni, shokë, ta pimë këtë gotë për Partinë dhe Enver Hoxhën.»² Të gjithë u çuan në këmbë dhe e pinë me fund. Xha Selimi ia nisi prapë këngës së tij: «E tunde, Parti, e tunde».

— Kjo është këngë e re, xha Selim?

— Po, more bir, — iu kthye ai një djaloshi që kishte pranë. E ngrita këto kohë në Tiranë, në Lidhjen e shkrimtarëve. Gjithë jeta jonë është këngë, ndaj ne shqiptarëve s'na hiqet kënga nga buzët.

— Gëzuar, xha Selim! — i tha i deleguari. Ta pimë për Partinë dhe shokun Enver!

— Gëzuar, të na rrojnë e të marrin edhe nga ditët tona! T'i thuash shokut Enver në Tiranë se xha Selimi dhe shokët e tij do t'i këndojnë gjithnjë Komandantit

1) Shevqet Musaraj, «Mbàhet babai kryelartë», revista «Në shërbim të popullit», nr. 1, 1979.

2) Zihni Sako, «Për në sulm e për në pritë», gazeta «Drita», 30 nëntor, 1975

dhe Partisë, se në s'jemi vetëm për punë e pushkë, por edhe për këngë.»

Xha Selimi e pui gotën krah për krah me të deleguarin. Pas pak të deleguarit i thanë për lajmin e vrasjes së djalit të xha Selimit.

Shoku Hysni Kapo tek e shikonte xha Selimin mes këngëve dhe njerëzve të tij të dashur, ia nguli sytë thellë. Letrën me lajmin për vrasjen e djalit të xha Selimit e kishte në dorë. Në të shkruhej: «xha Selimit nga Bratajt i është vrarë djali, Hitoja, në përpjekje me bandat në rrethin e Krujës». E tani nën rrepet ku bëhej festa, kishte ndalur edhe makina me trupin e vrarë të Hito Mingës.

— Ku është xha Selimi? — pyeti Besniku, duke vështruar me cepin e syrit, se e dinte ku ishte.

— Këtu jam, — iu përgjigj xha Selimi.

Besniku ia dha lajmin e vrasjes të të birit drejt për drejt se e dinte me ç'njeri kishte të bënte. Xha Selimi vetëm e pyeti:

— Ku u vra, biri i babait, pse u vra?

— Në përpjekje me bandat e diversantëve për mbrojtjen e pushtetit popullor, në rrethin e Krujës, — i tha Besniku dhe e përqafoi veçanërisht për atë qëndrim burrëror. Njerëzit u çuan nga trapeza dhe bënë tutje në sheshin e rrepeve.

Selim Hasani bëri ç'bëri, ashtu i rënduar, ia mori një këngë. Rreth tyre u mbledhën njerëzit, mbanin një iso të mbyllur, të thellë dhe epike:

*Drashovicë bëhet festimi,
vjen i vrarë Hito Selimi...*

Kënga me historinë e vrasjes së djalit dhe qëndrimin burrëror të xha Selimit u përhap në të gjithë fshatrat e Labërisë dhe të Myzeqesë së vogël. Qe pasdite. Frynte një erë e lehtë në grykën e Mesaplikut e lugin

1) Shevqet Musaraj, «Mbahet me babai kryelartë», revista «Në shërbim të popullit», nr. 1, 1979.

e Shushicës. Mbi malin e Tartarit e të Çikës shtëllunga resh, herë të bardha, herë të errëta, lëviznin drejt përrëndimit.

Shoferët i nisën makinat në udhën e Kuçit për në fshatin Brataj.

Fshati, kur mori vesh për vrasjen e djalit të madh të Selim Hasanit, u grumbullua i gjithë në oborrin e shtëpisë së tij. Disa gra të lagjes Kongolëm, që e panë makinën të parat, ia nisën kujes e të qarave sipas ligjeve të Lumit të Vlorës. Selim Hasani tek pa gjithë fshatin të mbledhur në oborrin e shtëpisë, ngadalësoi çapat. Balli iu vrenjt nga dhimbja e mallëngjimi. Por i foli vetes. Mos edhe ai duhej t'ia niste kujes? Iu afrua Safës, gruas së tij, e mori për dore dhe duke iu afruar sofatit tek arra bri shtëpisë, u tha njerëzve që të futeshin brenda. Pastaj u kthye prapë nga e shoqja, e pa drejt në sy dhe i tha:

— E shikon, moj Safë, se ç'djalë na rriti Partia?!

— Hallall e pastë, Selim! Hallall e pastë, se na nderoi me Partinë e me Shqipërinë, — ia ktheu ajo. Njerëzit zbritën arkivolin nga makina dhe e futën në shtëpi. Shoku i luftërave me emër, Muço Deloja, iu afrua Selimit pranë dhe dëçka i tha në vesh. Xha Selimin ai vetë e kishte ngritur në krah kur u plagos në betejën e Drashovicës më 1943. E kish njohur dhe më 1920 në luftën e Kaninës, ndërsa tani, në festën e Drashovicës, që kjo që qe!

— Gjithnjë kockë e fortë ky njeri, — tha me vete Muço Deloja.

Selim Hasani, plaku i rrahur nga aq erëra të forta, u fut brenda në shtëpi, në odën e vetme që i kishte hedhur çati të re. Një pjesë të shtëpisë ende nuk e kishte rregulluar. Ajo kishte mbetur e djegur dhe e rrënuar që nga koha e luftës. Xha Selimi çoku kish bërë shaka me të bijtë, e sidomos me Hiton:

— Tani që fituam luftën, do të bëjmë kala. Se gurë e drurë ka mali plot.

Në oborrin e shtëpisë dëgjohehin zëra fshatarësh që kishin ardhur aty.

— Hitoja i Selimit, djalë i rrallë në fshatin tonë.

— E paska marrë plumbi ndënë sisë.

— Kockë e fortë xha Selimi! ...

Bisedat vazhdonin në oborr dhe zërat nga dritarja pranë arrës hynin brenda. Selim Hasani, për të thyer heshtjen, u tha njerëzve aty në odë:

— Ia kemi bërë hallall Partisë djemtë, se ajo i mësoi të vriten me nder kundër armiqve të Shqipërisë!

Pastaj nisi t'i recitojë vargjet me zë të lartë:

*Djalë, ndaj të kisha rritë,
për sot e për këtë ditë,
për në sulm e për në pritë*

Të gjithë njerëzit e shikonin rapsodin patriot në dritë të syrit me dhimbje dhe me adhurim. Sa herë e kishin parë nëpër festa, dasma e gëzime! Sa herë kishin hequr valle e kishin kënduar për Partinë dhe për shokun Enver! Sa herë e kishte marrë me vete për të gjetur një dorë misër në Llakatund e në Armen! Një natë, para një viti të ri, Hitoja i kishte thënë të atit:

— Tani ne, baba, luftojmë që të mbajmë pushtetin e popullit e ta forcojmë, se armiqtë duan të na i marrin nga dora e të na bredhin për një copë bukë në Llaka-fund e Selenicë, si dikur. Po Partia dhe Komandanti janë të fortë dhe kujtdo që do të na cenojë do t'ia kthejmë patkonjtë nga dielli!

Dhë ato që kish thënë, i vulosi me gjakun e tij. Njerëzit u bënë gati ta nxirrnin nga shtëpia për ta çuar në varrezat e dëshmorëve në Vlorë. Ata dolën pas arkivolit. Xha Selimi i hodhi krahun gruas së vuaritur e të rrahur tok në aq luftëra e halle. Befas ajo u doli para njerëzve:

— Pa daleni, daleni, se kam edhe unë për të thënë!

— Ndali pak, vështroi trupin e të birit të shtrirë në arkivol dhe filloi me një zë të dhimbshëm, vaj e këngë tok, t'ia thotë asaj kënge të xha Selimit që tani i dilte nga shpirti si asnjëherë:

XHA SELIMI I KËNDON TË BIRIT SI ÇDO LUFTËTARI.

Xha Selimi çdo vit në festat popullore ngrinte këngë. Kur iu vra i biri zemra e tij shpërtheu në këngën «O Hito, trimi me vulë». Këngën për të birin ai e përpunoi në vite, prandaj e gjejmë në disa variante. Xha Selimi punonte vazhdimisht me këngët e me vargjet për ta thënë gjithçka sa më të përmbledhur, për të shprehur më mirë dufin e shpirtit të tij. Kënga për të birin është një këngë e përvajshme. Dhimbja e të afërmeve që shprehet në vargjet e këtij vajtimi jepet me një bukuri të rrallë. Këngëtari popullor vlerëson trimërinë dhe fisnikërinë e trimit, i cili bie për një çështje të madhe. Ai i këndon të birit siç i ka kënduar çdo luftëtar. Këtë këngë e dëgjon edhe në gojën e shumë fshatarëve në Tërbaç, Ramicë, Brataj, Kotë e gjetkë.

Variantin tjetër «Shokë do t'ia marr një çikë», xha Selimi e ka ngritur në vitin 1958. Atëherë nxënësit e shkollës së fshatit i kërkuan t'u fliste për vrasjen e djalit e të shokëve të tij në përpjekjet kundër bandave të diversantëve. Xha Selimi e ndiente veten ngushtë në këtë bisedë. Ai donte ta bënte thjesht, por e brente diçka. Si t'i kënaqte njerëzit e sidomos nxënësit e shkollës së Bratit, që e kishin ftuar me rastin e 20 marsit, ditës së Armës së Sigurimit të Shtetit? Dhe nisi këngën.

Vargjet e saj shprehin një dhimbje me dritë të brendshme, duke mishëruar një bukuri e madhështi të rrallë.

Kurse kënga «Porosi nga xha Selimi është ngritur në maj të vitit 1963 kur Selim Hasani zbriti në Vlorë për të vënë një buqetë me lule mbi varrin e të birit. Ja tek ishte në mermer emri i tij. Babai iu ul te kryet dhe i ledhatoi yllin. Pranë ishte varri i Bako Tafilit, nipit të vëllit në luftën e Gjormit. Siç tregojnë bashkëfshatarët, atë ditë në varrezat e dëshmorëve ishte edhe e shoqja, Safa. Ajo kur dëgjoi këngën e xha Selimit, shtoi vargjet e saj, që dëgjohen të ligjërohen në lumin e Vlorës.

U derëzeza, o djalë,
në ëndërr të kam parë,
sikur të keshja të gjallë,
ashtu si trimat me pallë,
erdha e të pashë varrë,
të kuqon ylli në ballë,
plumbi në sisë të kish marrë.

Në koncertin e dhënë në Sheshin e Flamurit me rastin e 1 Majit 1963, ndër më të bukurat ishte kënga e grupit polifonik të Bratit me titullin «Porosi nga xha Selimi», të cilën e hoqi dhe e këndoi vetë xha Selimi aq i moshuar.

Një nga këngëtarët e vjetër të grupit të Bratit, Sefer Mema tregon: Mbjaj mend që kur ngriti këngët për Hiton në vitet 1952-1960, të gjitha janë hequr valle. Xha Selimi rrinte në mes e hidhte vargjet. Grupi i valltarëve hiqte vallen mbajtur krahu me krahu të njëri-tjetrit. Çdo valle ka ndryshim nga tjetra, — edhe pse ato i këndoheshin trimit Hiton Selimi.

Ka kaluar një kohë e gjatë dhe ato i gjen të gjalla në dasma e festa.

...

SELIM HASANI DHE AMANETI I TIJ

Edhe në vitet e fundit të jetës së tij, deri më 1965, Selimi s'pushoi së kënduari për Partinë, popullin, At-dheun, Komandantin e dashur e të shtrenjtë Enver Hoxha, që «na bëri me fuqi të plota», për fshatin e tij «që punon për të ndërtuar socializmin në shkëmbinjtë e Kongolëmit», siç thoshte në bisedë me bashkëfshatarët. Në ato vite Selim Hasani ngrii edhe këngën e njohur «Votën sot fshati i Bratë» e kënduar në të gjithë krahinën.

Në këto vite u bënë të njohura në dasma, festa e gëzime sidomos këngët «Të pëlcastin inatcinjtë», «Në Bukuresht kur u mbloodhe» dhe «Të tjerë i pamë armiqtë». Kjo këngë u këndua nga grupi polifonik i fshatit në 20-yjetorin e Çlirimit, në podiumin e festës në Sheshin e Flamurit në Vlorë. Ajo bëri jehonë të veçantë për polifoninë e qëlluar si dhe për vargjet e goditura:

«Hrushovi pse ë mërzitë?

Mo na erdhi për vizitë

Na paska dashur tapitë

Adriatik e kufitë

Po Shqipëria ka bijtë

Enverin me komunistë.

Xha Selimi mbeti gjithë jetën një këngëtar i fuqi-shëm i ngjarjeve të mëdha politike, por edhe një këngëtar gazmor.

Në vitin 1965 në fshatin Brataj një mbesë e Selim Hasanit (që sapo ishte martuar) i lutet t'i ngrinte një këngë edhe asaj. Selim Hasani e dinte që mbesa nuk bënte byrek për të qenë, ndaj i thotë të bënte një yshmer (byrek) të mirë, se do të shkonte për darkë me disa pleq të tjerë të mëhallës. Dhe nusja ashtu bëri. Sado që u mundua petët s'i dolën mirë. Kur po hanin, Bejkoja, një fshatar, po mbytej dhe i dhanë ujë. Nusja e pyeti: — Çeço, qysh ish bërë yshmeri? Xha Selimi tërë humor ia tha me këngë:

Çeço, qysh ish bërë yshmeri?

Holluar kartë defteri,

Si këpucë bersalieri!

U mbyt Bejkua i mjefti,

qenkej opingë zehëri.

Dhe shakaja e humorit s'po pushonte.

Në fund të nëntorit 1965, Selim Hasani u sëmur. Haptë shpesh dritaren dhe që andej mbushte sytë me të ikur me malet, fushat e luginë e Shushicës që rridhte buronjave të Kuçit, me tërë grykën e Lumit të Vlorës. Fshatarët jo vetëm nga Brati, por edhe nga fshatrat e tjera të Mesaplikut vinin për ta vizituar. Ai si zakonisht me shaka, humor e qyfyre ndizte bisedat në shtëpinë e tij. Në ditët e para të dhjetorit 1965 shokëve dhe të rinjve që i kishin ardhur u tha të këndonin një këngë, se i digjte shpirti të dëgjonte e të këndonte si atje në festë në Vlorë a mbi shkëmbin e Kongolëmit në Brataj.

Të rinjtë iu mbledhën rreth shtratit e ia morën këngës. Ishin vargjet e asaj kënge që kishte ngritur e kënduar grupi i fshatit në Vlorë me rastin e festave:

Në male të Shqipërisë

te u me këmb' i kam gjesdisë,

së bashku me komunistë,

me flamurin e lirisë.

Bashkë me ta këndoij edhe xha Selimi.

— Të këndoftë zemra xha Selim, — i thanë bashkë-fshatarët dhe xha Matoja që ia merrte këngës.

— Këngë paçi gjithë jetën, me Partinë e Komandan-tin Enver Hoxha, — tha xha Selimi. Pastaj, filloi të këndoje një këngë tjetër, pastaj një tjetër ...

Fshatarët që kalonin pranë shtëpisë së tij dëgjonin këngët dhe u bëhej zemra mal për xha Selimin, që siç u dukesh atyre po bëhej më mirë. Kishte kohë që plakun s'e kishin parë në sheshin e fshatit.

Një mbrëmje thirri të bijtë Pelivanin e Milon, e u tha:

— Dëgjoni, bijtë e babait, kur të vdes dua që varrin të ma bëni ndanë xhadesë, që sa herë të kalojnë kësaj udhe njerëz, t'i përhëndes e t'u këndoij këngë.

Ky qe amaneti i xha Selimit të Bratit. Një varr në mermer ngrihet mbi një kodër pranë rrugës automobilitike Vlorë-Kuç, në të hyrë të fshatit Brataj. Aty shkruhet: Këngëitari i Labërisë Selim Hasani 1884-1965. Dhe, për këtë këngëtar, shoku Enver Hoxha në telegramin e ngushëllimit që i dërgon familjes së rapsodit të shquar më 4 dhjetor 1965, thotë: «Le të jetë jeta e luftëtarit partizan, pjesëmarrësit qysh në ditët e para në Lëvizjen Nacionalçlirimtare, vjershëtorit popullor xha Selimit, një shembull frymëzimi për brezin e ri të vendit tonë.»

Shoku Hysni Kapo në vitin 1975 duke bërë një vizitë në krahinën e Mesaplikut, u ndal pranë varrit të xha Selimit, vuri mbi pllakën e mermerit një tufë me lule dhe u tha njerëzve që u grumbulluan përreth:

— Kushdo që kalon kënde, duhet të ndalet e të përhëndetet me xha Selimin e Bratit, luftëtarin trim të pushkës e të këngës.

Pas vdekjes, Presidiumi i Kuvendit Popullor e vlerësoi me titullin e lartë «Artist i Popullit» i RPSSH më 4.5.1979. Në vitin 1966 nga Instituti i Kulturës Popullore u zgjodhën dhe u botuan këngët e tij në vëllimin «Rapsodë popullore — Selim Hasani». Në gjurmimet e reja që janë bërë, hidhet dritë e plotë mbi jetën e Selim Hasanit si poet i shquar popullor. Studiuesit

tanë më në zë kanë studiuar e shkruar për jetën e krijimtarinë poetike të këtij këngëdari të shquar popullor. Vetë populli i fshatrave Brataj, Pilur, Kudhës, Drashovicë, Tërbaç, Vranisht, Gjorm, Lubonjë, Velçë, Smokthinë e Kallarati ka thurur këngë, figurës së këtij artisti të shquar.

Akademia e Shkencave dhe Instituti i Kulturës Popullore vazhdimisht kanë gjurmuar e pasuruar arhivin me materiale të reja nga jeta dhe krijimtaria e këtij artisti të popullit, që mbetet aq i shquar e i nderuar në artin e bukur të poezisë popullore shqiptare. Ky është nderimi i popullit dhe i Partisë për artistin popullor.

VEÇORI TË KRIJIMTARISË POETIKE TË SELIM HASANIT

Karakteristikë e gjithë krijimtarisë së Selim Hasanit është se ajo lindi e u zhvillua si një mjet i edukimit politik, për t'i lehtësuar popullit hallet kryesore të jetës që i rëndonin me shekuj në shpatulla. E mbi të gjitha, kënga e tij u bë armë e popullit për çlirimin kombëtar të tij. Ajo u përdor si pushka në luftërat kundër armiqve. Kjo flet për atë të vërtetë të madhë të artit shqiptar, që këngët janë të lidhura ngushtë me shqetësimet e popullit, me luftën për lirinë e përparimin. Shoku Enver Hoxha në letrën që u dërgon nxënësve të gjimnazit «Asim Zeneli» në Gjirokastrë me rastin e 50-vjetorit të saj, shkruan: «Populli ynë nuk e ka ndarë kurrë «dyfekun me gjalmë» nga libri, shpatën nga pena, trimërinë nga dituria, luftën nga puna. Pushka dhe abetarja kanë qenë kurdoherë dy binjake në duart e popullit shqiptar, në të njëjtat llogore të luftës së tij për liri, pavarësi, tokë, të drejta e përparim.»¹

Krijimtaria e këtij rapsodi është e lidhur ngushtë me epokën kur këngët u kënduan dhe u përhapën. Gjatë Luftës Nacionalçlirimtare ato shënuan një hop cilësor në përmbajtjen e tyre ideoartistike. Xha Selimi duke qenë dhe vetë partizan, sado i moshuar, pa nga afër kujdesin e Partisë për lulëzimin e këngës. Në ditët e zjarra të luftës ai pa si këngët e tij përhapeshin shpejt te shokët, bashkëluftëtarët. I dëgjonte ato shpesh edhe

1) Enver Hoxha. «Raporte e fjalime 1972-1973», f. 429.

në llogoret e luftës. Xhebro Gjika, një shoku i tij, tregon se xha Selimi kishte një këngë shumë të dashur për të, ajo që thoshte: «Ç'jan' këto gjyle të rënda». E kishte ngritur një mbrëmje pranë zjarrit. Një partizan nga Bolena e shkroi dhe të nesërmen u dëgjua në dytri grupe. Po të gjithë e dinin, atë e kishte ngritur xha Selimi. Një ditë xha Selimi po bisedonte me disa partizanë për shokët e rënë në fushat e betejës. Shumë këngë kishte ngritur xha Selimi për trimat e rënë, si Laze Nuron, Hysen Çinon, Kamber Rustemin e Resul Velin, Bako Tafilin që ishin të pranishëm në çdo pritë e në çdo shteg me shokët bashkë.

— Me ne janë dhe ata, o djem, — thoshte xha Selimi.

— I dëgjoni belxhikët e tyre? Hysen Çinua — Iuan, Laze Nurua — bilbil, Resul Veliu — vetëtimë. E ç'djem që qenë, të gjithë leveridë!

Të nesërmen në të gjitha batalionet e brigadës që dëgjuar një këngë. Ishte kënga e «Dëshmorëve të Mesaplikut». Në vargjet e saj thuhet: Mesaplik, o moj krahinë / të bukur trima të iknë!

Me pak fjalë jepet një luftë e tërë, një tablo e gjerë epike. Duket qartë se hapësira e këngës së tij është një libër i madh, ku lexojmë autobiografinë e popullit tonë, vështirësitë e hallet që ka pasur ai, si i ka përballuar ato me gjenialitet e vitalitet. Këto këngë që vijnë të gjalla deri në ditët tona kanë frymëzuar masat në luftërat dhe në përpjekjet e tyre pa fund për emancipim politik e shoqëror. Duke vlerësuar ngjarjet e ditës në sfondin dramatik të tyre, xha Selimi nuk ka munguar të na japë me drita të qarta të nesërmen, ëndrrat e popullit e të revolucionit. Këngët i përshkon tejembanë optimizmi, që buron nga energjitë e pashtershme shpirtërore e fizike të kombat. Poeti popullor e quan këngën e popullit «Këngë e madhe». Këtë të vërtetë ai e materializon në krijimtarinë e tij poetike. Xha Selimi, ky këngëtar i talentuar, e njihte shumë mirë folklorin e krahinës. Qindra vargje dinte përmendësh dhe t'i thoshte në bisedë e sipër, si këngët

lirike të dashurisë, ashtu edhe të dasmës, ligjet, këngët e trimërisë, të lëvizjeve fshatare të Jugut kundër Tanzimatit, të Shpalljes së Pavarësisë etj. Ai dinte po aq mirë dhe historinë e krijimit të tyre. Për ngritjen e flamurit në Vlorë, ai dinte shumë këngë. Por edhe vetë kishte ngritur po aq. I kishte lënë mbresa të thella figura e shquar e Ismail Qemalit kur e ngriti flamurin në Vlorë dhe sidomos vizita e tij në Vranisht të Vlorës. «Dua të ngre një këngë, — tha xha Selimi, — që të shikoj flamurin në të sa herë ta këndoje.» E tillë u bë kënga e tij «Flamuri në Vlorë u ngre». Në hyrjen e librit «Rapsodë popullore — Selim Hasani», 1966, me të drejtë pohohet: «Ashtu siç ndodh zakonisht me shumë poetë të tjerë popullore që frymëzohen nga ngjarjet e mëdha të jetës së tyre të përditshme, po ashtu edhe xha Selimi nën entuziazmin e luftimeve heroike të epopesë së Vlorës më 1920, thuri vargjet e para.»¹

Shumica e këngëve të kësaj periudhe për çetën e Bratit, Vranishtit, Mesaplikut, Shkozës, u ngritën nga xha Selimi. Në këngët për luftën e 1920-ës «Ç'u zu dyfeku në Vlorë», «Kryetarë të mbëlidhi», «Kush ia bëri protoforra», «Ç'ka që po rënkon Sazani», «Ç'bën, moj Shqipëri sermaja?», «Shqipëri me nam të lartë», «Një kuje nga Matogjini», del në pah karakteri i kësaj kryengritjeje, fryma kombëtare e klasore për të cilën janë ngritur e luftojnë fshatarët shqiptarë. Në këngën e tij kryengritja e madhe e popullit del e organizuar: në fillim «u mblodhën komisionet» dhe kështu me disiplinën e me përvojën e qindra viteve që populli ynë kishte fituar gjatë luftërave për dritë, liri e përparim shoqëror, shpërtheu si një duf oqeanesh. Ndryshe nga kryengritjet e mëparshme, kjo jepet në mënyrë të qartë e të vetëdijshme, si luftë për unitetin e kombit, të At-dheut. Skena të tëra me përmasa epike zbulojnë para nesh heroiken e luftës popullore si dhe shtrirjen e saj

1) «Rapsodë popullore — Selim Hasani», f. 4, Instituti i Folklorit, 1966.

masive, pjesëmarrjen e grave si Sado Kashena me shoqe. Zbulohen në planin shoqëror kontradiktat klasore, urrejtja ndaj armiqve si për shembull «Kush ia bëri protoforra». etj. Kënga e tij arriti një shkallë të lartë zhvillimi. Linjat e saj zbulojnë ligjësinë e fenomeneve të zhvillimit të revolucionit mbi shtratin e elementëve të vetëdijes kombëtare. Gjatë periudhës 1920-1939 xha Selimi ngriti edhe këngë të tjera, por ato u kufizuan brenda Lumit të Vlorës. Një pjesë e tyre janë harruar. Talenti i tij shpërtheu me forcë gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, qysh në ditët e themelimit të PKSH. Nëpërmjet fjalës së figurshme të bukur ka dhënë në mënyrë sintetike e plot gjallëri luftërat për të mbrojtur mëmëdhenë, gjuhën, zakonet e traditat e të parëve, dashurinë për jetën, punën, familjen, përpjekjet për arsim, kulturë, tokë e përparim shoqëror. Në këtë krijimtari ai ka shprehur edhe qëndrimin e tij për fatkeqësitë që i kanë rënë popullit në kokë gjatë historisë; transformimet e mëdha të jetës për t'i shkëputur natyrës të mirat materiale; rindërtimin e vendit dhe ndërtimin e shoqërisë socialiste. Ato janë historia e kënduar në vargje e popullit tonë luftëtar, punëtor dhe artist në të gjitha kohërat. Si një thirrje e fuqishme e protestës popullore janë këngët e lirikës shoqërore, satirike, kundër shtypjes shoqërore, këngët e punës për dritë, liri e përparim shoqëror.

Duke i studiuar si grup të veçantë, në këngët popullore të Luftës Nacionalçlirimtare dalin në pah vetitë morale dhe motivet që i çojnë drejt vdekjes dëshmorët e heronjtë, me bindje të thellë se luftojnë e vdesin për një çështje të madhe. Te figura e tyre ne shohim të mishëruar guximin e patriotizmin popullor, shpirtin e sakrificës e qëndrimin burrëror. Tema e Atdheut, lufta për mbrojtjen e tij, urrejtja ndaj armiqve dhe klasave sunduese është e pranishme në shumë krijime. Lufta e klasave jepet në epoka të ndryshme, shihet e lidhur ngushtë me ndërgjegjen kombëtare, shoqërore e klasore të masave popullore. Gjatë luftës së 1920-ës ideali i popullit tonë ishte «të hidhte breshkaxhinjtë

në det», ndërsa gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, ky çlirim kombëtar u gërshetua më gjerë me luftën klasore. Këto këngë i përshkoi tejmbanë fryma heroike. Në to nuk ka ujë, por rrëke gjaku me të cilat janë shkruar. «Duke karakterizuar historinë kombëtare dhe shpirtin liridashës e luftarak të popullit, rapsodi me pak vargje, na ka dhënë tabanin historik të optimizmit popullor në këtë luftë kur thotë: Shqipëri, moj rrënjëdalë, / s'pate dert nga asnjë valë, / po gjithnjë dorën në pallë. Aq përgjithësuese e karakterizuese janë këto vargje sa mund të përdoren jo vetëm për të kaluarën, por edhe për qëndresën aktuale të popullit tonë.»¹

Me themelimin e PKSH populli ynë halle madh, i shumëvua jtur, dhe i robëruar, qartësoi perspektivën dhe rrugën ku duhet të ecte. Këto momente historike poeti popullor na i jep me pjekuri politike. Dashuria për At-dheun, patriotizmi popullor, jepen në lidhje të ngushtë me idealin e lartë komunist. Mojt ideja komuniste, / rrofsh, mcj, rrofsh, që e bitise, / atë rrugë që e nise, / gjerman e dega fashiste, / ç'i këpute bisqe-bisqe.

Shumë këngë me karakter politik, bartin një theks të qartë novator në formë dhe në përmbajtje. Kënga bëhet shprehëse e vijës së Partisë, e luftës së vendosur të popullit tonë dhe e perspektivës së tij duke theksuar edhe më mirë karakterin e saj popullor.

Në qendër të këtyre këngëve vihet trimëria e popullit dhe ideali i tij i lartë, ditari i heroizmave dhe sinteza e mijëra akteve burrërore për botën e re, botën komuniste. Xha Selimi ngriti këngë më 1920, 1944 dhe pas Çlirimit të vendit. Në qendër të tyre spikatën tema të mëdha. Rapsodit i intereson madhësia, epikja, heroikja. Ajo është jeta. Prandaj edhe është e bukur dhe e dashur, prandaj edhe duhet mbrojtur. Këtë pohon poezia e Selim Bratit. Heroi lirik i këtyre këngëve shpreh ide të qarta me figura të bukura artistike të mbrojtura me idealet më përparimtare të kohës, duke dhënë kështu edhe ndriçimin që poeti huazon nga e nesërmja. Heroi i këtyre

1) Razi Brahim: «Kur flasim për poezinë», f. 244.

këngëve është në jetë, në luftë, në llogore, tek «këndon» me grykë pushke. Ngrohtësinë lirike e gjallërinë vitale poezisë ia mban të ndezur entuziazmi i luftës popullore partizane.

Në këngë jepet qartë p.sh. tabloja e një beteje: Moj Sirokëmba në grykë, / duman një natë e një ditë, / barut e flakë e jeshiltë ...

Siç dihet, kënga popullore i pasqyron ngjarjet aty për aty. Më vonë, duke u rikënduar, vijnë duke u arrirë gjithnjë e më shumë. Mendimi artistik kalon nga detajet në përgjithësimet, ku nuk kemi më vetëm një hero e një ngjarje autentike, por një përgjithësim artistik të ngjarjeve, një hero më të plotë si ide e dukuri historike. Herë-herë edhe në temat shoqërore xha Selimi jep edhe brendinë e tyre politike. Këtë gjë autori e realizon duke e shikuar të lidhur ngushtë me situatat e ngjarjet si dhe me problemet patriotike të kohës. Këtë gjë më mirë e përcaktojnë edhe karakteret shoqërore të caktuara: ballisti, gjermani, kulaku, teknokrati, burokrati, revizionisti, imperialisti. Kështu autori, duke shpalosur para nesh tablotë e luftës, jep këtë luftë klasash përmes figurash të gjalla që ndeshen me njëra-tjetrën nga faktet konkrete e historike që kap rapsodi. Në mënyrë të qartë ne shohim edhe qëndrimin e xha Selimit kur i zbulon këto kontradikta të kohës midis nesh dhe armiqve, apo edhe në gjirin tonë. Poezia popullore e xha Selimit është e mbushur me detaje nga jeta, me përjetimin shpirtëror të këtyre dukurive. Ai hyn thellë e spontanisht në atë që këndon. Tema e qëndrësës dhe e heroikës së popullit dhe Partisë sonë është parë e lidhur ngushtë me dukuri të tjera të jetës. Dhe suksesi i parë i poezisë duhet kërkuar tek vëzhgimet e drejtpërdrejta që bën ai duke i konceptuar në mënyrë konkrete, të shkrira në ndjenjat e tij. Në një pjesë të mirë të krijimtarisë që iu përgjigjet flakë për flakë ngjarjeve, zbulohen histori konkrete të temës së qëndrësës, jepet qëndrimi aktiv i njeriut ndaj luftës, punës, lirisë e dukurive të tjera. Origjinalitetin dhe bukurinë e këngëve të tij në e vëmë re së pari te konkretësia dhe ngrohtësia e tyre.

Këngët, duke na dhënë edhe kushtet historiko-shoqërore të kohës, kanë një informacion të dendur historik, ekonomik, etnografik, shoqëror. Me vlerat poetike monumentale këto këngë, duke u mbështetur në përvojën artistike shekullore të popullit, japin modele të një mjeshtërie të lartë artistike. Xha Selimi të krijon imazhe reale tek ia dëgjon ose ia lexon këngën. Përpara syve të leximit heronjtë epikë apo lirikë, ngjarje e tablo të heroizmit masiv, vendi, koha etj. Në këto këngë heroi pozitiv është në qendër dhe luan rol aktiv. Një rol jo pak të rëndësishëm luan edhe informacioni në këngë, i cili të bën ta jetosh të gjallë realitetin e fakteve në epokën së cilës i takon. Pasurimi i brendisë patriotike të këngëve është dhe rritja e ndërgjegjes klasore të masave në rrjedhën e historisë. Me themelimin e Partisë, idealet e marksizëm-leninizmit i dhanë këngës e krijimtarisë popullore të Xha Selimit një bazë të re ideologjike, kundërshtimin e së keqes armiqësore, në plan kombëtar e shoqëror, nga pozitativ e botëkuptimit komunist. Në një këngë të Xha Selimit kjo shprehet qartë tek vështrimi që hedh poeti: «... nga Partia,» se duke ndjekur rrugën e Partisë «Shqipëri e varfëra / sot ka dalë në dynja». Prandaj edhe kur kujtojmë vuajtjet dhe sakrificat e së kaluarës populli është optimist, ose, siç thotë rapsodi: Kur kujtojmë këto halle, / u këndojmë këngë e valle, ... atyre që luftuan dhe u sakrifikuan për lirinë dhe lumturinë e popullit.

Lartësi të reja marrin këto veti në këngët e periudhës së ndërtimit të shoqërisë socialiste. Këto janë këngë të një fushe tjetër të gjerë, ku spikat vetitë e larta moralo-politike të popullit tonë. Veçoria e këngës së krijuar në këtë periudhë është se Xha Selimi, këtë luftë të popullit tonë, si më 1920, 1939-1944 dhe në revolucionin socialist, e shikon të lidhur ngushtë me luftën e popujve të tjerë të Ballkanit, Evropës dhe botës. Figura e Leninit dhe e Stalinit jepen si shembull nga mëson bota. Ja si këndon ai: Ç'u ngrenë djemtë fjeturë, / me dhëmballë e prisnin plumbë, / me dhëmballë e hanë barunë, / Enverin ndër krye vunë, / me Stalinë

ngushtë u zunë. Në disa këngë si «Xha Selimit pse s'i thatë», «Mësojnë djemtë në shkollë», «Në Bukuresht kur u mbloodhë», «Në dorë kazmë e dyfekë», «U ngeci plori në rrënjë», apo «Shokë, do zëmë një valle» patriotizmi socialist shprehet në qëndrimin ndaj punës, në luftë kundër shfaqjeve të huaja mikroborgjeze e kapitaliste si dhe te heroizmi i masave të gjera për realizimin e idealeve të Partisë. Heronjtë e këtyre këngëve janë zëdhënësit e fjalës së Partisë të çliruar nga prangat e shtypjes e të shfrytëzimit, të mburjtur me idealet komuniste, ata që qëndrojnë në llogoret e PPSH. Të rinjtë e të rejtat, brezi i ri i dalë nga lufta, me po atë vrull si në luftë punojnë, të poezia e xha Selimit, në kantierin e madh të punës ndërtimore në tërë Atdheun. E, këtë luftë e punë xha Selimi e shikon të lidhur ngushtë me luftën kundër revizionizmit titist, hrushovian e të çdo ngjyre qoftë, për mbrojtjen e ideve të mëdha të Marksit, Engelsit, Leninit e Stalinit. Këngët e punës në krijimtarinë e xha Selimit kanë dallime rrënjësore nga ajo krijimtari që bart këtë temë në të kaluarën. Në këtë këngë, puna për të ndërtuar jetën e re ka dritë, se u këndon pesëvjeçarëve që ia zbardhën faqen Atdheut dhe ia bënë jetën pranverë Shqipërisë. Te kënga e mirënjohur dhe shumë e përhapur «Shokë, do të zëmë një valle», ai thotë: Shokë do zëmë një valle, / bëjmë ligj e shtrojmë plane, / Me brigada vullnetare, / bëjmë rrugë, çajmë male.

Poeti popullor me pak vargje që herë-herë marrin edhe trajtë proverbiale, jep qëndresën e Partisë e të popullit tonë. Me pak rreshta, sidomos te këngët «Moj ideja komuniste», «O Parti, që u këpute», «Partia me nam të lartë», «Shqipëri, moj rrënjëdalë», «Komandanti Enver Hoxha», «Enveri-Stalini, rroftë», trajtohen faqe nga historia e Partisë derdhur në ditarin e madh të krijimtarisë së poetit. Karakteri epiko-lirik i kësaj kënge spikat në hyrje, në vargjet e para, ku ndihet optimizmi, shprehet gëzimi i masave punonjëse për ato ç'kanë arritur dhe do të arrijnë.

Në krijimtarinë e popullit tonë gjatë shekujve, kra-

has luftës së tij me «pushkë» e me «këngë» për liri, dritë e përparim shoqëror, gjejmë edhe konceptet e tij për të bukurën, të madhërishmen, komiken, të ulëtën, të shëmtuarën, fisniken etj., të cilat theksojnë karakterin estetik të poezisë së xha Selimit. Shumë dukuri e fakte të jetës që këndon xha Selimi kanë si karakteristike të përgjithshme të tyre skena e tablo të gjera të heroikes e të madhërishmes. Kjo e bën edhe më të pasur e më aktive brendinë e këngës. Shoku Enver Hoxha thotë: «Me shëllirë e ka ngjyer kafshatën në të kaluarën populli ynë, por pjatën e drunjte e kishte të skalitur si s'ka më bukur. Ndjenja e hollë për të bukurën dhe shija e tij e lartë estetike kanë spikatur kudo, në rapsoditë e mrekullueshme, në kostumet fantastike, në vallet e mahnitshme, në shkrimet e rilindësve apo në këngët «rebele» e të ndritshme partizane. Shkurt, gjenia artistike e popullit tonë duket ngado që të hedhësh vështrimin, ngado që të vësh dorën.»¹

Në shumë këngë Shqipëria shpaloset në vargje me profilin e saj të bukur, madhështor; krenare, e pamposhtur ndaj dallgëve e stuhive të kohërave: Shqipëri, ç'të nxori harta, / Shkëmbej e male të larta. Kjo këngë tregon se heroikja, e madhërishmja, e bukura janë parë bukur nga poeti popullor, shtrirë në hapësirë e kohë. Populli ynë duke u ndeshur në historinë e tij shekullore me armiq pa fund e të mëdhenj qëndron «me dorën në pallë», duke u lartësuar në beteja të mëdha e të vazhdueshme. Në mënyrë më të dukshme kjo u materializua gjatë Luftës Nacionalçlirimtare dhe në luftën e PPSH kundër revizionizmit. Në këto këngë Partinë, Shqipërinë e luftës dhe të socializmit, njeriun tonë (partizan apo ndërtesues i shoqërisë socialiste) i gjejmë të mishëruar në syrin dhe mendjen e kthjellët të poetit si forma më e lartë e së bukurës, heroikes, së madhërishmes. Poeti në shumë këngë e quan Partinë «diell», «dritë», «famëmadhe». Këto epitete populli ynë i ka

1) PPSH, «Dokumente kryesore», Vëllimi V, f. 713.

ruajtur për gjërat më të shtrenjta, më të dashura dhe më intime.

Partia ngrihet si një mal i lartë përpara stuhive të kohërave të vjetra e të reja, duke qëndruar në «istikamet» e marksizëm-leninizmit, mbështetur «tek ylli me pesë cepe». E lidhur me popullin e vet si mishi me kockën, Partia u ka bërë ballë rrebesheve pa mbarrim. Këtë të bukur, këtë të madhërisme e heroike na jep poeti. Pamposhtshmërinë e PPSH e të Shqipërisë ndaj armiqve poeti e shpreh: «Moj Parti, t'u shtoftë nami, / s'u tunde nga istikami...» Dhe diku tjetër: «Shqipëri, moj rrënjëdalë, / s'pate dert nga asnjë valë, / gjithënjë dora në pallë».

Edhe pas Çlirimit, xha Selimi e quante «istikam» pozicionin e luftës së PPSH ndaj revizionizmit e imperializmit dhe këtë luftë e jep të ndriçuar nga një botëkuptimi i shëndoshë, nga idealet tona social-estetike. Poeti popullor e ka qëmtuar të bukurën në ashpërsinë e maleve, në gurgullimat e ujëvarave, në kushtimin e luftës për liri, në bukurinë e pambaruar të natyrës shqiptare dhe të jetës, që njerëzit e ndërtojnë me mendjen dhe duart e tyre. Nga ana tjetër të bukurën, xha Selimi e gjen në jetën tonë të re socialiste, në marrëdhëniet e reja politike, familjare, ekonomike, shoqërore. Mbi të gjitha ajo shkëlqen te njeriu ynë i ri, i brumosur me idealet komuniste. Shoku Enver Hoxha në Kongresin e 5-të të PPSH ka thënë: «Në jetën e popullit tonë, në realitetin tonë artistët tanë gjejnë frymëzimin e krijimit, tingujt e këngës, ritmet e valles, pas-tërtinë e gjuhës, hovin e punës, shembullin e heroizmit e të sakrificës, virtytet e larta të tjeshtësisë dhe të drejtësisë popullore.»¹

Xha Selimi thoshte se e drejta dhe liria qëndrojnë në grykë të belxhikëve. Humbjet e shokëve në fushën e betejës për liri janë të dhimbshme, po jo kokulura nga pikëllimi. Në këngë e ardhmja shikohet plot dritë. Kjo

1) Enver Hoxha, «Raport në Kongresin e 5-të të PPSH», Tiranë, 1966, faqe 141.

i jep vlera akoma më të mëdha poezisë popullore. Heronjtë e këngëve luftojnë për interesa e qëllime të larta, «për një botë të re». Xha Selimi në shumë këngë, duke u kënduar trimave sipas ligjeve të Labërisë, na jep elementet heroike që mishërojnë ata kur bien në beteja, duke u bërë kështu bartës idealesh e qëllimesh të bukura. Një fakt i tillë kuptimplotë është kënga për Kanan Shkozën, të cilin e merr plumbi në nofulla, e poeti i këndon: «Kanan, t'u prish bukuria» dhe luftëtari ia kthen: Ç'ka se mbeta unë pa gojë, /Shqipëria le të rrojë!

Një veçori e rëndësishme e këngëve të xha Selimit është se rënia e luftëtarëve në fushën e nderit i bën njerëzit të hidhërohen, por nga ana tjetër u jep vendosmëri për t'u hedhur me të gjitha forcat në luftë kundër armiqve. Vetëmohimi i heroit tragjik është cilësi e karaktereve heroike, të vetëdijshëm për të rënë burrërisht. Vdekja e partizanëve Hysen, Laze, Kanan, Hito, Mujdin, Mitat, Memo, Kamber, ndodh në rrethana të caktuara dhe është e zakonshme, njerëzore. Kjo mishëron edhe madhështi, edhe bukuri. Poeti qëmton më të domosdoshmen e asaj që lufton, punon, krijon, jeton e flijohet. Pastaj këtë fakt jetësor e përgjithëson natyrshëm. Heroiken dhe të madhërishten poeti i gjen në jetë, në luftën dhe në punën e njerëzve që e kanë kthyer atdheun në kantier madhështor. Kështu, poeti popullor, si një arkitekt i madh, na ka gdhendur në vargjet e këngëve të tij madhështinë dhe heroiken që bartin me vete Partia dhe populli.

Te këngët e xha Selimit e bukura, e madhërishtja, heroikja bartet nga vetë njeriu ynë. Poeti popullor me mjeshtëri artistike na paraqet virtytet morale të njerëzve si bujarinë, ndershmërinë, shpirtin e sakrificës e të vetëmohimit. Xha Selimi ishte njeri pa shkollë, nuk dinte as të shkruante, por në këngët e tij e gjejmë të madhërishten, të bukurën, heroiken në piedestal të vargut. Kjo ndodhi se xha Selimi, si çdo artist popullor, me intuitën e tij artistike e me forcën e fjalës që gdhend edhe gurin diti të sintetizojë e të ngrejë në art jetën në tërë shfaqjet e saj. Populli

ynë ka krijuar këngë me një bukuri të rrallë gjatë kohëve. Duke ruajtur traditat si gjënë më të shtrenjtë, shqiptari i bëri ato forcë reale në jetën e përditshme, në luftën kundër pushtuesve të huaj dhe kundër klaseve që e shfrytëzonin. Kjo krijimtari shërben si dokumet historik, si vlerë ideoartistike dhe edukative. Këngët e luftëtarit që luftoi me pushkë e pendë kanë luajtur një rol të rëndësishëm në luftërat për liri e pavarësi dhe në luftën për socializëm. «Shqiptari është trim dhe këtë e ka në gjak», thoshte xha Selimi. Këto trimëri të shqiptarit në epopenë e madhe të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare spikatën me forcë të rrallë e vazhdojnë më me forcë sot në luftën për ndërtimin socialist të vendit dhe mbrojtjen e fitoreve të arritura. Trimëria, guximi etj., janë të lidhura me tipare të tjera si besa, mikpritja, bujaria, ndershmëria. Pasqyrimi i të gjitha këtyre cilësive në këngën popullore na jep portretin heroik të shqiptarit në periudha të ndryshme të historisë.

Në këngët e para të viteve 1920 konceptimi mbetet në një plan disi të ngushtë. Më vonë këngët e xha Selimit vijnë duke marrë një fizionomi dhe hapësirë më të gjerë. Kënga «Kush ia bëri protoforra» është ndër krijimet e hershme të poetit. Ç'forcë të madhe kanë vargjet e këngës kur patrioti Osman Haxhiu ngre shkopin dhe qëllon marshallin pushtues. Shqiptari është mësuar ta shohë armikun përballë, ndaj u drejtohet: Dil steresë e jo limanit, / Të shoq të zotët e vatanit! ... Populli «me dyfekun lidhur me gjalmë», «me bomba e me saka-ture», «luftë bë e armë s'pati» është mishëruar më së miri në këngë. Por ajo që u jep vitalitet e gjallëri këngëve, është njeriu shqiptar që lëviz në to, është kuptimi i tij i qartë për lirinë, tokën, Shqipërinë, Partinë, popullin. Është dhënë Shqipëria e vendosur e «trime», «yll», «dritë», që u bë «varri» i armiqve.

Në këngët e tij lartësohet njeriu shqiptar edhe në burgje, internime, pushkatime, shkatërrime që i sollën armiqtë e deri në ditët e sotme që u bë zot i gjithçkaje. **Këtyre njerëzve, siç del nëpër këngë, u duhej të kapër-**

cenin lodhjen, torturat, masakrat, thikën e varfërisë gjer në kockë. Dhe këto veti të larta të shqiptarëve i kanë pasur rrënjët tek ajo që ata e dinin pse luftonin e për kë luftonin. Ky është botëkuptimi i thellë i popullit tonë të shumëvujtur. Kjo ide merr vlerë të veçantë në kushtet e Luftës Nacionalçlirimtare të udhëhequr nga Partia dhe del qartë, ndërmjet të tjerave, edhe te kënga: «Lufton Partia bajrake, /Të madh guxim që pate, /Moj e shkretë pse s'u prapse?» Sa e vendosur që Partia për të luftuar e për të fituar mbi armikun! Dhe vargjet marrin ngarkesë të madhe emocionale, kur tregojnë se Partia e çoi deri në fund vendimin e marrë për Shqipërinë e lirë. Për këtë ideal ajo ngriti në këmbë gjithë popullin. Liria nuk dhurohet por fitohet me gjak. Të kesh besim në luftën me armikun, do të thotë të jesh i guximshëm, i disiplinuar, gjakftohtë, me botëkuptim të shëndoshë, të dish pse lufton e për kë lufton. Ç'është më e rëndësishmja, në këngët e xha Selimit njeriu shqiptar na jepet me pikësnyime të qarta dhe me vullnet të fortë. Ky pikësnyim përcaktohet nga bindjet që i ka rrënjësuar Partia. Vendosmëria dhe këmbëngulja jepet në vargjet: Komuniste do ta kthejmë, /Ja themelet do kërcejmë. Partia dhe figura e saj jepet në një cikël këngësh që nga lufta e deri në ditët e sotme.

Moj Parti, t'u shtoftë nami, / S'u tunde nga istikami!
 Gjatë gjithë kohërave populli ynë këngët, shakatë dhe romuzet i ka përdorur me sukses. Letërsia dhe arti përparimtar revolucionar i popullit tonë kanë dhënë në një plan të gjerë e të thellë ndeshjet e forcave të progresit me ato të regresit dhe triumfin mbi këto të fundit. Rol të madh të kanë luajtur, sidomos në kohën e pavarësisë e më vonë gjatë Luftës Nacionalçlirimtare, veprat satirike e humoristike. Elementet e para të humorit dhe satirës të Selim Hasanit duhet t'i kërkojmë në radhë të parë në mjedisin e fshatit e të krahinës, ku muhabetet, shakatë e bisedat bëheshin «me të qëlluara», «me të grishura» e «të shpuara» pra, siç thoshte vetë rapsodi: «Njerëzit e këtyre anëve thumbonin gjithnjë

njëri-tjetrin dhe kështu ata nxirrnin në dritë mendimet e tyre për jetën, hallet e dertet.»

Në sytë e rapsodit xhandari dhe taksidari i rrëmbyen një fshatareje tri pulat e vetme që kishte në qymez, sepse ajo nuk kishte me se të paguante taksat. Rapsodi ia qëndisi aty për aty vargjet:

*Ç'do na thotë Hanko zonja,
që s'ka as pula, as zoga,
një samar me katër dhoga,
ta mbaj mbi vete Nikolla?*

Ja si e qesëndis ai Nikollën, taksidarin, duke nxjerrë nga ana tjetër edhe realitetin e jetës së fshatit të atë-hershëm. Shumë këngë të Selim Hasanit të bëjnë të qeshësh mendueshëm sepse e qeshura, ironia, tallja, sarkazma janë dhënë sa thellë, konkrete, aq dhe me finesë. Në to nxjerrin veten e vetëdemaskohen qejhajat, fajdexhiu, tregtari, politikani dallkauk, tradhtari, push-tuesi, ballisti, syleshi, gjithë ata që së bashku krijojnë një galeri tipash negativë të humorit dhe të satirës sonë. Prandaj dëgjuesi i këngës së xha Selimit i beson rapsodit për të gjitha ato që thotë, edhe kur godet keqas dhe me fjalë të rënda, sepse ai është i sinqertë dhe i besueshëm.

Ajo që duhet theksuar më shumë për satirën dhe humorin e xha Selimit është se atë e karakterizon prirja për trajtimin e problemeve të rëndësishme të jetës politiko-shoqërore. Humori në këngë popullore si «Ç'bëjnë inglizi e Amerika», «Moj Parti, me luftë e tunde», «Gjëmon Kuçi e mali Brate», «Kush ja bëri protoforra», «Dërgon Titoja spiunë», «Lufta e 1920-ës» tregojnë se klasat reaksionare kanë qenë objekt i parë i satirës popullore. Elementi satirik përshkon të gjithë shtratin mbi të cilin qëndron kënga. Poeti popull u përcakton edhe fatin, kur u thotë se pas lufte:

«Me dhën e me dhi do shkoni, / me bucela do ngarkoni, /
... në mës u «mbeçin këmishat shkarpave / si në gry-
kën e Gjormit».

Lufta Nacionalçlirimtare vuri përballë vegjëlinë, të udhëhequr nga Partia, dhe në batakun e tradhtisë pasanikët, shtypësit që u mbështetën te fashizmi.

Rapsodi na i jep bejlerët dhe agallarët me siklet, ndërsa popullin të gëzuar e të gjallë. Kjo shpreh më së miri ndërgjegjen klasore të popullit tonë. Lufta Nacionalçlirimtare e poqi edhe më shumë humorin dhe satirën e rapsodit. Për këtë dëshmojnë edhe një sërë historish që tregojnë bashkëfshatarët e rapsodit e bashkëluftëtarët e tij. Në shumë këngë, me një humor të hollë e të mprehtë, ne shohim edhe qëndrimin e prerë të rapsodit. Në këngën e tij shkrihet motivi politik me motivin shoqëror. Kështu ai jep paralajmërimin për fatin e përbashkët të shtypësve, shfrytëzuesve dhe fashistëve. Duke e parë në gjerësi humorin e satirën në këngët e rapsodit ato janë siç thoshte vetë xha Selimi: «belxhiku ynë për të vënë në shenjë të keqen dhe të këqinjët». Në humorin, satirën e sarkazmën e poetit popullor, ku fshikullohen veset e këqija, klasat shfrytëzuese, morali borgjez, autori mban qëndrim të hapur ideomocional. Pas Çlirimit ai i forcon këto karakteristika të humorit dhe të satirës me cilësi të reja, me pohimin e gjithanshëm të realitetit socialist.

Në krijimtarinë e xha Selimit kumbon një tingëllim i fuqishëm poetik. Ai ka individualitetin e tij, ka zërin e tij në rrjedhën e gjerë të krijimtarisë së popullit tonë. Kënga popullore e xha Selimit është përhapur e dashur dhe e fuqishme. Ajo ruan karakteristikat e këngës historike tradicionale, sintetike në paraqitjen e ngjarjeve, me një gjuhë të bukur e plastike, me vargje të skalitura e elemente të mirëfillta poetike. Atij i derdhet figuracioni popullor me një mjeshtëri të rrallë. Vetëm në pak vargje di të japë një tablo të gjerë e të thellë nga jeta dhe realiteti. «Moj Parti, t'u shtoftë nami, / s'u tunde nga istikami ... Ose: Lëvon topi, tundi dhenë, / populli maleve mbenë.

Dhe diku tjetër poeti thotë: ... Vate more shokë,
vate / u nda bota në dy kampe, / njëri luftë e tjetri

paqe.... Rapsodi Selim Hasani është mjeshtër i pëndorimit të figurave, sidomos të krahasimeve, metaforave, epiteteve, përsëritjes së vargut, personifikimeve, simboleve. Këto figura s'janë stoli, por e bëjnë poezinë të tingëllojë me zërin e thellë njerëzor. Kështu, kemi epitete e personifikime të goditura si: *moj parti, ç'e zure prima! ...; ç'bën moj Shqipëri sërmaja ...; Shqipëri, luleburbuqe; Shqipëri, bacja me lule / rrofsh, moj, rrofsh që s'u përulë! ...; o flamur i kuq me vija, / ti me zhgabë e na me yja.* Duke shfrytëzuar në mënyrë krijuese këngën popullore të mëparshme, gjuhë e xha Selimit është më vepruese sidomos në vargun tetë rrokësh, ku fjala merr një tingëllim aq të fuqishëm. Me intuitën e tij xha Selimi shikon shprehjen e vetëtimave dhe jep paralajmërimin për të ardhmen.

Xha Selimi thoshte shpesh se këngët duan themele të forta se përndryshe i kanë ditët të shkurtra. Dhe themelet e këngëve të xha Selimit ishin të tilla, ndaj këngët rrojnë e këndohen nga brezat e do të këndohen edhe më vonë. Në plenumin e 15-të të Komitetit Qendror të PPSH më 26 tetor 1965, shoku Enver Hoxha, duke këshilluar disa muzikantë që ta mbështetin muzikën në krijimet më të arrira, thotë: «... populli vetë i ka vënë në muzikë dhe i ka kënduar me shekuj vjershat e xha Selimëve...»¹ Këngët e xha Selimit, që janë kaq të përhapura në popull, ndikuan edhe në vetë zhvillimin e folklorit duke e çuar atë në një fazë të re, më të lartë, të zhvillimit ideoartistik. Si mjeshtër i vërtetë Selim Hasani ishte dhe punoi për shtratin polifonik të këngëve e të melodive të tyre. Për të konkretizuar punën e palodhur në këtë drejtim po marrim vetëm këngën «Moj Mavrovë e Drashovicë», e cila është e përhapur në 107 fshatra të Shqipërisë. Ajo shquhet për një melodi burrërore, luftarake, heroike. Karakterin e vendosur luftarak e heroik të melodisë së «marrësit» e vazhdon dhe e përforcon ajo e «kthyesit». Është përmbajtja e re që e detyron solistin e dytë, «kthyesin», të fillojë

1) Enver Hoxha, «Mbi letërsinë dhe artin», f. 218.

mëlodinë e vet kur «marrësi» sa e ka filluar mendimin. Të filluarit e shpejtë të këngës prej solistit të dytë përbën mbështetjen në një anë të tillë të formës së traditës që duket, mund ta shprehë më mirë këtë përmbajtje të re.

«Edhe në këngë, artisti Selim Hasani ka përdorur elemente të kësaj tradite — ai këtu ka shfrytëzuar karakterin epik të valles labe, duke na dhënë në këtë mënyrë në këngë tip-valleje burrërore, të fuqishme e luftarake. Përmbajtja e re ka diktuar edhe një strukturë forme përshtat saj; insistimi tri herë me radhë mbi fjalën, «Moj Mavróvë» krijon tri blloqe emocionale të një epizmi heroik-luftarak me një rritje graduale të emocionit.»¹ «Kënga e xha Selimit vajti kaq vite dhe është e gjallë. Ç'e bën atë të gjallë? Se kënga e shqipëtarit ka qëndruar si ai në rrebeshtet e shqotat. Prandaj kënga duhet parë e lidhur ngushtë me jetën dhe fatet e rapsodit dhe të popullit të tij.»² Po kush mund të flasë më mirë për një këngëtar popullor si Selim Hasani, se sa vetë poezia e tij?

1) Spiro Shituni, «Figura e partizanit në këngët popullore», Nëntori 8, Tiranë, 1979.

2) Shënime të nxjerra nga një bisedë e shokut Hysni Kapo, më 21 qershor 1979.

NGA KRIJIMTARIA
E SELIM HASANIT

THE NATIONAL ARCHIVES
COLLECTIONS

C'BËN MOJ SHQIPËRI SERMAJA

C'bën, moj Shqipëri sermaja,
qysh të qirti haritaja?

gjithë brigje e gjithë maja,
të mbuloi katanaja,

të shoi topi e murtaja.

Pse nuk t'u shua davaja,
që kur është zënë dynjaja?!

Lufton shtetet e mëdhaja,
se kërkon flamur' e saja.

Çuditetë gjithë bota
që bën luftë me Evropa;
s'pate mitraloz' e topa;
s'pate kredhërak ë'flleta;

FLAMURI NË VLORE U NGRE

Më dymbëdhjetë sene
flamuri në Vlorë u ngre;
me shkabënë Skënderbe.

1) harita, ja; harta; gjeografike.

2) katana-ja; ballopi; këtu aeroplani.

Pesëqind vjetë ku qe?

— I kishnë vënë perde.¹

— Kush e qiti shiqare?²

— Ai plaku halleve,
patrioti Smail Be;
me gazeta nënë dhe
me shokë nja dy a tre.

Mbretit vajte e i the:

— Dua sha përmbi ylqe,³

do të hap një modë të re;

do vë lule një bahçe!

— Unë të shoh ç'mëndje ke

po, sa të mund, do të çkre.

Ç'U ZU DYFEKU NË KOTË

Ç'u zu dyfeku në Kôtë,

top e mitraloz i fortë,

Ç'u vranë ca djem të zotë,

Ziguri⁴ me smokthinjotë,

Kanan Mazja⁵ djalë i sorrë

ç'e mori plumbin ndë gojë,

për gryke ç'e zuri topnë,

ç'ja rëndoi këmbë e dorë.

1) Me kuptimin e figurshëm: e kishin vënë në terrësiërë.

2) shiqar-e: haptazi. Kush e nxori në dritë?

3) ylqe-ja: mbretëri.

4) Zigur Lelo, Hero i Popullit nga fshati Smokthinë i Vlorës, komandant çete në luftën e Vlorës të vitit 1920.

5) Kanan Mazja, Hero i Popullit nga fshati Shkozë i Vlorës, komandant i çetës në luftën e Vlorës të vitit 1920.

KANINA NËN KALÄ

Kjo Kanina nën kala,
ç'u ndodh vendi me xhefa,¹
ç'i qëllon halla-hallaja
topi vreshtave mëdha.
— Kush u hodh tûtje në ta?
Deli Beqiri² me ca
edhe Alim Cania,³
Brataj, Memo Meteja.
Dolli vetë Bozua,⁴
vuri dylbitë e pa.
E shkreta kjo kaza,
të bukur trimë që ka!

SELAM MUSA SALARIA

Qysh e mori historia
luftë e Italisë së parë,
ç'u fitua Shqipëria,
hëngri shumë shqipëtarë.
Selam Musa Salaria⁵

- 1) Xhefa-ja: vuajtje, mundime.
- 2) Deli Beqiri nga fshati Gumenicë, ra dëshmor në luftimet për marrjen e kalasë së Kaninës, në Luftën e Vlorës të vitit 1920.
- 3) Alim Canoja, luftëtar i shquar në Luftën e Vlorës të 1920-ës.
- 4) Bozoja (Ulise Bozio), agjenti i ministrit fuqiplotë të qeverisë së Romës, për të përçarë radhët kryengritëse në Luftën e Vlorës të vitit 1920.
- 5) Selam Musai, Hero i Popullit, nga fshati Salari i Tepele-nës, një ndër udhëheqësit e shquar legjendarë të Luftës së Vlorës të vitit 1920.

të dy me Dule Dalanë,¹
 në Qafë² ju bë pusia,
 në ulli përmbi spitalë,
 ç'i vrau artileria,
 të dy bashkë me një djalë,
 Selam, të qajnë fëmia:
 Ç'e gjeti Selam Musanë!?
 Qajnë gjithë miqësia
 të zon' e kalit me shalë.

QAJ, MOJ VLORË RRËNJËDALË

Qaj, moj Vlorë rrënjëdalë,
 qaj për Ismailë Qemalë,
 ngriti flamurin me shkabë,
 si e ngriti ashtu e lanë.
 Ca godoshë, endresanë,³
 me çifligje me dyqanë,
 prandaj e shitën vatanë,
 prunë Duçen italianë,
 na zuri Pashalimanë,
 me topa mbushi Sazanë,
 po ia muarr djemtë tanë,
 pöpulli, bujqë e çobanë,
 Enveri me partizanë.

1) Dule Dalani nga fshati Dhëmbllan i Tepelenës, bashkë me
 tëtari i Selam Musait, u vra në sulmin e përgjithshëm për çli-
 rimin e Vlorës në vitin 1920.

2) Qafa e Koçit mb'i qytetin e Vlorës.

3) endresanë: interesaxhi.

Ç'KANË MALET QË GJËMOJNË

Ç'kanë malet që gjëmojnë?
Partizanët po luftojnë,
në male pa bukë rrojnë,
pa opinga udhëtojnë,
vriten e ngrënë shëshojnë,
s'kishin me se t'i mbulojnë.
Nëpër shi e nëpër bore,
ca pa këmbë e ca pa dorë,
s'kish spitale që t'i shtrojnë,
as doktorë t'i shërojnë,
Nënat i qajnë, i vajtajnë,
edhe rrugëve vështrojnë,
mos u vinë t'i ndërrojnë,
që t'i qepnë t'i androjnë,
bukë e gjellë t'u dërgojnë.

PARTIA PO NA MBËLEDH

Shqipe, t'u qasnë në lëth,¹
gjermania nga të ert?
Ç'ta rrethosi rreth e rreth!
Partia po na mbëledh:
— Mo trëmbi se do ta heth!
Do luftojmë me vullnet,
djem e vajza me dyfek,
me murtaja breg më breg.
U derdh gjaku u bë pëllg!
Pasaniku në u prëk,
Komunizmi në u qep!

1) Këtu me kuptimin: të mbështetur pas murit, të zënë ngushtë.

NJËZET E TETË NËNTORI

Njëzet e tetë nëntori¹
dita që bëhej festim,
dolla një student e foli
— O shqipëtarë, ku jini?
Qysh erdh dita që duroni
flamurët pse nuk i ngrini?
— I ngrini pa pushkatohi,
është urdhër nga Musolini!
— Barbarë, mo na shtrëngoni,
se shqiptarët i njin!
Mos thoni se da fitoni,
se kockat në vend do lini!
Filloi revolucionin
U vra Qemal Stafa trimin

LUFTA NË DYZET E DY-NË

Lufta në dyzet e dy-në,
gjithë bota u habinë,
gjith'u dogjnë e u zhurinë,
vranë shoshojnë e u grinë,
komunisti me zengjinë
— Ç'jemi na, çili je ttnë?
— Këto lulë nga na mbinë?
U lidhë djemtë me Partinë,
«Vdekje fashizmit» thërrisnë.

1) Më 28 Nëntor 1942 në Vlorë u organizua një demonstratë kundër pushtimit fashist në krye të së cilës qëndronin komunistët e qarkut të Vlorës.

2) Aludon për Luftën e Vlorës të vitit 1920.

KUSH QE TIMONI, DREJTIMI

*Hysni Kapo, Hysni trimi,
komunist që nga fillimi,
Kush që timoni, drejtimi?
Enveri mendjefloriri,
që atë ditë që u bë betimi,
ditën që u bë Themelimi.*

E TUNDE, PARTI, E TUNDE

*Shqipëri, bacja me lule,
rrafsh, moj, rrafsh, që s'u përulë!
E tunde, Parti, e tunde!
Përpara si pak enzure,
me ca të rralla kobure,
ca prita, ca mina vure,
me djemtë e vajzat si nure,
ato që mbathnë poture,
me dyfek, me sakature,
me opinga prej lëkure,
Ballistat që mirë cuje,
tok me gjermani përzure.*

MË 24 MAJ

*Me njëzet e katër maji,¹
gjithë Europa e dëgjo:
Kongresi Parë filloi.*

1) Më 24 maj të vitit 1944 u mbajt Kongresi i Përmetit.

O shokë, kush e besoi?
Ato pika që kërkoi,
Enveri i rregulloi,
divizionet i formoi,
Shqipërinë e çliroi,
tradhëtarët i qëroi,
i lidhi, i pushkatoi,
popullinë e shpëtoi.

SHQIPËRI, SHKËMB E GURË

Shqipëri, shkëmbenj e gurë,
kështu ka qënë qëkurë,
vrite, prite për flamurë,
bota hiq e tinë vurë,
Evropa lësho, ti zurë.
S'vijjë po i kishnë prurë,
ca' bejlerë ca' barunë,¹
me pallavra në këpunë...
Kërkoje shkoll' e s'të funë,
të kishnë lënë ndë gjumë.
Ç'ju ngrenë djemtë fjatunë,
të pabuk'e të pagjumë,
me dhëmball' e prisnë plumbë,
me dhëmb'e hajnë barunë,
Enverë në krye vunë,
me Stalinë ngushtë u zunë!

1) barunë — këtu me kuptimin: të pasur.

Ç'U MBUSH SHESHI ME DËSHMORE

Ç'u mbush sheshi me dëshmorë,
Kucbaba¹ për nënë Vlorë,
me flamurëne me kurorë,
me tabella me shkronjë,
emër për emër këndojnë,
janë ata që u përpojnë,
Gjaknë të mos na harrojnë,
të prasmit të trashëgojnë.

DYZET E GJASHTË SENEJA

Dyzet e gjashtë seneja,
ç'u formua Asambleja?
— Ktheja, mojt, prej balli ktheja,
çkule derrë nga foleja,
ata që s'ua kish mideja,
Ishn'ata që bëjnë grënjë,
përpiqen, po s'kanë ç'bëjnë,
u ngeci plori në krënjë,
e kërkojn'edota gjejnë.

1) Vendi ku janë vendosur varrezat e dëshmorëve të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të rrethit të Vlorës.

2) Asambleja Kushtetuese, e cila iu shpalli Shqipërië Republikë Popullore më 11 janar të vitit 1946.

48 QASI, SHOKË, TË KËNDONI

Qasi, shokë, të këndon,
erth' ajo që dëshironi!
Hapni krähët të punoni,
tokënë ta lulëzoni,
armikun ta kundërshtoni,
Enver Hoxhën ta nderoni,
me shekuj ta trashëgoni.
Po të parat mos harroni.

MOJ PARTI, QYSH E FILLOVE

Moj Parti, qysh e fillove,
të bukur pllane punove,
fshatarëtë qysh i xgjove?
I mblodhe, i këshillove;
Me dyfek e me revole,
në sulme me bomba dorë,
pa pozicion, pa llogore.
Enverin në krye nxore,
hapi ligje, rregullore.
Në Paris¹ kur e kërkove,
rrofsh, o djalë, na nderove!
si bilbili kuvendove,
dëshmorëtë s'i harrove,
me numër i numërove.

1) Është fjala për Konferencën e Paqes që u zhvillua në Paris në vitin 1946.

MOJ MAVROVË E DRASHOVIÇË

Moj Mavrovë e Drashovicë,
ç'hata bërë atë ditë?
me topa me alitrikë,
seç e bëre natën ditë.
Bomb'me bomb'e thik më thikë,
Hysni Kapua petrit,
përmbi tela ç'u vërtit.
Gjermanë në gju' ç'u flit:
— Dorzoñi, more jezitë,
s'ke parë djemtë e Shqipërisë,
me jelek e pa këmishë,
i marrin plumbat në sisë!

BILBILI ME GJUHË SHUMË

Bilbili me gjuhë shumë,
pse s'këndon po qan, o lumë?
Për ata djemtë fjetunë;
me dhëmballë e presin plumbë.
Për ata djemtë levendë,
vanë në luftë e s'u kthetë.
Luft' e Dytë botërore,
të bukur trima që more,
një nga një me dorë i zgjodhe.

NATËN LUFTË, DITËN MALIT

Natën luftë, ditën malit,
Shqipëri zemërstërralli,
ç't'u vranë një radhë djali:

Hasim¹⁾ je Dervish Hekali,²⁾
Hysen Çinua rrënjëdali,
dhe Perlat³⁾ qafëkuqali
ç'u sos në Shkodër i pari.
Dëshmorët e Shqipërisë,
të mirë qenë të gjithë,
i dhanë jetën lirisë.

VOTON SOT FSHATI I BRATE

Voton sot fshati i Brate,
të madh gëzimin që paske,
votat si belxhik i mbajte.
Shqipëri, ylli që ndrit,
Partia ty të jep dritë.

DRASHOVIC BËHET FESTIMI

Drashovic bëhet festim,
vjen një lajm nga sigurimi,
— Të flitetë Xha Selimi,
se i ë vrarë i biri!
Dhe kur vate xha Selimi,

1) Asim Zeneli, Hero i popullit, nga fshati Progonat i Kurveleshit. Ra në betejën që u bë më 2 korrik 1943 në grykën e Mezhoranit kundër forcave fashiste.

2) Dervish Hekali, Hero i Popullit, u vra trimërisht në luftimet që u zhvilluan kundër forcave gjermane në Kuç të Kurveleshit më 12 prill të vitit 1943.

3) Perlat Rexhepi.

plot me gjak mbushur qefini.
— Dua ta shoh pa ma bini,
vetëm një të falë kini,
në dëshmorë të ma shpini,
nga Kallarati Mumini,
nga Tërbaçi Aredini,
atje dhe Bako Tafili,
tek Laze gjuhëbilbili,
Vlorën kundruall ta kini!

NË FILLIM KUR BËMË BETË

Në fillim kur bëmë betë:
— Ja ashtu si duam vetë,
ja po themeli përpjetë.
Enver Hoxha s'ka të metë,
qiti popullin në jetë,

SENEJA MË PESËDHJETË

Xha Selimi plak i vuari¹
i plagosur, i mësuar,
në Tiranë kish qëndruar,
nga populli i dërguar,
delegat për të votuar.
— Pa llafos, ç'na ke dëgjuar?
Marshalla, ç'ish rregulluar!

1) Në maj të vitit 1950 rapsodi popullor Selim Hasani qe dërguar në Tiranë delegat nga Vlora për të votuar në zonën elektorale 108, ku u zgjodh deputet shoku Enver Hoxha.

*Me pllanëra lulëzuar!
Me Komandantin takuar,
shumë na ka përnderuar,
tosk' e gegë të bashkuar,
jemi puth' e përqaftuar,
ka llafosë e këshilluar,
na përcolli të gëzuar,
me jetë të trashëguar!*

NË BUKURESHT E FILLOVE

*Në Bukuresht e fillove
lule, o shoku Enver!¹
Hysni Kapon e mësove,
Hrushovin ta demaskoje,
lakërat në shesh ja nxorre
dhe marksizmit i qëndrove,
si trime, si kaçandone.*

1) përsëritet pas çdo vargu.

Dekret mbi dhënien e titullit «Artist i Popullit»

**PRESIDIUMI I KUVENDIT POPULLOR
TË REPUBLIKËS POPULLORE SOCIALISTE TË
SHQIPËRISË**

I JEP

(Pas vdekjes)

SELIM HASAN MINGËS

Titullin

«Artist i Popullit i RPSSH»

Rapsod i shquar, këngëtar zemërzjarrtë dhe vjershëtor popullor, në krijimet e tij i këndoi trimërisë legjendare të popullit shqiptar në luftë për liri e pavarësi kombëtare.

Tiranë, më 4.V.1979
Dekret Nr. 5897

PASQYRA E LËNDËS

Telegram dërguar familjes së patriotit Selim Hasani (Brataj)	3
Nderim Selim Hasanit	5
Mjediset ku u rrit Selim Hasani dhe kënga e tij	11
Selim Hasani, në Luftën e Vlorës të vitit 1920	21
Vuajtjet, hallet e luftërat në këngë	26
Një këngë në burgun e Bratajt	31
Në betejën e Drashovicës dhe në spitalin partizan të Ramicës	35
Xha Selimi dhe nipi i tij, Bako Tafili	40
Luftojmë që e bukur të na bëhet kënga dhe jeta	43
Partizan në Brigadën V Sulmuese	47
Në Operacionin armik të Qershorit 1944 dhe «Epopeja e Bă- llit Kombëtar»	51
Në vitet e para të Çlirimit të vendit	56
Net gushti të vitit 1948	59
Xha Selimi dhe malësori i Hotit në Maj të vitit 1950	63
Ditë feste në Drashovicë	68
Xha Selimi i këndon të birit si çdo luftëtari	76
Selim Hasani dhe amaneti i tij	78
Veçori të krijimtarisë poetike të Selim Hasanit	82
Nga krijimtaria e Selim Hasanit	99
Dekret mbi dhënien e titullit «Artist i Popullit»	115

Gaçe, B.

Xha Selimi i Bratajt. [Red.: A. Shehu, N. Muçal], T., «8 Nëntori», 1986.

...f. me il.

(B.m.): 398.8(092)

+ 92:398.8 [Hasani, S.]

(B.v.): 398.8(092)

+ 92 : Hasani, S.

H 29

Tirazhi 2000 kopje

Format 78x109/32

Stash: 2204-82

Shtypur: Kombinati Poligrafik
Shtypshkronja «8 Nëntori» — Tiranë, 1986